

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

№ 4(62) / 2023

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 4(62)

Київ 2023

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2023

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2023

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ůridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ůridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словачка Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of the State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlin (Zlin, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Владіміров Євген Володимирович
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ..... 9

Добош Зоряна Андріївна
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ 16

Ковалів Мирослав Володимирович, Скоромний Ярослав Ігорович,
Єсімов Сергій Сергійович, Мариняк Наталія Михайлівна,
Каспрук Ігор Іванович
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ 23

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Калаченкова Катерина Олександрівна, Почапська Лія Володимирівна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
БЛОГЕРІВ 30

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Яковюк Іван Васильович, Воротиленко Катерина Олексіївна,
Малюк Вікторія В'ячеславівна
ЖІНКИ НА ДИПЛОМАТИЧНИХ ТЕРЕНАХ 37

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Скриньковський Руслан Миколайович, Мазур Юрій Миколайович,
Козяр Роман Якович, Петков Сергій Валерійович,
Чистоклетов Леонтій Григорович
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 44

Шемчук Віктор Вікторович
ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ПРОКУРОРА: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ
ПОЛІТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ 53

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Дегтярьова Ольга Миколаївна, Павленко Дмитро Олександрович
ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ МЕДІАЦІЇ У МЕДІАБЕЛЬНИХ КАТЕГОРІЯХ
ТРУДОВИХ СПОРІВ В ДИСКУРСІ РЕФОРМИ СУДОЧИНСТВА 60

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Теліженко Людмила Вікторівна ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНОМУ ПРАВІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ	69
--	-----------

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Матвєєва Анастасія Володимирівна, Іржавська Вероніка Євгенівна ІНТЕГРАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС В ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ	75
Шуміло Інеса Анатоліївна, Пасат Марія Олександрівна, Прокопова Катерина Дмитрівна ДОГОВІР СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	82
Якуніна Алла Олександрівна ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	92

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Vladimirov Yevhen**
HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION OF UKRAINE ON
ELECTRONIC GOVERNMENT..... 9
- Dobosh Zoryana**
JUDICIAL CONTROL IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION 16
- Kovaliv Myroslav, Skoromnyy Yaroslav, Yesimov Serhii,
Maryniak Nataliia, Kaspruk Ihor**
LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL REALITY 23

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Kalachenkova Kateryna, Pochapska Liia**
PROBLEM ISSUES OF LEGAL REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITIES PERFORMED
BY BLOGGERS 30

INTERNATIONAL LAW

- Yakovyuk Ivan, Vorotylenko Kateryna, Maliuk Viktoriia**
WOMEN IN THE DIPLOMATIC SPHERE 37

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

- Skrynkovskyy Ruslan, Mazur Yuriy, Koziar Roman, Petkov Sergey, Chystokletov Leontii**
FEATURES OF THE ACTIVITY OF COURTS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW 44
- Shemchuk Viktor**
PROFESSIONAL LEGAL AWARENESS OF THE PROSECUTOR: OBSERVANCE
OF THE PRINCIPLES OF POLITICAL NEUTRALITY AND CHARITY 53

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Dehtyarova Olha, Pavlenko Dmytro**
IMPLEMENTATION OF THE MANDATORY MEDIATION MODEL IN THE MEDIATABILITY
CATEGORIES OF LABOR DISPUTES IN THE DISCOURSE OF JUDICATURE REFORM 60

PHILOSOPHY OF LAW

- Telizhenko Lyudmila**
TRANSDISCIPLINARY APPROACH IN MODERN LAW: ANTHROPOLOGICAL CONTEXT 69

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Matvieieva Anastasiia, Irzhavska Veronika

INTEGRATION OF UKRAINIAN AND EU LEGISLATION IN THE TRANSPORT SPHERE..... 75

Shumilo Inesa, Pasat Mariia, Prokopova Kateryna

SURROGACY CONTRACT FOR FOREIGNERS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS
OF REGULATORY REGULATION 82

Yakunina Alla

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS 92

УДК 342.951

Владіміров Євген Володимирович

*аспірант кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова*

Vladimirov Yevhen

*Postgraduate Student of the Department of Administrative and Financial law
Odesa I.I. Mechnykov National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8773

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE LEGISLATION OF UKRAINE ON ELECTRONIC GOVERNMENT

Анотація. У цій статті розглядається процес становлення та розвитку в Україні законодавства про електронний уряд та суміжні з ним сфери, що розпочалося з формування національної політики інформатизації у 1990-х. Розглядаються проблеми, з якими стикався законодавець для формування та закріплення цієї політики у нормативно-правових актах.

Розглянуто Концепцію електронного уряду, інформаційного суспільства, електронної демократії, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян на інформацію, участь у державному управлінні та місцевому самоврядуванні більш ефективно та транспарентно за допомогою ІКТ. Також розглядаються законодавчі ініціативи врегулювання міжвідомчої узгодженості за допомогою інформаційної системи електронного взаємодії.

Разом з розвитком цих напрямів і все більшою роллю технологій у житті суспільства та держави, законодавець зобов'язаний був врегулювати безліч суміжних сфер, таких як сфера захисту інформації, створення інформаційних електронних ресурсів, прав інтелектуальної власності на такі ресурси, електронного документообігу, електронної ідентифікації, електронних довірчих послуг, що було реалізовано у відповідних нормативно-правових актах, також розглянутих у роботі.

Провівши історико-правовий аналіз законодавства, виділено 4 найбільш значущі умовні етапи формування законодавства про електронний уряд.

Розглянуто найбільш значущі ініціативи та досягнення держави у сфері електронного уряду на сьогодні. До таких можна віднести: продовження активної роботи з доопрацювання способів та якості надання адміністративних послуг як за допомогою інтернету, так і центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП); збільшення кількості послуг в онлайн-форматі, включаючи єдиний портал державних послуг «Дія»; надається активна підтримка розвитку нових перспективних технологій, які будуть корисні у сфері електронного уряду (наприклад, блокчейн, штучний інтелект, хмарні обчислення та інші) організовуються конференції, хакатони, створюються навчальні курси/медіа для саморозвитку та залучення фізичних та юридичних осіб на порталі державних послуг «Дія».

Ключові слова: електронний уряд; інформатизація; інформаційно-комунікаційні технології.

Summary. This article discusses the process of formation and development in Ukraine of legislation on e-government and related areas, which began with the formation of a national informatization policy in the 1990s. The problems faced by the legislator in the formation and consolidation of this policy in regulatory legal acts are considered.

The Concept of e-government, information society, e-democracy, which were aimed at the implementation of the constitutional rights of citizens to information, participation in public administration and local self-government more efficiently and transparently with the help of information and communication technologies, was considered. Legislative initiatives for the settlement of interagency coherence with the help of an electronic interaction information system are also considered.

With the development of these areas and the increasing role of technology in the life of society and the state, the legislator was obliged to regulate many related areas, such as the field of information protection, the creation of electronic information resources, intellectual property rights to such resources, electronic document management, electronic identification, electronic trust services, which was implemented in the relevant regulatory legal acts, also considered in the work.

After analyzing the legal legislation, 4 most significant historians of conditional forms of formation of legislation on e-government were identified.

The most significant initiatives and achievements of the state in the field of e-government for today are considered. These include: continued active work to refine the methods and quality of administrative services, both via the Internet and centers for the provision of administrative services (hereinafter – CPAS); an increase in the number of services provided in an online format, including a single portal of public services «Diia»; active support is provided for the development of new promising technologies that will be useful in the field of e-government (for example, blockchain, artificial intelligence, cloud computing, etc.) conferences, hackathons are organized, training courses / media are created to educate and involve individuals and legal entities on the public services portal «Diia».

Key words: e-government; informatization; information and communication technologies.

Постановка проблеми. Стрімке зростання нових технологій наприкінці 20 століття та їх активне поширення призвело до появи нових технологічних та інформатизаційних сфер у всьому світі, а останнім часом ефект від прогресу у цій сфері відіграє дедалі більшу роль. У зв'язку з цим перед державними органами постала необхідність вироблення законодавчої бази при використанні даних технологій на благо держави та суспільства, з чого й розпочалася масштабна робота з ухвалення інформатизаційного законодавства України, у тому числі про електронний уряд. Ефективність даних інформаційних систем/комплексів (електронного уряду) багато в чому визначають швидкість прийняття управлінських рішень органів влади, їхню транспарентність, конкурентоспроможність держави в цілому, зручність і достовірність волевиявлення, а також надання права доступу до інформації державного управління та багато іншого. У зв'язку з цим безліч прийнятих нормативно-правових актів даної сфери, вимагають аналізу для подальшого вдосконалення, у зв'язку з чим питання аналізу історії становлення та розвитку законодавства про електронний уряд набуває більш глибокої актуалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За останні роки серед вітчизняних дослідників питаннями інформатизації та електронного уряду займалися: Барегамян С.Х. [9, с. 1], Бебік В.М. [4, с. 41], Берназюк А. [7, с. 32], Мохова Ю.Л. [13, с. 93], Політанський В. [8, с. 27] та багато інших.

Формулювання цілей статті. Аналіз історії становлення та розвитку законодавства України про електронний уряд шляхом дослідження системи вітчизняного законодавства.

Основний матеріал. Початком розвитку в Україні більш вузької сфери суспільних відносин — «електронного уряду» стало ухвалення законодавства про інформатизацію та інформаційне суспільство у 90-х роках 20 століття. Так, першим в Україні нормативно-правовим актом щодо інформатизації був Указ Президента від 31.05.1993 № 186/93 «Про державну політику інформатизації України». На виконання Указу Президента Кабінету Міністрів України було доручено затвердити Концепцію Національної програми інформатиза-

ції, після чого у 1998 році було прийнято Закон № 74/98-ВР «Про Національну програму інформатизації», Закон «Про Концепцію Національної програми інформатизації», а у 2000 році Україна приєдналася до Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства, яка стала базовою стратегією розвитку інформаційних технологій у світі.

Відповідно до законодавства, поняття інформатизація визначалося як «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку та використання інформаційних систем...» [1].

До цього, у березні 1995 р. Указом Президента № 206/95 було створено Національне агентство з питань інформатизації при Президентові, метою якого було впровадження у цій сфері єдиної державної політики, координація діяльності державних органів та організацій з виконання державних програм, а також розробка проектів нормативних актів та міжнародне співробітництво [2].

Термін «електронний уряд» в українському законодавстві вперше згадується у Постанові Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 208, як назва електронної інформаційної системи, що розробляється, а трохи пізніше, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 5 травня 2003 року № 259-р вже як окреме поняття, проте, все ще без визначення. У цьому Розпорядженні «Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів», що діє і на даний момент, встановлювалася стратегія, основи та напрямки формування, використання та захисту національних інформаційних ресурсів [3].

Система «Електронний Уряд» призначалася для забезпечення інформаційної взаємодії органів виконавчої влади між собою, з громадянами та юридичними особами на основі сучасних інформаційних технологій (створення єдиного веб-порталу органів виконавчої влади для інтеграції веб-сайтів, електронних інформаційних систем та ресурсів органів виконавчої влади, надання інформаційних та інших послуг з використанням Інтернету).

У вищевказаній Постанові було затверджено заходи щодо створення даної системи «Електронного Уряду», однією з яких була розробка та затвердження до вересня 2003 року переліку та порядку надання інформаційних послуг з використанням вищевказаної системи, що, у свою чергу, було виконано Наказом Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 15 серпня 2003 року № 149.

Тим часом, завдяки напрацюванням на Міжнародних зустрічах та рекомендаціям парламентських слухань з питань інформаційного суспільства було ухвалено Закон України від 9 січня 2007 року «Про основні положення розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», який є одним із найважливіших інформатизаційних законів в Україні, що діє і досі.

Основним завданням став розвиток та використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) у всіх сферах суспільного життя та в діяльності органів державної влади. До ІКТ належать технічні засоби (наприклад, комп'ютери, телефони), програмне забезпечення та інформаційні ресурси (наприклад, веб-сайти). Було виділено такі напрями розвитку інформаційного суспільства як: надання вільного доступу населенню до телекомунікаційних послуг (телефонний, телеграфний, факсимільний зв'язок, а також телевізійні, звукові/радіо, види проводового мовлення), створення умов для забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів, а також збільшення кількості послуг населенню та бізнесу за допомогою ІКТ, що є елементами «електронного уряду».

Незважаючи на те, що законодавчого закріплення поняття «інформаційне суспільство» не було дано, багатьма представниками наук такими як Турен, П. Серван-Швайюер, М. Понятовський, М. Хоркхаймер та іншими, визначається як «сутнісна характеристика особливого виду постіндустріального суспільства разом з розвитком потужних та високотехнологічних глобальних інформаційних мереж» [4, с. 41].

На момент прийняття вищезазначеного закону також було сформовано нормативно-правову базу, яка регулює суспільні відносини у сфері створення інформаційних електронних ресурсів, прав інтелектуальної власності на такі ресурси, захисту інформації та вводився електронний документообіг. До таких можна віднести: Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах», Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закон України «Про електронний цифровий підпис», Закон України «Про авторське право та суміжні права» та багато інших.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2009 року № 4 «Про створення Міжгалузевої ради з питань розвитку електронного уряду» було затверджено тимчасовий консультативно-дорадчий орган, який сприяв координації органів державної влади між собою, підготовці пропозицій загалом щодо розвитку електронного уряду та з питань ефективного, цільового використання державних фінансів у цьому напрямі.

У березні 2009 року Міністерство освіти і науки України вперше запроваджує спеціальність «Електронний уряд» за напрямом підготовки 1501 «Державне управління». (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 року № 360-р) У рамках реалізації пілотного проекту щодо впровадження технологій електронного уряду було передбачено основні завдання визначення механізму вирішення проблем, пов'язаних з: забезпеченням постійного зберігання електронних документів та захисту інформації; розробкою форматів типових електронних документів органів державної влади та місцевого самоврядування; підготовкою тимчасового регламенту електронного документообігу, запровадженням єдиних форматів та протоколів електронного цифрового підпису; створенням та веденням національного реєстру електронних інформаційних ресурсів; впровадженням технології надання адміністративних послуг через Інтернет та деякі інші положення [5].

Після цього у червні було ухвалено Закон України «Про захист персональних даних», який встановив вимоги обробки, збору, зберігання, використання, розповсюдження та знищення персональних даних у базах персональних даних, що є вкрай важливим у рамках державної політики інформатизації.

У грудні 2010 року схвалено першу редакцію «Концепції розвитку електронного уряду в Україні» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 року № 2250-р), а у вересні 2011 року приймається план заходів щодо її реалізації.

У цій Концепції *електронний уряд* було визначено, як «форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян», а також «одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства, впровадження якого сприятиме створенню умов для відкритого та прозорого державного управління» [6].

Принципами електронного уряду були встановлені: прозорість та відкритість, конфіденційність та інформаційна безпека, єдині технічні стандарти та взаємна сумісність, а також орієнтованість на інтереси та потреби споживачів послуг [6].

Багато вчених мають визначення поняття електронного уряду. Так, наприклад, Берназюк А. трактує сутність поняття «електронного уряду» як «форму організації публічного управління на всіх його етапах і в усіх видах, процес здійснення публічної влади за допомогою інтегрованих в систему органів публічного управління цифрових технологій, об'єднаних в єдину мережу» [7, с. 32].

В. Політанський описує електронний уряд — як «модернізований процес державного управління відповідно до нових умов сучасного суспільного розвитку, метою якого є підвищення рівня участі громадян за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у питаннях державобудування та заснований на засадах прозорості, відкритості влади та орієнтації на максимально ефективне виконання законів та обслуговування суспільства» [8, с. 27].

Завдання щодо реалізації вищезгаданої Концепції були заплановані на період з 2011 по 2015 роки та склалися з 3 етапів. До проблем реалізації Концепції належали: відсутність єдиних стандартів та регламентів документообігу; параметрів оцінювання стану електронного уряду; законодавча неврегульованість питань надання адміністративних послуг; відсутність інтегрованої системи національних інформаційних ресурсів; низька якість та недостатній перелік адміністративних послуг, що надаються електронним способом; відсутність єдиних форматів та протоколів електронного цифрового підпису; низький рівень обізнаності держслужбовців щодо переваг електронного уряду, у зв'язку з чим були визначені заходи щодо вирішення зазначених проблем [6].

Як зазначає Барегамян С.Х., основні зусилля у побудові електронного уряду в Україні спрямовані на відносини «держава-громадяни», «громадяни-держава», «бізнес-держава», «держава-бізнес» [9, с. 1].

Систематизована, прозора та ефективна взаємодія державних електронних ресурсів є вкрай важливою складовою «електронного уряду» і з цією метою у 2012 році Урядом схвалюється «Концепція створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2012 року. № 634-р). На момент прийняття даного документа у сфері інформатизації державні органи вже були майже в повному обсязі забезпечені всією необхідною обчислювальною технікою та базовим програмним забезпеченням, вжито заходів щодо забезпечення телекомунікаційної інфраструктури, в тому числі Інтернету, а також у більшості держслужбовців було сформовано базові навички використання технологій [10]. Після чого було ухвалено Закон України «Про адміністративні послуги», який запровадив поняття «Центр надання

адміністративних послуг», а також окреслив правові засади фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг.

2013 характерний схваленням «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р), що послужило суттєвим доповненням чинної законодавчої бази про інформаційне суспільство в Україні. Стратегія розраховувалася до 2020 року і приймалася на основі, зокрема, прийнятого раніше Закону України «Про Основні положення розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Проте, передбачені законом заходи не були досить ефективними, зокрема, на жаль, малоефективною виявилася робота Міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства та низький рівень взаємодії замовників Національної програми інформатизації [11]. У цьому ж році приймається Концепція створення та функціонування автоматизованої системи «Електронне вікно подання електронної звітності» та план заходів щодо її реалізації.

У 2014 році Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, що діяло, було замінено Державним агентством з питань електронного уряду України на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 492.

У 2016 році схвалюється «Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки», а у листопаді цього ж року «Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні», визначивши 3 етапи реалізації Концепції, метою яких було забезпечення надання електронних послуг (у тому числі, транскордонних) у всіх сферах суспільного життя.

У вересні 2017 року попередня Концепція розвитку системи електронних послуг в Україні втратила чинність, а реалізація нової Концепції була визначена до 2020 року. У ній передбачалося вирішення багато комплексних завдань за такими напрямками як модернізація публічних послуг, державного управління за допомогою ІКТ, розвиток взаємодії влади, громадян та бізнесу [12].

Дані напрямки, у свою чергу, сформулювали такі категорії завдань: розвиток електронних послуг, відкритих даних, електронних інструментів залучення громадян, електронної ідентифікації та довірчих послуг, електронної взаємодії та електронного документообігу. Пропонувалося створення електронного кабінету громадянина, системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, системи електронної ідентифікації та автентифікації, центрів обробки даних та інше. Усі питання щодо координації та контролю дій органів влади під час реалізації цієї Концепції були покладені на Державне агентство з питань електронного уряду

та Міжгалузову раду з питань розвитку електронного уряду.

За результатами реалізації цієї Концепції передбачалося підвищення якості надання публічних послуг, мінімізації корупційних ризиків, підвищення інвестиційної привабливості та ділового клімату, а також запровадження принципів результативності, ефективності, доступності, довіри та підзвітності.

Важливо, що всі питання законодавчого формування та розвитку електронного уряду становили нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України, а головними суб'єктами формування електронного уряду є Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство економіки України, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство цифрової трансформації України та інші [13, с. 93].

Цього ж року було схвалено «Концепцію розвитку електронної демократії в Україні», метою якої було формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні. Під електронною демократією законодавець визначив форму суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до формування держави, держуправління та місцевого самоврядування за допомогою широкого застосування ІКТ у демократичних процесах [14].

У 2018 році схвалюється Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки, яка охарактеризувала ще більше розуміння законодавця у необхідності стратегічного розвитку цифровізації.

У вересні 2019 року Державне агентство з питань електронного уряду України було реорганізовано та створено Міністерство цифрової трансформації України [15].

У 2020 році був запущений проект «Дія», що представляє електронний сервіс державних послуг у вигляді веб-порталу та мобільного додатку.

Держава активно підтримує розвиток перспективних технологій. Наприклад, технології блокчейну, штучного інтелекту, інтернету речей, сферу цифрових активів, хмарні обчислення та інші. Організуються хакатони, конференції, створюються навчальні курси, медіа на порталі державних послуг «Дія».

На 2022 рік згідно з заявами заступника міністра цифрової трансформації України в Центрах надання адміністративних послуг у середньому надається близько 400 послуг, розширено мережу даних центрів надання послуг до 3000, зібрано понад 45 тисяч відгуків про цей сервіс (з них 94% задоволені якістю обслуговування).

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Розглянувши безліч нормативно-правових актів у сфері інформатизації та у суміжних із нею сферах, можна констатувати, що за більш ніж 20 років планомірного розвитку законодавства про інформатизацію та суміжних з нею галузями в Україні поступово виробилася велика законодавча база, що включає регулювання електронного уряду, електронної демократії, інформаційного суспільства та низки пов'язаних із цією сферою нормативно-правових актів.

Провівши історико-правовий аналіз законодавства, можна виділити 4 найбільш значущі етапи формування законодавства про електронний уряд:

1) з 1990-х по 2000 роки — можна охарактеризувати як етап становлення законодавства про інформатизацію, метою якого було створення можливостей надання суспільству доступу до інформації у різних сферах за допомогою інформаційних технологій та забезпечення інформаційної безпеки держави.

2) з 2000 по 2013 роки характерне становлення законодавства про інформаційне суспільство, метою якого було створення умов для розвитку інформаційного суспільства, в тому числі: підвищення якості життя громадян, створення можливостей для вільного розвитку та задоволення потреб особистості, підвищення конкурентоспроможності держави за рахунок розвитку суспільства та удосконалення системи державного управління за допомогою ІКТ.

3) з 2010 по 2017 роки ухвалюється законодавство про розвиток електронного уряду, спрямованого на підвищення якості, відкритості та ефективності роботи системи держуправління.

4) з 2017 по 2019 рік характерне прийняття законодавства про розвиток електронної демократії, спрямованого на залучення громадян та організацій до процесів державного формування, державного управління та місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ.

Завдяки цим умовним етапам розвитку законодавства стало можливим запровадження багатьох електронних стандартів та регламентів документообігу, інформаційної безпеки, врегулювати багато питань надання адміністративних послуг, розробити системи національних інформаційних ресурсів та їх міжвідомчу взаємодію, у тому числі єдиний електронний портал надання адміністративних послуг «Дія» з постійно зростаючим переліком послуг, а також популяризувати можливості електронного уряду у суспільстві. Все це є суттєвою нормативно-правовою базою для подальшого вдосконалення законодавства під час впровадження нових, перспективних технологій у систему електронного уряду.

Література

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4.02.1998 р. № 74/98-ВР. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-vr/ed19980204#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
2. Про утворення Національного агентства з питань інформатизації: Указ Президента від 13.03.1995 р. № 206/95. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/206/95/sp:dark#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.05.2003 р. № 259-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-r#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації // Інформація і право. 2011. № 1(1). С. 41–49.
5. Питання реалізації пілотного проекту впровадження технологій електронного уряду: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 р. № 360-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2010-r#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
6. Про схвалення Концепції розвитку електронного уряду в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-r/ed20101213#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
7. Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми запровадження. Ужгород: Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. Випуск 55. Том 2. С. 32.
8. Політанський В. Електронний уряд як основний елемент структури електронного урядування. In: Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2019. Nr. 3(37). P. 27–32. ISSN 2345-1130
9. Барегамян С.Х., Карпі Ю.В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях: сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522> (дата звернення: 01.04.2023). doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.11.30>.
10. Концепція створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5.09.2012 р. № 634-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p/ed20171108#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
11. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-r#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
12. Про схвалення Концепції розвитку електронного уряду в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-r#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
13. Мохова Ю.Л. Інституційно-правовий механізм забезпечення електронного урядування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 13–14. С. 93–97. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.13-14.93>.
14. Концепція розвитку електронної демократії в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8.11.2017 р. № 797-р. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p/ed20171108#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
15. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 р. № 829. Дата оновлення: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-p/ed20190902#Text> (дата звернення: 01.03.2023).

References

1. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 4.02.1998 r. № 74/98-VR. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-vr/ed19980204#Text> (date of access: 01.03.2023).
2. Pro utvorennia Natsionalnoho ahentstva z pytan informatyzatsii: Ukaz Prezydenta vid 13.03.1995 r. № 206/95. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/206/95/sp:dark#Text> (date of access: 01.03.2023).
3. Pro zatverdzhennia Kontseptsii formuvannia systemy natsionalnykh elektronnykh informatsiinykh resursiv: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.05.2003 r. № 259-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259-2003-r#Text> (date of access: 01.03.2023).
4. Bebyk V.M. Hlobalne informatsiine suspilstvo: poniattia, struktura, komunikatsii // Informatsiia i pravo. 2011. № 1(1). S. 41–49.
5. Pytannia realizatsii pilotnoho proektu vprovadzhennia tekhnolohii elektronnoho uriadu: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.03.2010 r. № 360-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2010-r#Text> (date of access: 01.03.2023).

6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriadu v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.12.2010 r. № 2250-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-r/ed20101213#Text> (date of access: 01.03.2023).

7. Bernaziuk O.O. Elektronne uriaduvannia yak osoblyva forma publicznego upravlinnia: poniattia ta problemy zaprovadzhennia. Uzhhorod: Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2019. Vypusk 55. Tom 2. C. 32.

8. Politanskyi V. Elektronnyi uriad yak osnovnyi element struktury elektronnoho uriaduvannia. In: Jurnalul juridic national: teorie si practică. 2019. Nr. 3(37). P. 27–32. ISSN 2345-1130

9. Barehamian S. Kh., Karpi Yu.V. Elektronne uriaduvannia na zahalnoderzhavnomu, rehionalnomu ta mist-sevomu rivniakh: suchasnyi stan ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2019. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522> (date of access: 01.04.2023). doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.11.30>.

10. Kontseptsii stvorennia ta funktsionuvannia informatsiinoi systemy elektronnoi vzaiemodii derzhavnykh elektronnykh informatsiinykh resursiv: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5.09.2012 r. № 634-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-r/ed20171108#Text> (date of access: 01.03.2023).

11. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 r. № 386-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-r#Text> (date of access: 01.03.2023).

12. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriadu v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.09.2017 r. № 649-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-r#Text> (date of access: 01.03.2023).

13. Mokhova Yu.L. Instytutsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia elektronnoho uriaduvannia v Ukraini. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2021. № 13–14. S. 93–97. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.13-14.93>.

14. Kontseptsii rozvytku elektronnoi demokratii v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8.11.2017 r. № 797-r. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-r/ed20171108#Text> (date of access: 01.03.2023).

15. Deiaki pytannia optymizatsii systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.09.2019 r. № 829. Data onovlennia: 06.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-p/ed20190902#Text> (date of access: 01.03.2023).

УДК 342.9/342.56

Добош Зоряна Андріївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Dobosh Zoryana

PhD in Law, Associate Professor,

Educational-Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-3680-7207

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8869

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

СУДЕБНЫЙ КОНТРОЛЬ В СФЕРЕ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ

JUDICIAL CONTROL IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Анотація. Стаття присвячена визначенню поняття та змісту судового контролю, особливостей його реалізації у системі публічного управління. Особлива увага приділена диференціації безпосередніх цілей, які втілюються в ході здійснення судового контролю. У статті представлено різноманітність зовнішніх проявів контролю як загального явища та особливості диференціації різновидів судового контролю у сфері публічного управління.

Наголошено на важливості поділу судового контролю у сфері публічного управління за спрямованістю на внутрішній й зовнішній.

Констатовано на можливості виокремлення попереднього та наступного судового контролю. У першому разі він набуває значення превентивного засобу захисту прав особи, а в другому – правової оцінки функціонуванню органу публічного управління.

Визнано, що особливістю судового контролю є те, що він проводиться у визначеній законом формі через діяльність суду чи судді в процесі перевірки (прямой чи опосередкованої) діяльності (рішень, дій чи бездіяльності) юридичних або фізичних осіб на предмет їх відповідності вимогам чинного законодавства у контексті розгляду судової справи чи скарги юридичної або фізичної особи.

Визнано важливість виокремлення судового контролю та контролю за виконанням судових рішень.

Констатовано, що вплив судового контролю стосується абсолютно всіх сфер суспільних правовідносин в державі. Він розповсюджується на управління соціально-культурною, економічною, адміністративно-політичною та іншими сферами життя суспільства.

Охарактеризовано органи публічного управління, щодо діяльності яких здійснюється судовий контроль. Обґрунтовано, що адміністративно-правова взаємодія судових органів та органів публічного управління в Україні відбувається шляхом реалізації адміністративного правосуддя. Спори за участі суб'єктів владних повноважень вирізняються специфікою предмета, сторін спору, прав та інтересів, які підлягають захисту.

Наголошено, що діяльність суддів, які втілюють в життя судовий контроль у сфері публічного управління, перебуває під особливим громадським контролем, що реалізують різні громадські інституції.

Ключові слова: контроль, судовий контроль, публічне управління, правосуддя, органи публічного управління, взаємодія.

Аннотация. Статья посвящена определению понятия и содержания судебного контроля, особенностям его реализации в системе публичного управления. Особое внимание уделено дифференциации непосредственных целей, воплощаемых в ходе осуществления судебного контроля. В статье представлено многообразие внешних проявлений контроля как общего явления и особенности дифференциации разновидностей судебного контроля в сфере публичного управления.

Отмечено важность разделения судебного контроля в сфере публичного управления по направленности на внутренний и внешний.

Констатовано можливість виділення попереднього і наступного судового контролю. В першому випадку він набуває значення превентивного засобу захисту прав особи, а в другому – правової оцінки функціонування органу публічного управління.

Признано, що особливістю судового контролю є те, що він проводиться в певній законом формі через діяльність суду або судді в процесі перевірки (прямої або опосередкованої) діяльності (рішень, дій або бездіяльності) юридичних або фізичних осіб на предмет відповідності вимогам діючого законодавства в контексті розгляду судового делу або скарги юридичного або фізичного особи.

Признано важливість виділення судового контролю і контролю за виконанням судових рішень.

Констатовано, що вплив судового контролю стосується абсолютно всіх сфер суспільного правоотношения в державі. Він поширюється на управління соціально-культурної, економічної, адміністративно-політичної і іншими сферами життя суспільства.

Охарактеризовано органи публічного управління, діяльність яких здійснюється судовим контролем. Обґрунтовано, що адміністративно-правове взаємодія судових органів і органів публічного управління в Україні здійснюється шляхом реалізації адміністративного правосуддя. Справи з участю суб'єктів властних повноважень відрізняються специфікою предмету, сторін спору, прав і інтересів, підлягаючих захисту.

Відмічено, що діяльність судів, втілюючих в життя судовий контроль в сфері публічного управління, знаходиться під особливим суспільним контролем, реалізуючим різні суспільні інституції.

Ключові слова: контроль, судовий контроль, публічне управління, правосуддя, органи публічного управління, взаємодія.

Summary. The article is devoted to the definition of the concept and content of judicial control, features of its implementation in the system of public administration. Special attention is paid to the differentiation of immediate goals, which are embodied in the course of the execution of the judicial counter. The article presents the variety of external manifestations of control as a general phenomenon and the peculiarities of the differentiation of types of judicial control in the field of public administration.

The importance of the division of judicial control in the field of public administration by focus on internal and external is emphasized.

The possibility of separating preliminary and subsequent judicial control was established. In the first case, it acquires the importance of a preventive means of protecting the rights of an individual, and in the second case, it becomes a legal assessment of the functioning of a public administration body.

It is recognized that the peculiarity of judicial control is that it is carried out in the form determined by law through the activity of a court or judge in the process of checking (direct or indirect) activities (decisions, actions or inaction) of legal entities or individuals for the purpose of their compliance with the requirements of current legislation in the context consideration of a court case or complaint of a legal entity or individual.

The importance of separating judicial control and control over the execution of court decisions is recognized.

It has been established that the influence of judicial control concerns absolutely all spheres of public legal relations in the state. It extends to the management of socio-cultural, economic, administrative-political and other spheres of society.

Public administration bodies whose activities are subject to judicial control are characterized. It is substantiated that the administrative-legal interaction of judicial bodies and public administration bodies in Ukraine takes place through the implementation of administrative justice. Disputes with the participation of subjects of authority are distinguished by the specificity of the subject matter, parties to the dispute, rights and interests that are subject to protection.

It is emphasized that the activity of judges, who implement judicial control in the field of public administration, is under special public control implemented by various public institutions.

Key words: control, judicial control, public administration, justice, public administration bodies, interaction.

Постановка проблеми. Сучасні засоби захисту прав і законних інтересів громадян є слугують реалізації найважливіших принципів сучасної правової держави, законності та правопорядку загалом. Судовий контроль став самостійним засобом гарантування реалізації, охорони та захисту прав і законних інтересів громадян. Він є невід'ємною частиною нашої правової системи.

Питання про роль і значення, сутність і зміст, різновиди судового контролю вимагають самостійного наукового осмислення задля підвищення ефективності публічного управління, посилення ролі правосуддя щодо забезпечення законності та правопорядку у сфері публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти окресленої проблеми досліджувалися вітчизняними науковцями, серед яких І. Бойко [1, с. 63], І. Олендер [2, с. 152–158], В. Орел [3], М. Ковалів [4, с. 117–124], В. Шестак [5] та інші. Однак ці праці лише фрагментарно відображають коло досліджуваних питань, не містять комплексного вирішення питання судового контролю у сфері публічного управління.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення поняття та змісту, різновидів судового контролю, особливостей його реалізації у системі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Українська держава поставила перед собою важливе завдання щодо удосконалення сучасної системи судового контролю у сфері публічного управління. Причиною цього є проведення суттєвої реформи суб'єктів вітчизняного судочинства та зміни у сфері публічного управління.

На часі покращення механізму судового контролю в сучасній Україні, посилення захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави, зміцнення законності та правопорядку загалом та у сфері публічного управління зокрема.

Поняття «контроль» окремими авторами ідентифікується як система спостережень та перевірки реального стану керованого об'єкта задля оцінювання обґрунтованості й ефективності реалізованого управлінського рішення, стану його виконання, ідентифікації відхилень стосовно вимог, визначених цим рішенням, нейтралізації причин порушення цих вимог. Тобто контроль скерований не лише на перевірку стану об'єктів управління, але й оцінювання рівня ефективності конкретного управлінського рішення загалом [1, с. 63].

У вітчизняній та іноземній науковій літературі містяться різні підходи до дефініювання юридичної категорії «контроль». Зокрема, запропоновано його розглядати як певне правове явище, що є комплексним відображенням особливостей певного органу влади, зокрема судової [6] або визнається стадією соціально-державного управління, розглядається як засіб забезпечення законності та вілення в життя рішень управлінського характеру. Його зміст у такому разі тлумачиться через систему специфічних функцій, серед яких вагоме місце відведено інформаційній, оцінювальній регулятивно-корегувальній.

Вважається, що контрольна діяльність, здебільшого, здійснюється щодо керованого об'єкта чи певної системи задля оптимізації функціонування та прийняття ефективних управлінських рішень.

Зміст контролю проявляється через спостереження та перевірку функціонування об'єкта контролю задля виявлення рівня відповідності його певним, в тому числі законодавчим, вимогам та виявлення потенційної можливості порушення ним нормативно визначеного порядку функціонування.

Тобто контроль у системі управління гарантує потрібне інформування суб'єкта, наділеного контрольними повноваженнями, про відповідність фактичного стану об'єкта, на якого скеровувався управлінський вплив, стану, що визначався попередніми управлінськими планами. Це, свого роду, безперервний процес, що триває від початку до кінця реалізації управлінського рішення. Завдяки йому ідентифікуються незаконні й неефективні з огляду на інтереси суспільства управлінські рі-

шення; встановлюються причини негативних наслідків управлінського процесу; відбувається узагальнення кращого досвіду у сфері управління [7, с. 8–9]. З огляду на це, контроль переслідує мету щодо ідентифікації негативних тенденцій й усунення їх, в тому числі й до моменту настання [3].

Тобто здійснюється ідентифікація відповідності об'єкта контролю щодо визначених стандартних параметрів, які вважаються нормою.

Реалізація оцінювальної стадії контролю має на меті визначити наявність відхилення щодо функціонування об'єкта контролю стосовно чітко окресленого критерію-мірила. Втілення регулятивно-корегувальної стадії контролю своїм наслідком має застосування спеціальних заходів організаційного, заохочувального, карального, відновлювального характеру. Диференціація безпосередніх цілей, які втілюються в ході здійснення контролю на цих стадіях дозволяє виокремлювати окремі його функції, зокрема інформаційну, оцінювальну, регулятивно-корегувальну. Дехто з вчених також наголошує на можливості реалізації превентивної, комунікативної, сигнальної, виховної функцій контролю [4, с. 117–118; 5, с. 10].

У адміністративно-правовій літературі контроль здебільшого пов'язують зі способами забезпечення законності. З огляду на зміст й характер, специфіку реалізації, юридичні наслідки вирізняються кілька способів забезпечення законності, серед яких контроль, нагляд, звернення до органів публічного управління зі заявами, скаргами, пропозиціями щодо забезпечення законності [8, с. 140].

Загалом різноманітність зовнішніх проявів контролю як загального явища дозволила виокремити науковцям з огляду на призначення — загальний (що стосується усіх сфер об'єкта контролю) і спеціалізований контроль (щодо окремої сфери); залежно від мети й часу реалізації — попередній (стосується передбачення можливості виникнення проблеми й попередження її), поточний контроль (здійснюється задля забезпечення стабільності функціонування системи управління) та підсумковий контроль (щодо удосконалення усієї управлінської системи); за частотою здійснення — систематичний й одиничний (позаплановий; з огляду на предметну ознаку — фінансовий, митний, антидемпінговий; зважаючи на форму здійснення — аналіз, аудит, моніторинг, нагляд, облік, оцінка, ревізія, спостереження, перевірка; залежно від специфіки суб'єктів реалізації — державний і недержавний контроль; за специфікою сфери діяльності суб'єкта контролю вирізняють внутрішньовідомчий, міжвідомчий та позавідомчий контроль [9, с. 34–35].

Деякі вчені бачать доцільність розподілу контролю у сфері публічного управління за спрямованістю на внутрішній й зовнішній. Перший реалізується самими органами публічного управління з огляду на потребу забезпечення самоконтролю,

що є важливою умовою ефективності функціонування самої системи управління та усіх стадій її внутрішніх процесів функціонування, способом ідентифікації стану ефективності та законності цих процесів. Він виступає частиною втілення в життя функцій органу публічного управління. Зокрема прикладами здійснення контролю інституційно незалежними органами є той, що здійснюється Рахунковою палатою України, Державною податковою службою України та судовими органами [2, с. 152–153].

Не позбавлений логіки поділ судового контролю на попередній та наступний. Авторами зазначається, що нормотворець сьогодні залишив поза увагою право подання позову превентивного характеру, який міг би виконувати функцію протидії порушенню прав та законних інтересів особи у майбутньому [10, с. 209].

Про доцільність законодавчого закріплення в КАСУ можливості подання таких позовів наголошували О. Подцерковний [11], О. Ільницький [12, с. 209], Б. Тулинова [13, с. 21]. Аналогічні правові інститути превентивного позову є у США й інших країн.

Цей превентивний засіб захисту прав особи випереджає у часі прийняття правового акта органу публічного управління, який оцінюється позивачем як загрозливий для можливості реалізації його прав та спрямований на попередження реальних й формально-юридичних ускладнень, усунення ймовірних шкідливих наслідків для позивача.

Як слушно відзначають вітчизняні науковці, з прийняттям КАС України інститут наступного судового контролю набув форми адміністративного позову. Він реалізується через розгляд адміністративно-правових спорів системою адміністративних судів у позовному порядку [14, с. 103].

Наступний судовий контроль реалізується адміністративними судами в ході розгляду справи. Б. Гудз зазначив, що тим самим реалізується контроль за законністю, у результаті чого приймається рішення у справі та дається правова оцінка функціонуванню органу публічного управління [15, с. 68].

При цьому судовий контроль як невід’ємна складова публічного та державного контролю служить гарантуванню верховенства права й законності у державі та здатна реалізовуватися за умови недостатньої ефективності інших різновидів публічного контролю [16].

Специфіка судового контролю проявляється в тому, що він втілюється в життя судовою гілкою влади та відбувається вибірково (одноразово) в ході розгляду певних адміністративних, кримінальних чи цивільних судових справ та спрямований на урегулювання специфічних управлінських правовідносин (стосується суб’єктів адміністративно-правових відносин управлінського типу) [17].

При цьому вченими відзначається, що особливістю судового контролю є те, що він проводиться у визначеній законом формі через діяльність суду чи судді в процесі перевірки (прямой чи опосередкованої) діяльності (рішень, дій чи бездіяльності) юридичних або фізичних осіб на предмет їх відповідності вимогам чинного законодавства у контексті розгляду судової справи чи скарги юридичної або фізичної особи [18].

Реалізація судового контролю скерована на виконання одного з найважливіших завдань судової влади — захист прав учасників судового процесу, прав та свобод фізичних та юридичних осіб [19, с. 61–65].

Вперше нормативне окреслення судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах було здійснене у змісті КАС України. На жаль, нормативно-правова фіксація правового інституту судового контролю й досі є недостатньою, що негативно впливає на захист прав фізичних та юридичних осіб у державі [20, с. 262–266].

При цьому слід чітко диференціювати судовий контроль і контроль за виконанням судових рішень. Хоча судові органи є суб’єктами реалізації цих різновидів контролю, проте слід розуміти їх суттєву відмінність за предметом контролю й часом його реалізації. Перший різновид служить перевірці правильності реалізації повноважень органу публічного управління, відповідності нормі усталених управлінських відносин, натомість у другому випадку предметом судового контролю є виконання судового рішення. Контроль у цьому разі є наступним. Ініціатори реалізації контролю у цих двох випадках також відрізняються [2, с. 152–153].

Говорячи про напрями реалізації судового контролю за діяльністю органів публічного управління в Україні, слід усвідомлювати й те, що його вплив стосується абсолютно всіх сфер суспільних правовідносин в державі. Він розповсюджується на управління соціально-культурною, економічною, адміністративно-політичною та іншими сферами життя суспільства.

Для означення правового статусу органу публічного управління у справах, які розглядаються адміністративними судами, законодавець використовує формулювання «суб’єкт владних повноважень». Зокрема до таких суб’єктів він зараховує різні органи державної влади (при цьому можлива відсутність статусу юридичної особи), органи місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб’єктів реалізації публічно-владних управлінських функцій.

Органи публічного управління є публічно-правовими інституціями сучасного суспільства, що володіють спеціальними повноваженнями задля гарантування створення балансу інтересів в державі (державних, колективних чи індивідуальних)

[21, с. 221], забезпечення стійкості та стабільності функціонування держави, втілення в життя її соціального та економічного потенціалу [22, с. 6–12].

Такі органи є учасниками публічно-правових відносин, тобто відносин, урегульованих нормами публічного права, що служать забезпеченню узгодження інтересів у суспільстві, їхньому балансу.

Як стверджує О. Марченко, особливість судового контролю щодо сфери публічного управління полягає в специфіці його ініціювання (є пасивним, оскільки реалізується за наявності скарги чи позову зацікавленої особи), предмету контролю (його формують управлінські правовідносини між суб'єктами адміністративного права), відсутності систематичності (реалізується тільки в ході розгляду справ, підвідомчих суду), наявності визначеного законом порядку реалізації, вторинного характеру (проявляється у перевірці законності вже прийнятих правових актів), альтернативності застосування (може реалізовуватися поряд з адміністративним способом захисту порушених прав), зовнішньому характеру щодо суб'єктів адміністративного права [23, с. 115].

Адміністративно-правова взаємодія судових органів та органів публічного управління в Україні відбувається шляхом реалізації адміністративного правосуддя. Спори за участі суб'єктів владних повноважень вирізняються специфікою предмета, сторін спору, прав та інтересів, які підлягають захисту. Зокрема такі спори носять публічно-правовий характер, стосуються публічних прав та інтересів, рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів реалізації функцій держави, що тісно пов'язано з встановленням дозволів чи заборон щодо суб'єктів правовідносин, які не наділені владними повноваженнями, засновані на нормах публічного права. Говорячи про такі спори, слід наголосити, що основою для їхнього вирішення, здебільшого, є адміністративне чи фінансове законодавство.

Тобто такі справи впливають з публічно-правових відносин.

Цілком слушно з цього приводу зазначав В. Бевзенко, що для цих відносин характерним є виникнення щодо права чи обов'язку, зумовленість певним соціальним конфліктом між учасниками публічно-правових відносин, тобто між особами приватного, публічного права та органами публічного управління щодо виконання публічних обов'язків таких осіб (наприклад, сплати по-

датків), щодо реалізації останніми специфічних владних повноважень (наприклад щодо публічного адміністрування, реалізації звернень до органів публічного управління, надання ними публічної інформації), можливість виникнення між різними органами публічного управління щодо реалізації ними владних повноважень, відносин взаємодії, гарантування необхідних умов для реалізації правових можливостей фізичних і юридичних осіб, тощо. Як правило, такі спори стосуються діяльності носіїв публічних повноважень, чинності та дії адміністративно-правових, нормативних актів, адміністративних договорів, правових актів (актів-дій, актів-планування), приватноправових інструментів діяльності носіїв публічно-правових повноважень (наприклад, договорів оренди державного та комунального майна, створення й діяльності юридичних осіб публічного права, фінансових правовідносин з публічно-правовим елементом), бездіяльності суб'єктів владних повноважень [24].

Реалізація судового контролю при розв'язанні публічно-правових спорів здійснюється у позовній формі, що слугує гарантуванню об'єктивності й належності вирішення спірної ситуації, передбачає ретельний аналіз правовідносин на предмет дотримання матеріальних й адміністративно-процесуальних, з'ясування фактичних обставин, прийняття законних, обґрунтованих рішень суду [25, с. 353].

Слід зазначити, що діяльність суддів, які втілюють в життя судовий контроль у сфері публічного управління, перебуває під особливим громадським контролем, що реалізують різні громадські інституції. Серед таких й Громадська рада доброчесності, що, починаючи з 2016 року функціонує як незалежний громадський орган відповідно до ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» й сприяє Вищій кваліфікаційній комісії суддів (ВККС) в оцінюванні чинних суддів та доборі кандидатів на посади суддів [26].

Висновки. Реалізація судового контролю за діяльністю органів публічного управління є важливою умовою досягнення максимальної ефективної публічного управління в Україні загалом. В сучасних умовах потрібне посилення судового контролю у сфері публічного управління в контексті публічно-правових трансформацій в Україні, кардинальних змін системи публічного управління в державі.

Література

1. Бойко И.В. Инновационное развитие государств-участников СНГ в контексте глобальных вызовов. Сб. материалов XII междунар. науч.-практ. конф. «Проблемы и перспективы инновационного развития экономики». Киев: СПД Цудзинович Т.И., 2008. 230 с.
2. Олендер І.Я. Функції суду в державному механізмі. Право і суспільство. 2014. № 12. С. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_12_38 (дата звернення: 27.03.2023)
3. Орел В.М. Сутність і роль контролю як функцій управління. Ефективна економіка. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_83 (дата звернення: 28.03.2023)
4. Ковалів М.В. Судовий контроль як гарантія забезпечення прав та свобод громадян. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 3. С. 117–124.
5. Шестак В.С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2002. 18 с.
6. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / ред.: В.Б. Авер'янов; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Факт, 2003. 384 с.
7. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 376 с.
8. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком інтер, 2003. 544 с.
9. Братель С.Г. Громадський контроль за діяльністю міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. С. 34–35.
10. Личенко І.О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності засобами адміністративного права: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2015. 495 с.
11. Подцерковний О.П. В земельних відносинах суб'єкти господарювання потребують реального захисту, а не казуїстичного відмахування суддів. Економіко-правові дослідження в ХХІ столітті: загальні проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку суспільства (к 20-літтю Інституту економіко-правових досліджень НАН України): матеріали Десятої міжнародної науч.-практичної інтернет-конференції, 21–30 вересня 2012 р. Донецьк: Ноулджд, 2013. 252 с.
12. Ільницький О.В. Застосування судами окремих способів захисту прав у земельних спорах за участю суб'єктів господарювання. Юридична наука, практика і освіта. 2010. Вип. 1. С. 208–215.
13. Тулинова Б.А. Судопроизводство по административным делам. Киев, 2010. 112 с.
14. Мурашин Г.О. Судова влада в конституційному аспекті розподілу влад. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 5. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Спілка юристів України; Видавничий дім «Юридична книга», 2000. 458 с.
15. Гудз Б.Д. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 218 с.
16. Кравчук В.М. Поняття та зміст публічного контролю у сучасній державі. 2014. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=930%3A13101 (дата звернення: 30.03.2023)
17. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2003. 412 с.
18. Тараненко О.М. Забезпечення законності в діяльності митних органів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Одеса, 2006. 203 с.
19. Банах С., Штогун С. Особливості повноважень слідчого судді щодо захисту прав людини. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2013_4_13 (дата звернення: 27.03.2023).
20. Фокіна А.О. Удосконалення форм судового контролю в адміністративному судочинстві. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 262–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_47 (дата звернення: 27.03.2023)
21. Галуцько В.В. Охорона права власності: адміністративно-правові аспекти: монографія. Херсон: ВАТ ХМД, 2008. 348 с.
22. Бевзенко В.М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. Право і Безпека. 2009. № 1. С. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3 (дата звернення: 27.03.2023)
23. Марченко О.О. Форми судового контролю в державному управлінні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 168 с. С. 115.
24. Бевзенко В. Критерії адміністративної юрисдикції. Судебно-юридическая газета. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/947853/> (дата звернення: 28.03.2023)
25. Картузова І.О. До проблеми адміністративного позову. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Т. 13. С. 352–362.
26. Про Громадську раду доброчесності. URL: <https://grd.gov.ua/pro-hromads-ku-radu-dobrochesnosti/> (дата звернення: 30.03.2023)

References

1. Boyko I. V. Innovatsionnoe razvitie gosudarstv-uchastnikov SNG v kontekste globalnykh vyizovov. Sb. materialov III mezhdunar. nauch.-prakt. konf. «Problemy i perspektivy innovatsionnogo razvitiya ekonomiki». Kiev: SPD Tsudzinovich T. I., 2008. 230 s.
2. Olender I. Ya. Funktsii sudu v derzhavnomu mekhanizmi. Pravo i suspilstvo. 2014. № 12. S. 152–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_1.2_38 (date of access: 27.03.2023)
3. Orel V. M. Sutnist i rol kontroliu yak funktsii upravlinnia. Efektyvna ekonomika. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_83 (date of access: 28.03.2023)
4. Kovaliv M. V. Sudovy kontrol yak harantiia zabezpechennia prav ta svobod hromadian. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2011. № 3. S. 117–124.
5. Shestak V. S. Derzhavnyi kontrol v suchasni Ukraini (teoretyko-pravovi pytannia): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01. Kharkiv, 2002. 18 s.
6. Derzhavne upravlinnia: problemy administrativno-pravovoi teorii ta praktyky / red.: V. B. Aver'ianov; NAN Ukrainy, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv: Fakt, 2003. 384 s.
7. Maiorova T. V. Investytsiina diialnist: navch. posibnyk. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2004. 376 s.
8. Kolpakov V. K., Kuzmenko O. V. Administrativne pravo Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom inter, 2003. 544 s.
9. Bratel S. H. Hromadskyi kontrol za diialnistiu militsii: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2007. S. 34–35.
10. Lychenko I. O. Zakhyst zakonnykh interesiv hromadian Ukrainy u sferi vlasnosti zasobamy administrativnoho prava: dys. ... dok. yuryd. nauk: 12.00.07. Lviv, 2015. 495 s.
11. Podtserkovnyi O. P. V zemelnykh vidnosynakh sub'iektu hospodariuvannia potrebuiut realnoho zakhystu, a ne kazuistychnoho vidmakhuvannia suddiv. Ekonomiko-pravovyye issledovaniya v HHI veke: obshchie problemy hozyaystvennogo prava na sovremennom etape razvitiya obschestva (k 20-letiyu Instituta ekonomiko-pravovykh issledovaniy NAN Ukrainy): materialy Desyatoy mezhdunarodnoy nauch.-prakticheskoy internet-konferentsii, 21–30 sentyabrya 2012 g. Donetsk: Noulidzh, 2013. 252 s.
12. Ilytskyi O. V. Zastosuvannia sudamy okremykh sposobiv zakhystu prav u zemelnykh sporakh za uchastiu sub'iektiv hospodariuvannia. Yurydychna nauka, praktyka i osvita. 2010. Vyp. 1. S. 208–215.
13. Tulinova B. A. Sudoproizvodstvo po administrativnyim delam. Kiev, 2010. 112 s.
14. Murashyn H. O. Sudova vlada v konstytutsiinomu aspekti rozpodilu vlad. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats. Yurydychni i politychni nauky. Vypusk 5. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Spilka yurystiv Ukrainy; Vydavnychiy dim «Yurydychna knyha», 2000. 458 s.
15. Hudz B. D. Sudovy kontrol za zakonnistiu administrativnoi diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2013. 218 s.
16. Kravchuk V. M. Poniattia ta zmist publichnogo kontroliu u suchasni derzhavi. 2014. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=930%3A13101 (date of access: 30.03.2023)
17. Harashchuk V. M. Teoretyko-pravovi problemy kontroliu ta nahliadu u derzhavnomu upravlinni: dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Kharkiv, 2003. 412 s.
18. Taranenko O. M. Zabezpechennia zakonnosti v diialnosti mytnykh orhaniv: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Odesa, 2006. 203 s.
19. Banakh S., Shtohun S. Osoblyvosti povnovazhen slidehoho suddi shchodo zakhystu prav liudyny. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2013. № 4. S. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2013_4_13 (date of access: 27.03.2023).
20. Fokina A. O. Udoskonalennia form sudovoho kontroliu v administrativnomu sudochynstvi. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2019. № 2. S. 262–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_47 (date of access: 27.03.2023)
21. Halunko V. V. Okhorona prava vlasnosti: administrativno-pravovi aspekty: monohrafiia. Kherson: VAT KhMD, 2008. 348 s.
22. Bevzenko V. M. Publichno-pravovi vidnosyny: sutnist ta oznaky. Pravo i Bezpeka. 2009. № 1. S. 6–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3 (date of access: 27.03.2023)
23. Marchenko O. O. Formy sudovoho kontroliu v derzhavnomu upravlinni: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv, 2011. 168 s. S. 115.
24. Bevzenko V. Kryterii administrativnoi yurysdyktsii. Sudebno-yuridicheskaya gazeta. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/947853/> (date of access: 28.03.2023)
25. Kartuzova I. O. Do problemy administrativnoho pozovu. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia». 2013. T. 13. S. 352–362.
26. Pro Hromadsku radu dobrochesnosti. URL: <https://grd.gov.ua/pro-hromads-ku-radu-dobrochesnosti/> (date of access: 30.03.2023)

УДК 347.962.6

Ковалів Мирослав Володимирович
кандидат юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ
Kovaliv Myroslav
PhD in Law, Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9730-8401

Скоромний Ярослав Ігорович
доктор юридичних наук
Львівський університет бізнесу та права
Skoromnyy Yaroslav
D. Sc. (Law)
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-4067-710X

Єсімов Сергій Сергійович
кандидат юридичних наук, доцент
Львівський державний університет внутрішніх справ
Yesimov Serhii
PhD in Law, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9327-0071

Мариняк Наталія Михайлівна
кандидат юридичних наук
Львівський університет бізнесу та права
Maryniak Nataliia
PhD in Law
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0001-5434-4843

Каспрук Ігор Іванович
кандидат історичних наук, доцент
Львівський університет бізнесу та права
Kaspruk Ihor
PhD in History, Associate Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0009-0001-9049-271X

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8636

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ**

**LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC
ADMINISTRATION BODIES IN THE CONDITIONS
OF DIGITAL REALITY**

Анотація. У статті розглянуто у теоретико-правовому аспекті питання правового регулювання діяльності органів публічного управління в умовах цифрової реальності. Методологічну основу склали: системний метод, що використовується для розкриття цифрової реальності як певної системи; структурно-функціональний метод, що дозволив виявити зміни структури та функцій публічних структур, приватно-наукові методи аналізу правових явищ. На основі аналізу розвитку цифрової реальності розкрито основні зміни, що відбуваються під впливом цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності публічної влади та інститутів громадянського суспільства — цифровізація, поява нових форм взаємодії на цифрових платформах, реалізація адміністративних послуг у цифровій формі. Вказано, що формування та розвиток цифрової реальності як багатоаспектного утворення, що у змістовному аспекті є конвергенцією природної та штучної реальності, призвели до істотних змін у публічному управлінні щодо взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, підвищивши її ефективність через цифровізацію надання адміністративних послуг, електронний документообіг. Зазначено, що еволюція державного управління, комунікативних процесів, владних відносин багато в чому обумовлена розвитком цифрових технологій але, як будь-які технології, дані технології можуть мати різну спрямованість, що потребує переосмислення ролі держави, інститутів громадянського суспільства, форм взаємодії у новій цифровій реальності. Розкрито тенденції подальших змін цифрової реальності у ракурсі створення цифрової економіки та показано їх вплив на становлення цифрової держави, визначено їх вплив на трансформацію механізмів взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства у процесах публічного управління, комунікацій та реалізації відносин влади.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація, органи влади, громадянське суспільство, взаємодія.

Summary. The article considers the issue of legal regulation of the activities of public administration bodies in the conditions of digital reality from the theoretical and legal aspects. The methodological basis consisted of: a system method used to reveal digital reality as a certain system; the structural-functional method, which made it possible to identify changes in the structure and functions of public structures, private-scientific methods of analysis of legal phenomena. Based on the analysis of the development of digital reality, the main changes taking place under the influence of digital information and communication technologies in the activities of public authorities and institutions of civil society are revealed — digitalization, the emergence of new forms of interaction on digital platforms, the implementation of administrative services in digital form. It is indicated that the formation and development of digital reality as a multifaceted formation, which in the content aspect is the convergence of natural and artificial reality, has led to significant changes in public administration regarding the interaction of the state and institutions of civil society, increasing its effectiveness through the digitization of the provision of administrative services, electronic document flow. It noted that the evolution of state administration, communication processes, and power relations is largely due to the development of digital technologies, but, like any technology, these technologies can have different orientations, which requires a rethinking of the role of the state, institutions of civil society, and forms of interaction in the new digital reality. The trends of further changes in digital reality from the perspective of creating a digital economy revealed and their impact on the formation of a digital state is shown, their impact on the transformation of mechanisms of interaction between the state and civil society institutions in the processes of public management, communications and implementation of power relations is determined.

Key words: information and communication technologies, digitalization, authorities, civil society, interaction.

Постановка проблеми. Розвиток процесів цифровізації та поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій (далі — ІКТ) призвели до побудови цифрової реальності, яка істотно змінила традиційні політичні інститути суспільства та створила нові. Можливості цифрової реальності, які відкрилися, трансформували механізми участі громадян та інститутів громадянського суспільства в державному управлінні, підвищили рівень контролю над ним, зробили діяльність держави більш відкритою. Дедалі більша кількість інтернет-користувачів почала залучатися до процесів участі через громадські дискусії, громадянські експертизи, колективне вироблення рішень на базі інтернет-платформ тощо. У свою чергу держава знайшла своє місце в мережі Інтернет, як традиційні інститути громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифровізації та цифрової трансформації публічного управління досліджували такі вче-

ні і практики [1; 2]: Т. Биркович, В. Биркович, В. Дрешпак, Н. Грицяк, О. Кабанець, О. Карпенко, П. Клімушин, В. Куйбіда, І. Лопушинський, І. Макарова, В. Наместнік, О. Орлов, М. Павлов, Ю. Пігарев, Г. Почепцов, В. Ракіпов та інші. Водночас відсутня систематизація наукових підходів до визначення поняття цифрова реальність у публічному управлінні як комплексного феномену формування цифрового суспільства.

Мета статті. Метою статті є дослідження правового регулювання діяльності органів публічної управління в умовах цифрової реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технології, що базуються на цифровій основі, породили новий вид реальності — цифрову реальність, яка стала предметом вивчення низки наук. Водночас ця реальність не отримала концептуального оформлення. Відсутнє загальнозначуще розуміння цієї реальності, її структури, тому цифрова реальність формується та вимагає осмислення.

Цифрова реальність вивчається з позиції технологічного підходу у ракурсі розвитку інформаційних (цифрових) технологій (англ. *Digital technology*) та перспектив зміни суспільного життя під впливом цих технологій. Цифрові технології це комплексне позначення цілої групи технологій: великі дані, хмарні технології, мобільні обчислення, Інтернет речей, кіберфізичні системи, робототехніка, штучний інтелект, NBICS процес, цифрове моделювання, технологія блокчейн тощо [1, с. 16].

Цифрові технології — це заснована на методах кодування та передачі дискретна система, що дозволяє здійснювати безліч різнопланових завдань за найкоротші проміжки часу. Розвиток зазначених технологій пов'язаний з прогресом у галузі комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, мереж (включаючи мережу Інтернет), програмного забезпечення, способів обробки, передачі та зберігання інформації [2, с. 17–18]. Серед перспектив розвитку технологічної складової цифрової реальності — оптимізація базових алгоритмів роботи комп'ютерів, розвиток технологій візуалізації, методів програмування тощо.

У цифровій реальності, зокрема під впливом інформаційних технологій, суттєво змінюються інформаційно-комунікаційні процеси. Особливістю інформаційно-комунікаційних процесів у цифровій реальності слід вважати збільшення кількості комунікаційних взаємодій, прискорення процесів передачі та отримання інформації у взаємодіях, проникний характер комунікативної зв'язаності на основі цифрових технологій.

Цифровізація дозволяє спростити процеси комунікації (вирішити проблему віддаленості комунікуючих суб'єктів, прискорити процеси комунікації та ін.).

Цифрова реальність це результат змін, які відбулися під впливом цифрових технологій. Однак, що таке цифрова реальність у сутнісному вираженні, як вона співвідноситься з інформаційним суспільством, віртуальною, доповненою, змішаною, розширеною реальностями — ці питання потребують прояснення, не мають однозначної відповіді.

Терміном «цифрова реальність» позначається об'єктивна реальність у якій активно розробляються та застосовуються цифрові технології, тобто процес цифровізації, яка сприймається через проекцію нашої свідомості [3, с. 43]. Цифрові технології у даному випадку — інструменти, що впливають на сьогодення та майбутнє цієї реальності.

Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний з реалізацією проектів розвитку цифрової економіки. У зв'язку з чим у юридичній літературі все частіше зустрічається термін цифровізація. В умовах розвитку цифрової реальності існуюче нормативно-правове регулювання різних сфер соціального життя потребує суттєвого реформування

на що вказує Національна економічна стратегія на період до 2030 року [4].

Цифрові технології вносять важливе місце у життя громадян. Вони дозволяють розширити можливості громадян у сфері реалізації важливого конституційного права — права на доступ до інформації. Водночас реалізація цього права накладає на державу обов'язок забезпечення. У зв'язку з чим діяльність держави стає немислимою без застосування цифрових технологій.

О. Васильковський зазначає, що цифрова реальність змінює не тільки саме громадянське суспільство і його інститути, а й публічну владу в особі її, перш за все, державних структур, а також формує нові моделі взаємодії між даними структурами і громадянським суспільством. У міжнародних документах саме на органи публічного управління покладається провідна роль у розвитку електронного урядування, аналізі викликів (ризиків) і розробці відповідних заходів [5].

Дослідники часто використовують терміни «цифрова держава», цифрове управління. Країни ЄС ухвалили стратегії, спрямовані на сприяння цифровізації державного сектору. Дев'ять держав-членів ЄС приймають закони, що стимулюють розвиток цифрових технологій у сфері публічного управління [6, с. 76]. Зі зростанням важливості та популярності цифрових державних послуг серед громадян та підприємств національні уряди розпочали реорганізацію своїх структур управління, виділивши одне відповідальне міністерство чи орган з питань цифрового управління.

Країни ЄС приділяють більше уваги наданню цифрових публічних послуг на місцевому рівні, що робить важливим пріоритетом цифровізацію за допомогою невеликих офісів. Надання публічних послуг, орієнтованих на громадян і бізнес, є пріоритетом у державах ЄС.

Важливе значення в процесі адміністративно-правового регулювання досліджуваного питання займає вивчення правових основ транспарентності органів публічної влади та забезпечення доступу до інформації про діяльність за допомогою мережі Інтернет.

Застосування цифрових технологій у діяльності органів публічної влади дозволяє підвищити прозорість діяльності, зробити більш відкритими та доступними для громадян. У цих умовах право на доступ до інформації набуває нового змісту, пов'язаного з можливістю доступу до інформації за допомогою цифрових технологій, та є обов'язком органів публічної влади забезпечити доступ до інформації.

Розвиток правової держави, неодмінно має супроводжуватися розширенням участі інститутів громадянського суспільства в управлінні державою. Державою має бути забезпечена можливість участі громадян у прийнятті рішень та контролю за її діяльністю державного апарату.

Механізм громадського обговорення законопроектів на офіційних сайтах органів влади дозволяє врахувати думку населення, що є проявом реалізації права на участь в управлінні справами держави [7]. Механізм громадського контролю діяльності органів публічної влади та прийнятих рішень, сприяє розвитку громадянського суспільства та права у країні.

Цифрові технології сприяють підвищенню відкритості та відповідальності держави перед суспільством. Нові технології піддають суттєвій трансформації всю сферу державної діяльності.

Інформаційна відкритість органів публічної влади дозволяє забезпечити процес найбільш ефективної взаємодії держави, особи та інститутів громадянського суспільства. Забезпечення відкритості у діяльності органів публічної влади підвищує довіру до влади, сприяє підвищенню доступності, зниженню адміністративних бар'єрів.

Відкритість органів публічної влади підвищує зниження корупційних ризиків і безпосередньо впливає на підвищення якості публічного управління. У сучасних реаліях без застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій здійснення публічного управління є мало ефективним. У зв'язку з чим зростає важливість адміністративно-правового регулювання застосування цифрових технологій у діяльності органів публічної влади.

Про необхідність підвищення інформаційної відкритості органів публічної влади активно почали говорити після визначення курсу на європейську інтеграцію лише останніми роками. Ця концепція не є новою.

Нормативні засади відкритості держави в Україні почали зароджуватися, починаючи з 1992 року, що супроводжувалося ухваленням Закону України «Про інформацію» [8]. Згодом, вони були закріплені в Конституції України, а потім Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» та інших нормативно-правових актах [9; 10].

На початку двохтисячних років, в рамках адміністративної реформи, що проводилася, було закладено основи для формування принципів «відкритого Уряду» в Україні. Україна вже 11-й рік — активна учасниця міжнародного Партнерства «Відкритий Уряд» [11]. Важливе місце у регулюванні питань застосування цифрових технологій у діяльності органів публічної влади займав Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [12].

Процес розвитку інформаційного суспільства та впровадження цифрових технологій у діяльності органів публічної влади супроводжувався проведенням адміністративної реформи, що зумовила існування нових напрямів розвитку публічного

управління. Відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні, в країні реалізувалися проекти щодо підвищення ефективності роботи органів публічної влади та підвищення доступності адміністративних послуг.

У 2008 році розпочався процес розроблення та впровадження в органах публічної влади основних стандартів адміністративних послуг у тому числі електронних. У ході адміністративної реформи було здійснено спробу впровадження електронних адміністративних регламентів, що регулюють надання електронних адміністративних послуг. Надалі було прийнято Закон України «Про адміністративні послуги» [13].

На розвиток процесу цифровізації державного управління значний вплив зробила Національна системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства, яка серед результатів передбачає, у тому числі: високу якість надання адміністративних послуг в електронному вигляді, здійснення переважної більшості юридично значущих дій у електронному вигляді; скорочення «цифрової нерівності» регіонів України до меж, що запобігають ізоляваності окремих осіб та соціальних груп [14].

Використання цифрових технологій органами публічної влади багато в чому пов'язане з обробкою персональних даних, у зв'язку з чим важливість представляє Закон України «Про захист персональних даних» [15]. Метою якого є забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина при обробці персональних даних, у тому числі захисту прав на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю.

Особливе місце у регулюванні діяльності органів публічної влади України в умовах використання цифрових технологій займає Закон України «Про адміністративні послуги», який виступив першим кроком на шляху формування в Україні електронного уряду.

Закон створив правові межі надання адміністративних послуг у електронній формі. Впровадження в Україні електронного уряду, супроводжувалося впровадженням системи електронного документообігу, функціонування якого залежить від використання електронного цифрового підпису. У 2003 році було прийнято Закон України «Про електронний підпис», який було замінено Законом України «Про електронні довірчі послуги», що регулює відносини у сфері використання електронних підписів у процесі надання адміністративних послуг і ін.

Необхідність підвищення відкритості органів публічної влади наголошувалась в Законі України «Про доступ до публічної інформації», що сприяло вдосконалення системи публічного управління [16]. Закон звернений на реформування системи управління у вигляді нової моделі взаємовідносин громадян і держави.

Нова модель передбачає інтенсифікацію процесу автоматизації та інформатизації всієї системи державного управління, впровадження сервісної моделі держави та перехід до надання адміністративних послуг в електронній формі.

З метою здійснення координаційних заходів у сфері використання цифрових технологій у діяльності органів публічної влади 18 липня 2012 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від № 670, яка затвердила Положення про систему електронної взаємодії органів виконавчої влади, яка було замінена у 2018 році Типовою інструкцією з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну [17].

Органом відповідальним за координацію заходів щодо інформатизації є Міністерство цифрової трансформації України. Важливе значення в рамках досліджуваної теми мають Правила підготовки планів інформатизації державних органів та звітів про їх виконання.

Національна програма інформатизації покликана забезпечити реалізацію національних інтересів України, серед яких поряд з розвитком людського капіталу та забезпеченням безпеки виділяється формування в країні цифрової економіки та необхідність підвищення ефективності публічного управління. Стаття 2 зазначає, що Національна програма інформатизації визначає особливості реалізації державної політики у сфері інформатизації для забезпечення потреб та розвитку інформаційного суспільства, впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій [18].

Незважаючи на існування широкого кола, нормативно-правових актів, що регулюють право на доступ до інформації, в країні зберігається цифровий розрив між регіонами України. Засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку спрямовані на ліквідацію цифрового розриву між регіонами [19].

Адміністративно-правове регулювання процесу використання цифрових технологій у публічному управлінні є ступенем до досягнення мети формування інформаційного суспільства. Адміністративно-правове регулювання застосування цифрових технологій у публічного управління спрямоване на забезпечення ефективності на державному та регіональному рівні. Цифровізація вплинула на розвитку розвиток інструментів електронної демократії. Посадові особи та органи держави мають акаунти в соціальних мережах, проте їх статус не регламентований. Висловлюються думки про необхідність ведення цифрового реєстру, який фіксує офіційні сторінки державних органів та посадових осіб у соціальних мережах.

Один із векторів правового регулювання застосування цифрових технологій у діяльності органів

публічної влади виступає формування правових засад у сфері забезпечення інформаційної безпеки органів влади. Було прийнято Закон України «Про основи забезпечення кібербезпеки», Законом закріплено необхідність формування державної системи виявлення, попередження та ліквідації наслідків комп'ютерних атак на інформаційні ресурси України [20]. Закон встановив необхідність створення Національного координаційного центру з комп'ютерних інцидентів.

У сучасних умовах проблематика організації державного управління в галузі забезпечення інформаційної безпеки носить першорядний характер. Оскільки ефективність здійснення заходів забезпечення інформаційної безпеки, безпосередньо залежить від організації системи управління. Видається важливим наголосити на необхідності вдосконалення механізмів забезпечення інформаційної безпеки особи, оскільки під час використання цифрових технологій (наприклад, великих даних) створюється загроза порушення конфіденційності даних.

Виникає протиріччя між необхідністю забезпечення відкритості органів публічної влади та захистом прав фізичних осіб. Все це свідчить про необхідність подальшого розвитку адміністративно-правових засад застосування цифрових технологій у публічному управлінні.

Процес розвитку інформаційного суспільства є безперервним, він постійно еволюціонуватиме, що неодмінно вимагатиме реакції законодавця. Це зумовлює важливість заходів адміністративно-правового регулювання у сфері застосування цифрових технологій у публічному управлінні.

Адміністративно-правове регулювання використання інформаційних технологій у діяльності органів публічної влади спрямоване на забезпечення надання різних адміністративних послуг, зокрема у електронній формі. Адміністративно-правове регулювання у досліджуваній сфері дозволяє модернізувати процес внутрішнього організаційного управління з метою підвищення прозорості та швидкості. Існує потреба у постійному вдосконаленні та розвитку напрямів підвищення ефективності системи комплексних адміністративно-правових засобів щодо використання інформаційних технологій у публічному управлінні.

Важливі методи адміністративно-правового регулювання — примус, дозвільний та реєстраційний, показують недостатню ефективність в умовах цифрової реальності. Це пов'язано з складністю врегулювання відносин в інформаційній сфері та недосконалістю законодавчих конструкцій. Застосування цифрових технологій при здійсненні публічного управління є невід'ємним атрибутом держави. Це потребує розвитку відповідних правових засад.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Існуючі правові регулятори свідчать про недостатню ефективність у регулюванні нових відносини в умовах цифрової реальності. Цифрова трансформація змінює підхід у створенні публічного управління, оскільки відбувається якісна зміна. З огляду на досвід держав Європейського Союзу у публічному управлінні можуть застосовуватися технології великих даних, блокчейн, штучного інтелекту. Застосування цифрових технологій у публічному управлінні дозволить підвищити ефективність та сприятиме оптимізації витрат держави.

Подальша еволюція публічного управління, комунікативних процесів, владних відносин зумовлена розвитком цифрових технологій. Ці технології можуть мати різну спрямованість, що потребує переосмислення ролі держави, інститутів громадянського суспільства, форм їх взаємодії у новій цифровій реальності, статусу правових режимів штучного інтелекту та робототехніки, розробки концепції, яка розкриває функціонування та розвиток цифрової держави та громадянського суспільства. Цифрова реальність стає середовищем, де здійснюється активний діалог громадянського суспільства та державних структур.

Література

1. Інформаційні технології / О.І. Зачек, В.В. Сенік, Т.В. Магеровська та ін.; за ред. О.І. Зачека. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с.
2. Риндюк Д.В., Пешко В.А. Інформаційні технології. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. 180 с.
3. Пінчук О., Лупаренко Л. Дидактичний потенціал використання цифрового контенту з доповненою реальністю // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2022. Вип. 63. С. 39–57.
4. Про затвердження Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (дата доступу: 02.02.2023).
5. Васильковський О. Фактори, що детермінують взаємодію органів публічного управління з громадськістю у цифровій реальності // Наукові перспективи. 2022. № 9(27). С. 46–56. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-9\(27\)-46-56](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-9(27)-46-56)
6. Вовк Н., Марковець О. Цифровізація публічного управління: досвід ЄС та перспективи для України. 2022. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-224-1-5>
7. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2010 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
8. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
10. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 р. № 539/97-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
11. Стадник Р. Тиждень відкритого уряду-2022 — продовжуємо найкращі традиції відкритого врядування! // Укрінформ. 16.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3484643-tizden-vidkritogo-uradu2022-prodovzujemo-najkrasi-tradicii-vidkritogo-vraduvanna.html> (дата доступу: 02.02.2023).
12. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
13. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2007 р. № 5203-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5203-17> (дата доступу: 02.02.2023).
14. Про запровадження Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2012 р. № 1134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
15. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2297-17> (дата доступу: 02.02.2023).
16. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2939-17> (дата доступу: 02.02.2023).
17. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n46> (дата доступу: 02.02.2023).

18. Про національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2807-20> (дата доступу: 02.02.2023).
19. Деякі питання цифрового розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 р. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text> (дата доступу: 02.02.2023).
20. Про основні засади забезпечення кібербезпеки: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2163-19> (дата доступу: 02.02.2023).

References

1. Informatsiini tekhnolohii / O.I. Zachek, V.V. Senyk, T.V. Maherovska ta in.; za red. O.I. Zacheka. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2022. 432 s.
2. Ryndiuk D.V., Peshko V.A. Informatsiini tekhnolohii. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, 2022. 180 s.
3. Pinchuk O., Luparenko L. Dydaktychnyi potentsial vykorystannia tsyfrovoho kontentu z dopovnenoiu realnistiu // Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. 2022. Vyp. 63. С. 39–57.
4. Pro zatverdzhennia Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (data dostupu: 02.02.2023).
5. Vasylovskiy O. Faktory, shcho determinuiut vzaiemodiiu orhaniv publichnogo upravlinnia z hromadskistiu u tsyfrovii realnosti // Naukovi perspektyvy. 2022. № 9(27). С. 46–56. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-9\(27\)-46-56](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-9(27)-46-56)
6. Vovk N., Markovets O. Tsyfrovizatsiia publichnogo upravlinnia: dosvid YeS ta perspektyvy dlia Ukrainy. 2022. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-224-1-5>
7. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10.2010 r. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
8. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2657-XII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
9. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вп#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
10. Pro poriadok vysvitleniia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 23.09.1997 r. № 539/97-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
11. Stadnyk R. Tyzhden vidkrytoho uriadu-2022 — prodovzhuemo naikrashchi tradytsii vidkrytoho vriaduvannia! // Ukrinform. 16.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3484643-tizden-vidkritogo-uradu2022-prodovzuemo-najkrasi-tradicii-vidkritogo-vriaduvanna.html> (data dostupu: 02.02.2023).
12. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 r. № 537-V (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
13. Pro administratyvni posluhy: Zakon Ukrainy vid 06.09.2007 r. № 5203-VI (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5203-17> (data dostupu: 02.02.2023).
14. Pro zaprovadzhennia Natsionalnoi systemy indyktoriv rozvytku informatsiinoho suspilstva: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.11.2012 r. № 1134. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2012-%D0%BF#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
15. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vil 01.06.2010 r. № 2297-VI (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2297-17> (data dostupu: 02.02.2023).
16. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vil 13.01.2011 r. № 2939-VI (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2939-17> (data dostupu: 02.02.2023).
17. Deiaki pytannia dokumentuvannia upravlinskoj diialnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 r. № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#n46> (data dostupu: 02.02.2023).
18. Pro natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 r. № 2807-IX (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2807-20> (data dostupu: 02.02.2023).
19. Deiaki pytannia tsyfrovoho rozvytku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.01.2019 r. № 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF#Text> (data dostupu: 02.02.2023).
20. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 r. № 2163-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2163-19> (data dostupu: 02.02.2023).

УДК 34:(346:659:004)

Калаченкова Катерина Олександрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського та адміністративного права

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Kalachenkova Kateryna

Candidate of Legal Sciences, Docent of the

Department of Commercial and Administrative Law

Vasyl Stus Donetsk National University

Почапська Лія Володимирівна

здобувачка

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Pochapska Liia

Student of the

Vasyl Stus Donetsk National University

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8833

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БЛОГЕРІВ

PROBLEM ISSUES OF LEGAL REGULATION OF ADVERTISING ACTIVITIES PERFORMED BY BLOGGERS

Анотація. Дане дослідження присвячене питанням блогерської діяльності та її правового регулювання у сфері реклами. У статті зроблено акцент на актуальність цієї теми у зв'язку з відсутністю чіткого правового регулювання та недостатньої уваги науковців щодо дослідження питань правового регулювання реклами в соціальних мережах та блогерської діяльності в цілому. Доведено зв'язок блогерської діяльності з рекламною діяльністю, безпосередньо, з господарською, з чого випливає обов'язковість оподаткування таких осіб. Проаналізовано національне законодавство в сфері реклами та аргументовано можливість притягнення до правової відповідальності блогерів за порушення правил рекламної діяльності. Визначено конкретні санкції, які можуть бути застосовано до блогерів, які порушують вимоги законодавства. На основі чинного законодавства запропоновано визначення «блогера як рекламорозповсюджувача». Також відзначено, що для притягнення блогера до відповідальності за недоброросливу рекламу має бути доведено, що блогер проводив рекламну діяльність, а не інформаційну. Досліджено, які вимоги повинні дотримуватись блогери при розповсюдженні реклами товарів та послуг, щоб така реклама не суперечила Закону України «Про рекламу». Також досліджено способи оподаткування блогерів: як ФОП і самозайнятої особи, а також проаналізовано особливості зазначених видів оподаткування. Також розглянуто питання щодо можливості створення КВЕД під назвою «блогерська діяльність», що полегшить процедуру реєстрації блогерів, як ФОПів. Акцентовано увагу на питанні юридичного оформлення відносин між рекламодавцем та блогером, а саме договірних відносин та необхідності врегулювання цього питання шляхом визначення виду та істотних умов такого договору на законодавчому рівні. Про аналізовано судову практику і практику інфлюенсер-маркетингу, на основі чого доведено, що між блогером і рекламодавцем укладається договір про надання послуг, а також визначено критерії такого договору. На основі глибокого аналізу досліджуваної теми, визначено конкретні проблеми правового регулювання рекламної діяльності блогерів та надано пропозиції щодо внесення змін до законодавства.

Ключові слова: блогер, блогерська діяльність, реклама, інфлюенсер, рекламодавець, споживач, оподаткування блогерської діяльності, гіджиталізація, Інтернет.

Summary. This study is devoted to the issues of blogger activity and its legal regulation in the field of advertising. The article emphasizes the relevance of this topic in connection with the lack of clear legal regulation and insufficient attention by scientists to researching issues of legal regulation of advertising in social networks and blogging activities in general. The link between blogger activity and advertising and, directly, economic activity has been proven, which implies the obligation of taxation of such persons. The national legislation in the field of advertising is analyzed, its connection with blogging activity

is substantiated, and the possibility of bringing bloggers to legal responsibility for violating the rules of advertising activity is argued. Specific sanctions are defined that can be applied to bloggers who violate the requirements of the law. Based on the current legislation, a definition of «blogger as an advertiser» is proposed. It was also noted that in order to hold a blogger liable for unfair advertising, it must be proven that the blogger was conducting advertising activities, not information activities. It has been studied what requirements bloggers must comply with when advertising goods and services so that such advertising does not contradict the Law of Ukraine «On Advertising». Methods of taxation of bloggers: as a sole proprietorship and a self-employed person were also investigated, as well as the peculiarities of the specified types of taxation were analyzed. The issue of the possibility of creating a KVED under the name «blogging activity» was also considered, which will facilitate the procedure for registering bloggers as FOPs. Attention is focused on the issue of legal formalization of relations between an advertiser and a blogger, namely contractual relations and the need to settle this issue by determining the type and essential conditions of such a contract at the legislative level. The judicial practice and the practice of influencer marketing were analyzed, based on which it was proven that a contract for the provision of services is concluded between a blogger and an advertiser, and the criteria for such a contract were also determined. On the basis of an in-depth analysis of the research topic, specific problems of legal regulation of bloggers' advertising activities were identified and suggestions for amendments to the legislation were provided.

Key words: blogger, blogging activity, advertising, influencer, advertiser, consumer, taxation of blogging activity, digitization, Internet.

Постановка проблеми. Сьогодні блогери доволі розповсюджене явище. Вони можуть здійснювати свою діяльність, як через окремі ресурси (сайти), так і через особисті акаунти в соціальних мережах. І в першому, і в другому випадку більшість блогерів активно здійснюють рекламування товарів, брендів, послуг тощо, а також отримують прибутки від розміщення реклами на своїх акаунтах. Соціальні мережі, особливо Інстаграм, стали найбільшою платформою для розповсюдження реклами. Це обумовлено тим, що в сфері блогерської діяльності дуже швидко відбувається обмін інформацією і немає контролю за її змістом, що і породжує багато проблем.

Правове регулювання в цій сфері досить неоднозначне. У першу чергу, варто зазначити, що на сьогодні блогерська діяльність в національному законодавстві не врегульована жодним нормативно-правовим актом. У зв'язку з відсутністю визначення такої діяльності, сферою, вимог до її здійснення і відсутня відповідальність. Так, особливої актуальності набуває проведення дослідження щодо провадження блогерської діяльності, обліку її ведення та оподаткування згідно чинного законодавства України, що безпосередньо пов'язано з рекламною діяльністю.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання пов'язані з правовим регулюванням блогерської діяльності в українській науці не достатньо досліджувались, адже це новий вид діяльності який сформувався під впливом розвитку діджиталізації та впровадження її у всі сфери суспільного життя. Лише на початку XXI століття науковці почали досліджувати питання правового регулювання рекламної діяльності в мереже Інтернет, і тільки деякі досліджували цей вид діяльності в соціальних мережах. Проте це не прямо пов'язано з блогерством, а більше з таргетинговою рекламою, що регулюється безпосередньо соціальними мережам, які перевіряють

інформацію, яка надається для реклами відповідно до міжнародних норм. Деякі науковці-правники лише поверхнево згадують про блогерство як один з видів рекламної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями, які певною мірою досліджували питання правового регулювання рекламної діяльності блогерів є Т. Бондарєва, Г. Головачак, А. Должук, О. Федець, В. Ясишена [2; 3] та інші, кожен з них наголошує на відсутності правового регулювання цієї сфери, що вказує на актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Метою наукової роботи є підготовка пропозицій щодо правового регулювання блогерської діяльності в межах надання рекламних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційних технологій, поява інтернету спричинило революцію в економіці. Виникли нові напрями здійснення господарської діяльності, змінилися способи інформування, надання рекламних послуг тощо.

Соціальні мережі стали онлайн-платформами для Інтернет-комунікацій, яке передбачає спілкування між користувачами шляхом поширення та обміну інформацією, в тому числі і появи такої категорії як блог. Блог (англ. Blog, від web log, «мережний журнал або щоденник подій») — це веб-сайт, основний зміст якого записи, що регулярно додаються [1]. У свою чергу, **блогер** — людина, яка веде блог [1]. Вони мають неабияку харизму та впливають на великі аудиторії людей в різних інтересах. Блогери знають всі секрети, щодо того, як впливати на свідомість людей, або ж змінювати їхні особисті точки зору. Особливий вплив, блогери мають на тих, в кого відсутній аналіз або критичне мислення.

Відсутність законодавчого регулювання реклами в соціальних мережах в Україні неодноразово зазначалась у науковій літературі.

Так В. Ясишена, А. Долюк, Т. Бондарева нагалюють на відсутності у Податковому кодексі України поняття блогерської діяльності, що дуже обтяжує обрання діяльності згідно з КВЕД для офіційної реєстрації фізичної особи підприємця (ФОП) [2, с. 91]. При цьому, Г. Головчак, О. Федець вказують на те, що блогерська діяльність є видом економічної діяльності, яка передбачає застосування мультимедійних технологій для інтернет-маркетингу своїх думок, ідей та продуктів, з метою їх продажу та отримання економічної вигоди у майбутньому, що однозначно має бути відображено у законодавстві [3, с. 142].

Блогерська діяльність майже завжди включає в себе елементи рекламної діяльності, оскільки блогери можуть отримувати оплату за рекламу продуктів або послуг на своїх акаунтах. Таким чином, одним із видів діяльності, якими можуть займатися блогери є рекламна діяльність, яка має вплив на споживачів та на ринок в цілому. Однак, діяльність блогерів може також бути спрямована на надання інформації або мати розважальну мету, і в цьому випадку вона немає зв'язку з рекламною діяльністю. Тому важливо чітко розмежовувати інформаційну діяльність від рекламної. Так, відповідно до ст. 1 Закону «Про рекламу» реклама — це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка розповсюджується в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого або опосередкованого одержання прибутку [4]. Згідно з Законом України «Про інформацію», інформація — це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [5]. Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України, господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [6].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що блогерська діяльність є господарською діяльністю, оскільки блогери надають послуги щодо створення та поширення контенту (інформації щодо певної продукції, робіт чи послуг) з метою отримання прибутку або для досягнення економічних і соціальних результатів. Крім того, блогери розробляють стратегії продажу, укладають угоди з рекламодавцями, використовують різні маркетингові інструменти для того, щоб вигідно продавати свої послуги, а отже це господарська діяльність. Підтвердження цього є ст. 42 Господарського Кодексу України [6], в якій законодавець чітко надає визначення підприємництва як самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

У залежності від того, яким чином блогер провводить рекламну діяльність, він може бути визнаний як виробник або розповсюджувач реклами. Виробником реклами є особа, яка повністю або частково здійснює виробництво реклами, тоді як розповсюджувач реклами це особа, яка здійснює розповсюдження реклами (ст. 1) [4].

На підставі вищенаведеного пропонується визначити дефініцію «блогер як суб'єкт рекламної діяльності» — це особа, яка має широку аудиторію, і за рахунок своєї популярності здійснює розповсюдження реклами замовника (будь-якого виробника реклами) на цю аудиторію з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

У світовій практиці блогерів відносять до такої категорії осіб як «інфлюенсери». Крім того, у більшості розвинених країн світу є спеціальні законопроекти та органи, що регулюють рекламні інтеграції з блогерами. За недотримання законів порушникам загрожують різні санкції: штрафи, зниження репутації за рахунок публікації блогера у так званому «black list». В Канаді, Китаї, країнах ЄС, США відповідальність за порушення законів несуть обидві сторони — як блогери, так і бренди [7].

Так як український ринок інфлюенс-маркетингу відповідним чином не контролюється, на фоні цього виникає безліч проблем, серед яких: питання ціноутворення: відсутність правового регулювання відносин, що виникають між рекламодавцем і блогером (який договір вони укладають), а також блогером і споживачем; можливість притягнення блогера до відповідальності за недобросовісну рекламу; оподаткування блогерської діяльності тощо.

Однією з найбільшою проблем є відсутність відповіді щодо вартості рекламних послуг блогерів. Стандартний прайс у більшості, за рідкісним винятком, відсутній як поняття. Частина блогерів готова співпрацювати за бартер, інші — категорично проти такого формату. Іноді головний орієнтир за вартістю — бажання отримати гарну матеріальну винагороду. Неодноразово рекламодавці стикались з ситуацією, коли блогер встановлюють вартість в 2–3 рази вище звичайної, дізнавшись, що клієнт відомий. До того ж, з детального аналізу цілком може виявитися, що у блогерів з більш високою вартістю аудиторія накручена і абсолютно неактивна [8]. Відповідно, внаслідок цього реклама є нерентабельною для рекламодавця і несе відповідну матеріальну шкоду для замовника послуги.

Найкращим способом захисту рекламодавцями своїх прав є укладення договору з блогером. Однак, знов потрібно наголосити на відсутності правового регулювання. На практиці, з позиції класичного інфлюенсер-маркетингу, коли блогер зобов'язується створити та розмістити на своєму

рекламному майданчику рекламний матеріал та не відповідає за кількість підписок, запитів, продажів у замовника — укладається договір надання послуг [9].

Проте, варто також згадати про відому справу щодо спору між блогерами про невиконання договору про надання рекламних послуг (в частині залучення нових підписників). Рекламні послуги полягали у проведенні спільного розіграшу подарунків (гіфевей). Касаційний господарський суд у постанові у справі № 910/1801/21 щодо правової природи такого договору зазначив: «для кваліфікації послуги головним є предметний критерій: предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності. Якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він не є окремим, відділним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам по собі [10].

На підставі наведеного, вбачається доцільним закріпити на законодавчому рівні вимоги до договору між рекламодавцем і блогером, що може забезпечити більш чітку та прозору співпрацю між сторонами та допомогти уникнути потенційних непорозумінь та конфліктів. Істотними умовами вбачаються положення щодо:

1. Визначення обов'язків сторін: у договорі мають бути чітко визначені обов'язки кожної сторони, зокрема, щодо змісту та розміру реклами, термінів її розміщення та інших умов співпраці.

2. Умови оплати: у договорі можуть бути вказані умови оплати реклами, зокрема, чи передбачається фіксований платіж або платіж за кількість переглядів, лайків, коментарів та інші метрики.

3. Права на контент: у договорі можуть бути вказані умови щодо прав на контент, створений блогером під час співпраці з рекламодавцем, зокрема, чи може рекламодавець використовувати цей контент у своїх рекламних кампаніях.

4. Конфіденційність: у договорі можуть бути вказані умови щодо конфіденційності інформації, яка обмінюється між сторонами у процесі співпраці.

5. Відповідальність: у договорі можуть бути вказані умови щодо відповідальності сторін за порушення умов договору та/або правових норм.

Наступним питанням на яке потрібно звернути увагу це те, що рекламна діяльність блогерів може мати негативні наслідки не тільки для замовників таких послуг, але й на споживачів. Хоча в соціальних мережах існують певні правила, обмеження щодо розміщення публікацій та розповсюдження реклами на їх платформах, як от «Норми рекламної діяльності Meta» [11], та, на жаль, фактично користувачі залишаються не захищеними, оскільки блогери часто рекламують товар навіть не перевіряючи його, внаслідок чого у споживача складається

неправдиве враження про товар. Однак, Законом України «Про захист прав споживачів» передбачена відповідальність за недобросовісну рекламу. Так, у ч. 8 ст. 15 зазначено, що збитки, завдані споживачеві недобросовісною рекламою, підлягають відшкодуванню винною особою у повному обсязі [12].

Українське законодавство передбачає відповідальність за недобросовісну рекламу, яка може бути застосована і до блогерів, які проводять рекламну діяльність. Але для притягнення блогера до відповідальності за недобросовісну рекламу має бути доведено, що блогер проводив рекламну діяльність. Існують критерії, за якими можна визначити, чи є певна діяльність рекламою чи інформаційною, які закріплені в Законі України «Про рекламу» і впливають з визначення реклами (ст. 1) [4]. Також, згідно зі статтею 19 Закону України «Про рекламу», реклама не повинна містити неправдивих, недостовірних чи вводячих в оману відомостей. Крім того, реклама не повинна порушувати норми моралі, гідності людини, законів та інтересів суспільства. Таким чином, якщо блогер здійснює недобросовісну рекламу, він може бути притягнутий до відповідальності згідно зі статтею 22 того ж Закону.

Отже, щоб споживач і рекламодавець могли захистити свої права на блогерів слід на законодавчому рівні визнати суб'єктами рекламної діяльності відповідно до Закону України «Про рекламу». Інформаційний, авторський чи редакційний матеріал, в якому привертається увага до конкретної особи чи товару та який формує або підтримує обізнаність та інтерес глядачів (слухачів, читачів) щодо цих особи чи товару, є рекламою і має бути вміщений під рубрикою «Реклама» чи «На правах реклами» (ч. 3 ст. 9 Закону) [4].

Таким чином, блогерам варто дотримуватись вимог законодавства при проведенні рекламної діяльності та уникати недобросовісної реклами, щоб не стати об'єктом санкцій та нести відповідальність за свої дії.

Важливо закріпити відповідальність для блогерів за розповсюдження неправдивої інформації на товар, що рекламується і створити дієвий механізм регулювання рекламної діяльності блогерів.

Отже, блогер, який виступає виробником та/або розповсюджувачем реклами, зобов'язаний дотримуватися вимог, передбачених законодавством України, зокрема:

- повинен надавати точну та правдиву інформацію про рекламований продукт чи послугу;
- не може проводити рекламу певних категорій товарів (наприклад, алкогольних напоїв) на дитячих ресурсах;
- повинен вказати ім'я рекламодавця та відповідальну особу, що проводить рекламу тощо.

У такому випадку блогер може мати дві ролі: виробника та рекламодавця. Як виробник, він має

дотримуватись вимог законодавства, пов'язаного з виробництвом та продажем товарів. Як рекламодавець, він повинен дотримуватись правил, пов'язаних з рекламною діяльністю.

Наступною проблемою, що виникає внаслідок рекламної діяльності блогерів, яка, як вже доведено, є господарською, це відсутність механізму оподаткування їх діяльності.

У законодавстві багатьох країнах визначається обов'язок блогерів реєструватися платниками податків і сплачувати податки зі свого доходу. В Україні блогери можуть оподатковуватися як фізичні особи-підприємці (ФОП) або як самозайняті особи. Вибір залежить від бажаного статусу та обсягу діяльності.

Якщо блогер заробляє стабільний дохід від своєї діяльності, то вигідніше зареєструватися як ФОП, оскільки це дає можливість скористатися спрощеною системою оподаткування та зменшити податкові витрати.

Якщо ж дохід блогера є незначним або не постійним, то може бути корисніше зареєструватися як самозайнята особа та сплачувати податки відповідно до законодавства.

В будь-якому випадку, як ФОП або самозайнята особа, блогер повинен зареєструватися у відповідних органах та сплачувати податки відповідно до встановлених правил і ставок.

За умови, якщо блогер працює як ФОП (фізична особа — підприємець), то він повинен сплачувати податок на прибуток згідно з розмірами, встановленими законодавством, а також він може бути зобов'язаний сплачувати єдиний соціальний внесок (ЄСВ) в розмірі 22% від мінімальної заробітної плати.

Крім того, блогер може бути зобов'язаний сплачувати ПДВ, якщо він отримує доходи від реклами, спонсорських публікацій або інших видів співпраці з брендами. Розмір податку на додану вартість (ПДВ) встановлюється законодавством.

Якщо блогер зареєстрований як юридична особа, то він має сплачувати податок на прибуток згідно з встановленими законодавством розмірами, а також може бути зобов'язаний сплачувати ЄСВ і ПДВ відповідно до вимог законодавства (гл. 1 розд. XIV ПК України) [13].

Як вже зазначалось, відсутність закріплення блогерської діяльності на законодавчому рівні призводить до складності державної реєстрації. Найбільш близькі за напрямом діяльності блогера при державній реєстрації такі коди КВЕД:

59.11 «Виробництво кіно — та відеофільмів, телевізійних програм»;

73.11 «Рекламні агентства» (інтернет-маркетинг);

70.21 «Діяльність у сфері зв'язків із громадськістю» (СММ);

73.12 «Розміщення реклами в ЗМІ» (інтернет-маркетинг);

74.20 «Діяльність у сфері фотографії»;

74.30 «Надання послуг перекладу»;

63.99 «Надання інших інформаційних послуг» (копірайтинг, просування) [14].

Створення нового КВЕД для блогерської діяльності може бути складним та часомістким процесом, який потребує розробки та узгодження з відповідними органами влади. Також виникне потреба в адаптації всіх існуючих систем податкового обліку та звітності до нового КВЕД.

Проте, українське законодавство передбачає можливість реєстрації блогера як самозайняту особу. Самозайнята особа — це фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи. Реєстрація самозайнятої особи в Україні може бути проведена за допомогою Єдиного реєстру самозайнятих осіб (ЄРСЗ), який забезпечує спрощений процес реєстрації та зведення податків.

Як самозайнята особа, блогер може отримувати дохід від своєї діяльності і повинен сплачувати податок на прибуток за встановленими законодавством ставками. Він також може бути зобов'язаний сплачувати єдиний соціальний внесок (ЄСВ) в розмірі 22% від мінімальної заробітної плати.

Крім того, якщо блогер має доходи від реклами, спонсорських публікацій або інших видів співпраці з брендами, йому може бути потрібно сплачувати ПДВ за ці послуги (ст. 65 Податкового кодексу України) [13].

Таким чином, на сьогоднішній день, блогерська діяльність може бути зареєстрована як підприємницька діяльність в рамках самозайнятих осіб. Це означає, що блогер може зареєструватися як фізична особа-підприємець та сплачувати єдиний податок з доходів фізичних осіб, встановлений законодавством.

Висновок. Отже, для врегулювання рекламної діяльності блогерів в Україні можна запропонувати наступні зміни до відповідних нормативно-правових актів та статей:

1. Закон України «Про рекламу» потрібно доповнити визначенням поняття «блогер як розповсюджувач перлами» та нормами що міститимуть вимог до реклами, яку розміщують блогери, а саме, вказання на те, що це рекламний матеріал та вказівки про те, хто спонсорує рекламу.

2. Закріпити вимоги до юридичного оформлення відносин між рекламодавцем та блогером за допомогою договору та істотних умов до нього, адже така діяльність також зачіпає права інтелектуальної власності на рекламний продукт.

3. Врегулювати питання оподаткування блогерів в Україні та створити правову базу для розвитку цієї сфери діяльності. Потрібно детально розробити методику визначення розміру доходів блогерів та встановити ставки оподаткування їх доходів з реклами на відповідному рівні.

Література

1. Що таке Блог? Сайт «Blogspot». URL: <http://tehnologia2012.blogspot.com/p/blog-web-log.html> (дата звернення: 22.04.2023)
2. Ясипшена В., Долук А., Бондарєва Т. Стратегії контент-маркетингу, облік і оподаткування блогерської діяльності в Україні. Вісник Економіки. 2022. № 4. С. 84–96. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1420/1545> (дата звернення: 20.04.2023)
3. Головчак Г., Федець О. Особливості ведення та оподаткування блогерської діяльності в Україні. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2020. Випуск 58. С. 140–149. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/11219/11543> (дата звернення: 20.04.2023)
4. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 39. Ст. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.03.2023)
5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 28.03.2023)
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. № 19–20. № 21–22. ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.03.2023)
7. Вороніна Н. Регулювання ринку Influencers marketing і Етичний Кодекс Блогерів. Сайт «Sostav.ua». 18.06.2021 р. URL: <https://sostav.ua/publication/regulyuvannya-rinku-influencers-marketing-etichnij-kodeks-blogger-v-88932.html> (дата звернення: 21.04.2023)
8. Яковенко О. Ціни на рекламу в блогерів зростають (статистика). Сайт «Bazilik». 21.11.2019. URL: <https://bazilik.media/tsiny-na-reklamu-v-bloheriv-zrostaiut-statystyka/> (дата звернення: 01.04.2023)
9. Договір про надання рекламних послуг з блогером: на що звернути увагу. Думка практика. Сайт «Business Consulting Academy». 25.01.2023. URL: <https://www.bca.education/dogovir-pro-nadannya-reklamnih-poslug-z-bloherom/> (дата звернення: 01.04.2023)
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07 липня 2022 року у справі № 910/1801/21. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105178962&red=1000034806bf93df35e188c8acf6a72e5f9a6d&d=5> (дата звернення: 01.04.2023)
11. Норми рекламної діяльності Meta. Офіційний сайт «Meta». 2023. URL: <https://ru-ru.facebook.com/business/help/117271728356988> (дата звернення: 01.04.2023)
12. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 30. ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 28.03.2023)
13. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 30.03.2023)
14. Національний класифікатор видів економічної діяльності України. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (дата звернення: 30.03.2023)

References

1. What is a Blog? Blogspot site. URL: <http://tehnologia2012.blogspot.com/p/blog-web-log.html> (date of access: 22.04.2023)
2. Yasishena V., Dolyuk A., Bondaryeva T. Strategies of content marketing, accounting and taxation of blogger activity in Ukraine. Bulletin of the Economy. No. 4. 2022. 84–96 p. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1420/1545> (date of access: 20.04.2023)
3. Golovchak H., Fedets O. Peculiarities of running and taxation of blogging activities in Ukraine. Bulletin of Lviv University. The series is economical. Issue 58. 2020. P. 140–149. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/economics/article/view/11219/11543> (date of access: 20.04.2023)
4. About advertising: Law of Ukraine dated 03.07.1996 No. 270/96-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 39. Art. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of access: 28.03.2023)
5. About information: Law of Ukraine dated 02.10.1992 No. 2657-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1992. No. 48. Art. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (date of access: 28.03.2023)
6. Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 18. No. 19–20. No. 21–22. Article 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (date of access: 28.03.2023)
7. Boronina N. Regulation of the Influencers marketing market and the Ethical Code of Bloggers. Site «Sostav.ua». 06/18/2021 URL: <https://sostav.ua/publication/regulyuvannya-rinku-influencers-marketing-etichnij-kodeks-blogger-v-88932.html> (date of access: 21.04.2023)
8. Yakovenko O. Advertising prices for bloggers are increasing (statistics). Site «Bazilik». 21.11.2019. URL: <https://bazilik.media/tsiny-na-reklamu-v-bloheriv-zrostaiut-statystyka/> (date of access: 01.04.2023)

9. Agreement on the provision of advertising services with a blogger: what to pay attention to. Thought is practice. «Business Consulting Academy» website. 01/25/2023. URL: <https://www.bca.education/dogovir-pro-nadannya-reklamnih-poslug-z-bloggerom/> (date of access: 01.04.2023)

10. Resolution of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Commercial Court of Cassation dated July 7, 2022 in case No. 910/1801/21. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105178962&red=1000034806bf93df35e188c8acf6a72e5f9a6d&d=5> (date of access: 01.04.2023)

11. Norms of Meta's advertising activity. The official website of «Meta». 2023. URL: <https://ru-ru.facebook.com/business/help/117271728356988> (date of access: 01.04.2023)

12. On the protection of consumer rights: Law of Ukraine dated May 12, 1991 No. 1023-XII. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR. 1991. No. 30. Article 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (date of access: 28.03.2023)

13. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (date of access: 30.03.2023)

14. National classifier of types of economic activity of Ukraine URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (date of access: 30.03.2023)

УДК 341.7

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Яковюк Іван Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Yakovyuk Ivan

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of European Union Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Воротиленко Катерина Олексіївна

*студентка Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Vorotylenko Kateryna

*Student of the International Law Faculty
Yaroslav Mudryi National Law University*

Малюк Вікторія В'ячеславівна

*студентка Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Maliuk Viktoriia

*Student of the International Law Faculty
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8774

ЖІНКИ НА ДИПЛОМАТИЧНИХ ТЕРЕНАХ WOMEN IN THE DIPLOMATIC SPHERE

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання про розширення прав та можливостей жінок у дипломатії – престижній галузі, яка тривалий час чинила опір приходу жінок. У світі, де стереотипи стосовно ролей чоловіків та жінок все ще домінують, жінки зазнають значних обмежень у праві вибору професії, а також у доступі до керівних посад у різних сферах суспільного життя, зокрема і в дипломатичній.

У статті аналізуються чисельні проблеми, з якими зіштовхуються жінки-дипломатки у своїй роботі і які обтяжують їх стан, а саме: дискримінація на робочому місці, складнощі у поєднанні професійної кар'єри та сімейного життя, через що доволі частими є випадки розлучень, а також складність балансування між традиційними ролями у сім'ї та складними вимогами сучасного світу.

Досліджено історичні та соціокультурні чинники, які вказували на таку дискримінацію, а також розглянуто сучасні тенденції у цій сфері, зокрема, ініціативи окремих країн та міжнародних організацій щодо підвищення рівня гендерної рівності у дипломатії. Також звернено увагу на невідповідність законодавчого закріплення до реальної практики з питання гендерної рівності в Україні на прикладі дипломатичної сфери діяльності.

Крім цього було визначено, що завдяки своїм природнім можливостям жінки є важливою складовою дипломатичного корпусу на сучасному етапі. Вони є уважними до дрібниць і можуть використовувати свої здібності у переговорах та медіації, що, безумовно, позитивно позначається на зовнішній політиці конкретної країни. Їм відносно легше знайти спільну мову з жінками-дипломатками, які представляють іншу сторону переговорів.

Крім того, наведено конкретні приклади жінок, враховуючи і дипломаток, з різних країн, які стали піонерами для інших жінок у цій непростій сфері. Звернено увагу на їх роль та досягнення у поступовому зменшенні опору прийняття жінок на високі дипломатичні посади. Завдяки їх сумлінній праці та витримці спостерігається зростання рівня довіри до жінок на дипломатичній службі.

Загалом, стаття має важливе значення для всіх, хто зацікавлений у підвищенні гендерної рівності та підтримці рівних можливостей для жінок у різних сферах суспільного життя, зокрема і в дипломатичній.

Ключові слова: дипломатія, зовнішня політика, жінки-дипломатки, гендерна рівність.

Summary. The article is devoted to the issue of women's empowerment in diplomacy, a prestigious field that has for a long time resisted women's entry. In a world where stereotypes about the roles of men and women still dominate, women face significant restrictions on their right to choose a profession and access to leadership positions in various spheres of public life, including diplomacy.

The article analyzes the numerous problems that women diplomats face in their work and which aggravate their situation, namely: discrimination in the workplace, difficulties in combining professional career and family life, which leads to divorce, and the difficulty of balancing traditional family roles with the complex demands of the modern world.

The author examines the historical and socio-cultural factors that led to such discrimination, as well as current trends in this area, in particular, initiatives of individual countries and international organizations to increase the level of gender equality in diplomacy. Attention is also drawn to the discrepancy between the legislative framework and actual practice on gender equality in Ukraine on the example of the diplomatic sphere.

In addition, it was determined that due to their natural capabilities, women are an important component of the diplomatic corps at the present stage. They are attentive to details and can use their abilities in negotiations and mediation, which certainly has a positive impact on the foreign policy of a particular country. It is relatively easier for them to find a common language with women diplomats representing the other side of the negotiations.

In addition, specific examples of women, including diplomats, from different countries who have become pioneers for other women in this challenging field are given. Attention is drawn to their role and achievements in gradually reducing the resistance to the admission of women to high diplomatic positions. Thanks to their diligent work and endurance, the level of trust in women in the diplomatic service is growing.

In general, the article is important for anyone interested in promoting gender equality and supporting equal opportunities for women in various spheres of public life, including diplomacy.

Key words: diplomacy, foreign policy, women diplomats, gender equality.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У наш час жінки все більше прирівнюються у своїх правах та свободах до чоловіків, але все ще залишаються сфери, які не поспішають полишити своїх консервативних поглядів на їх залучення. Однією з таких професій є дипломатія. Історія дипломатії свідчить про те, що жінки іноді займали офіційні дипломатичні посади до XIX століття, що, правда як правило їхній вплив був неформальним. Наприкінці XIX ст. жінкам не дозволяли обіймати дипломатичні посади. Поступово роль дружини дипломата була інституціоналізована, і жінки змогли продовжували виконувати неформальну дипломатичну роботу. Дослідження діяльності окремих міністерств закордонних справ свідчать про боротьбу, яка точилася за відкриття доступу жінкам до дипломатичної служби, посади, які вони можуть обіймати, а також шляхи подолання бар'єрів на шляху до рівності між чоловіками і жінками в цих установах.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження зарубіжних авторів з означеної проблематики характеризуються широким спектром: роль жінки в національній дипломатії (С. James, N. Biltekin [1], Н. L. Calkin [2]); жінки і дипломатичні переговори (G. Hanotin [3]), дружина дипломата (K. Hickman [4]), гендер і дипломатія (J. Daybell [5], С. Enloe [6], V. Hughes [7]). Поступово ця тенденція проявляється і у вітчизняних дослідженнях, зокрема в наукових працях І. Грабовської [8], О. Захарової, Т. Марценюк [9], М. Окладної [10], В. Ткаченко [11], Г. Шелест [12] та інших, щоправда у наукових пошуках українських авторів переважає гендерний аспект проблеми. Тому

можна вважати, що аналіз сучасної ролі жінок в дипломатичному житті України вітчизняними науковцями розглянуто поверхово, що надає актуальності дослідженню.

Метою даної статті є розгляд ролі та впливу жінок-дипломаток на міжнародну політику та визначення сучасного стану проблем дотримання принципу гендерної рівності жінок стосовно їх участі в дипломатичному житті України.

Виклад основного матеріалу. На національному рівні гендерна рівність гарантована Конституцією України [13], Кодексом законів про працю України [14], а також Законами України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [15], «Про державну службу» (далі — ЗУ «Про державну службу») [16]. Крім цього, Україна ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» [17] і приєдналась до «Декларації тисячоліття» ООН, тим самим визначивши для себе забезпечення і втілення гендерної рівності як один з пріоритетів державної політики [18]. Так, відповідно до статті 4 ЗУ «Про державну службу» право на державну службу мають громадяни України незалежно від статі.

Жінки на дипломатичних теренах відіграють важливу роль у забезпеченні миру та підтриманні стабільності в світі. Вони працюють на різних рівнях дипломатичної діяльності, включаючи посади посла, консула, радника з питань безпеки, економіки тощо. Їх присутність у дипломатичних місіях сприяє розв'язанню конфліктів та зменшенню напруженості в світі. Вони використовують навички ведення переговорів, дипломатичного тиску та медіації для розв'язання міждержавних

проблем. Крім того, дедалі частіше жінки на дипломатичних посадах представляють свої країни у міжнародних організаціях, позитивно впливаючи на прийняття рішень та формування політики, що стосується світових проблем, зокрема боротьби зі зміною клімату, боротьби з тероризмом та глобалізація економіки.

Жінки на дипломатичних посадах є прикладом для жінок в інших сферах суспільного життя, сприяючи зміні стереотипів про дипломатію як виключно чоловічу сферу. Це може сприяти збільшенню кількості жінок на дипломатичних посадах та покращенню їх репрезентації у міжнародних відносинах.

У певних ситуаціях жінки можуть мати перевагу перед чоловіками на дипломатичних посадах. Так, у ситуаціях, коли необхідно вести переговори з жінками-лідерами або у справах, пов'язаних з правами жінок та гендерною рівністю. Зокрема, в ООН жінки відіграють важливу роль у дипломатії, особливо у питаннях гендерної рівності та захисту прав жінок.

Роль жінок та їх вплив на міжнародну політику є позитивним і він постійно зростає. Жінки забезпечують гендерну рівність в політичній, економічній та соціальній сферах, сприяють сталому розвитку та змінюють стереотипи щодо гендерної ролі. Вони можуть бути дуже прискіпливими та більш уважними до деталей при виконанні своїх обов'язків.

Разом з тим, є ряд проблем, з якими можуть стикатися жінки. Не дивлячись на нормативне закріплення гендерної рівності, на практиці вони часто стикаються з упередженим ставленням. Їм складніше поєднувати професійні та родинні обов'язки. Часто керівники не бажають брати жінок на високі посади в дипломатичних установах через наявність дітей. Вважається, що діти можуть відволікати їх від роботи, що не лише негативно позначається на їх кар'єрі, але й може мати негативні наслідки для країни, яку вони представляють.

Європейські уряди одними з перших звернули увагу на цю проблему, розробивши «family-friendly policies» — політику, яка допомагає співробітникам легше знаходити баланс між сім'єю та роботою та виконувати як сімейні, так і службові обов'язки без шкоди для обох сфер. Як зазначають деякі дослідники, інколи для того, щоб допомогти жінці виконувати свою роботу посла більш ефективно, треба подумати про можливості працевлаштування для її чоловіка [19, с. 1]. Проте, у багатьох країнах, зокрема в Україні, проблема працевлаштування подружжя залишається не вирішеною.

Якщо здійснити екскурс в історію, то у Великій Британії до жовтня 1946 р. для внутрішньої державної служби та до 1973 р. — для дипломатичної служби діяв Шлюбний закон, який забороняв

одруженим жінкам вступати на державну службу і вимагав від жінок-держслужбовців звільнитися, окрім передбачених законом винятків) [20].

І до сьогодні все ще залишаються проблемою консервативні погляди на роль жінок у шлюбі. На них часто лягають не тільки професійні, але й більшість домашніх обов'язків. У зв'язку з цим через постійне напруження вони можуть обрати щось одне: сім'ю або кар'єру. Слід пригадати доволі поширену думку про те, що за успішним чоловіком дипломатом стоїть жінка, а за успішною жінкою дипломаткою — розлучення. Кількість розлучених і самотніх жінок серед дипломаток, особливо старшого дипломатичного складу, свідчить про серйозні вади у цій сфері і недостатність правового врегулювання, а також недостатнім контролем з боку відповідних органів за дотриманням принципу рівності. Близько 75% жінок-дипломаток станом на 2012 р. були або незаміжніми, або розведеними, або перебували у шлюбі, але працювали за кордоном без супроводу і підтримки своїх чоловіків. Хоча зараз ситуація покращується, але такі проблеми все ще залишаються [12, с. 18].

Досить цікавим є дослідження «Гендерних особливостей дипломатичної служби в Україні та світі», підготовлене Міжнародним центром перспективних досліджень (МЦПД) у рамках проекту Рівні можливості для жінок і чоловіків у політиці, бізнесі та громадському житті». З 1991 р. було всього три жінки, які обіймали посаду заступника міністра закордонних справ або рівнозначну їй посаду (заступника Державного секретаря України): Н. Зарудна, Н. Галібаренко, О. Зеркаль. На посадах послів та представників України при міжнародних організаціях — лише шість жінок. За останні роки ця статистика стала набагато кращою і все більше жінок починають займати високі посади. На момент проведення досліджень у 2015 р. за 24 роки незалежності України лише вісім жінок обіймали посади голів дипломатичних представництв за кордоном, а саме: Н. Ковальська, С. Станік, Н. Зарудна, О. Слюсаренко, Т. Іжевська, Т. Саєнко, Н. Галібаренко та І. Огнівець.

Відповідно до ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про дипломатичну службу» Надзвичайний і Повноважний Посол України, Надзвичайний і Повноважний Посол України з резиденцією в Києві, Постійний представник України при міжнародній організації, Представник України при міжнародній організації, Глава Місії України при міжнародній організації призначаються на посади та звільняються з посад Президентом України за поданням Міністра закордонних справ. Саме глава держави відповідає за кадрову політику на вищих щаблях дипломатичної служби. У зв'язку з цим досить цікаво виглядає статистика, наведена в дослідженні експертів МЦПД. За їх підрахунками, відсоток жінок, призначених на вищі дипломатичні поса-

ди за кордоном, був наступним: при президенті Л. Кравчуку — 0%, Л. Кучмі — 1,9%, В. Ющенку — 3,7%, В. Януковича — 1,8%, П. Порошенку — 6,1%, В. Зеленському — 7,4% [9, с. 14].

Крім цього серйозною проблемою залишаються випадки ігнорування проявів гендерної нерівності або ж ситуації, коли самі жінки терплять таке ставлення через побоювання створення більших проблем або ж через невіру у те, що ситуацію можна виправити. Замовчування не покращує ситуації і лише публічне озвучення проблеми здатне внести хоча б якісь корективи у прищвидженні прийняття рішень. При цьому треба враховувати те, що особливості соціо-культурного середовища сильно впливають на сприйняття та реагування на такі вади.

Ми вважаємо, що для ефективної боротьби з гендерною нерівністю необхідно створити систему захисту прав жінок, яка включатиме механізми правової підтримки, профілактики та реагування на порушення, а також створити спеціальний орган, який здійснював би нагляд за цими механізмами та дотриманням принципу гендерної рівності. Необхідно проводити інформаційну та освітню роботу, спрямовану на формування свідомого та толерантного ставлення до проблем гендерної нерівності. Важливо залучати до діалогу з цього питання представників різних груп населення, включаючи жінок, чоловіків, психологів, представників органів влади, громадських організацій та засобів масової інформації. Також важливо визнавати та відзначати досягнення жінок в різних галузях, щоб стимулювати їхню активність та розвиток в суспільстві. Всі ці заходи допоможуть покращити ситуацію з гендерною нерівністю та створити більш справедливе та рівноправне суспільство.

Серед українських дипломаток першою жінкою, яку було призначено українським послом, стала Н. Ковальська. Її дипломатична кар'єра почалась у 1960-х роках. З 1970 р. вона працювала у МЗС України, у 1998–2000 роках була Надзвичайним і Повноважним Послом України у Швейцарській Конфедерації і Князівстві Ліхтенштейн, у 1998–2003 роках — Надзвичайним і Повноважним Послом України у Ватикані [11]. Її приклад доводить, що жінки здатні ефективно працювати у зовнішньополітичній сфері.

Не менш визначними особистостями є С.Р. Станік та Н.М. Зарудна. С. Станік з 2001 по 2005 роки була постійним представником України в Європейській Комісії «За демократію через право» (Венеціанської Комісії), була Постійним Представником України при Раді Європи та Надзвичайним і Повноважним Послом України в Швейцарській Конфедерації [21].

Н. Зарудна також має багато досягнень. Протягом 1992–1993 років вона піднялась з посади другого секретаря Міністерства закордонних справ на

посаду першого секретаря. Протягом у 2003–2004 років вона була Послом з особливих доручень, у 2004–2008 роках — Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Данія, від 2008 — у Німеччині [22].

Видатною постаттю у дипломатії Великої Британії періоду Першої світової війни була Гертруда Белл, яка стала першою жінкою-офіцером військової розвідки Британської імперії, займалася політичною діяльністю, а також захоплювалася археологією. У роки Першої світової війни вона працювала у відомстві, що займалося підрахунком поранених та зниклих безвісти, спочатку у Франції, потім у Лондоні. Згодом її запросили до Каїру, де вона працювала в Арабському бюро. У 1921 р. В. Черчіль запросив 40 експертів з Близького Сходу на конференцію щодо майбутнього країни, серед яких була єдина жінка — Г. Белл. Історія Г. Белл довела, що жінки мають інтелектуальні здібності та досвід, щоб займатися політикою і розвідкою на професійному рівні [23].

Не менш видатною постаттю є Анна Елеонора Рузвельт, яка була дружиною президента США Ф.Д. Рузвельта, відомою американською громадською діячкою та правозахисницею. Вона відіграла важливу роль у кар'єрі свого чоловіка, особливо після того, як він через хворобу став інвалідом. Завдяки статусу першої леді, Е. Рузвельт активно пропагувала Новий курс та інші реформи Рузвельта. У 1939 р. її популярність навіть перевищила популярність її чоловіка, а у 1941 р. вона була призначена заступником міністра оборони та здійснювала поїздки до місць дислокації американських військ під час Другої Світової війни. Елеонора Рузвельт також була серед засновників організації Freedom House та працювала над створенням ООН. Вона була делегатом Асамблеї ООН та головою комітету, який розробляв Загальну декларацію прав людини. Такі досягнення зробили її однією з найбільш впливових жінок своєї епохи, недарма її називали «Першою леді всього світу» [24].

Ще однією відомою постаттю є Ширін Ебаді — це іранська юристка та колишня суддя, яка створила Центр захисту прав людини в Ірані. За свою видатну діяльність у цій сфері, вона отримала Нобелівську премію миру в 2003 р. Ширін стала першою жінкою-мусульманкою та першою іранкою, яка була нагороджена такою високою премією.

Варто також згадати про Марію Єву Дуарте де Перон (Євіта Перон), яку її чоловік президент Аргентини Хуан Перон висунув на посаду віце-президента [25]. З 6 червня по 22 серпня 1947 р. вона здійснила європейське турне, зустрівшись із найвідомішими політичними, громадськими та релігійними діячами: Салазар, Франко, папа Пій XII, державний секретар США Дж. Маршалл, президенти: В. Оріоль (Франція), Еге. Ді Ніко-

ла (Італія), О. Кармона (Португалія), Ф. Еттерс (Швейцарія), Г. Дутра (Бразилія), Л. Б. Беррес (Уругвай), глави урядів: Де Гаспері (Італія) та Ж. Бідо (Франція).

Висновки. У підсумку можна зазначити, що жінки займають все більш важливе місце на дипломатичних теренах, демонструючи свою професійність та лідерські якості. На їх шляху виникає багато перешкод, таких як невідповідність реальності законодавства та стереотипи, але історія демонструє багато видатних жінок, які здобували

успіхи в різних сферах, включаючи політику та захист прав людини. Г. Белл, Е. Рузвельт, Є. Перон, Ш. Ебаді, Н. К. Ковальська, С. Р. Станік, Н. М. Зарудна — це лише декілька прикладів жінок, які досягли значних успіхів на дипломатичному полі. Всі ці жінки своїм прикладом яскраво демонструють, що жінки повинні мати рівні з чоловіками права займатися цією сферою діяльності. Дана тема потребує детального дослідження та впровадження більш ефективних механізмів контролю за дотриманням гендерної рівності.

Література

1. Biltekin N. The performance of diplomacy: the residence, gender and diplomatic wives in late twentieth-century Sweden. *Women, diplomacy and international politics since 1500* / [ed] Glenda Sluga, Carolyn James, Routledge, 2015. P. 254–268. (дата звернення: 19.03.2023).
2. Calkin H. L. *Women in the Department of State. Their Role in American Foreign Affairs*, Washington: US Government Printing Office, 1978. (дата звернення: 19.03.2023).
3. Hanotin G., Poumaride G. (dir). *La Diplomatie-monde. Autour de la paix d'Utrecht [Histoire de la diplomatie et des relations internationales]*. Paris: Pedone, 2019. P. 511–530. (дата звернення: 19.03.2023).
4. Hickman K. *Daughters of Britannia: The Lives and Times of Diplomatic Wives*. London: HarperCollins, 1999. 323 p. (дата звернення: 19.03.2023).
5. Daybell J. *Gender, Politics and Diplomacy: Women, News and Intelligence Networks in Elizabethan England*. In: Adams, R., Cox, R. (eds) *Diplomacy and Early Modern Culture. Early Modern Literature in History*. Palgrave Macmillan. London, 2011. doi: https://doi.org/10.1057/9780230298125_7 (дата звернення: 19.03.2023).
6. Enloe C. *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. University of California. 2014. P. 464 URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt6wqbn6> (дата звернення: 19.03.2023).
7. Hughes V. *Women, Gender, and Canadian Foreign Policy, 1909–2009*. *British Journal of Canadian Studies*. 2010. 23(2). P. 159–178. doi: 10.3828/bjcs.2010.9; URL: <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/10.3828/bjcs.2010.9> (дата звернення: 19.03.2023).
8. Грабовська І. Україна — простір гендерних утопій чи реальних проблем? // *Сучасність*. 2002. № 6. С. 71–79. (дата звернення: 19.03.2023).
9. Захарова О., Марценюк Т. *Дипломати та дипломатки: гендерні аспекти дипломатичної служби в Україні та у світі. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)*. 2015. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/zh_nki_v_diplomat_nutrosch_.pdf (дата звернення: 27.03.2023).
10. Окладна М. Г., Менькова Л. С., Жінка на дипломатичній службі: історія, проблеми та перспективи. *Право та інноваційне суспільство: електрон. Наук. Вид.* 2020. № 2 (15). С. 40–46. doi: 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-7; URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/c0d195c5-1192-47de-bd88-5df3a73be61f/content> (дата звернення: 19.03.2023).
11. Ткаченко В. І. Ковальська Ніна Климівна // *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-9053> (дата звернення: 27.03.2023).
12. Габер Є., Шелест Г. Чи готова Україна до феміністичної зовнішньої політики? URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/20018-20230210.pdf> (дата звернення: 25.03.2023).
13. Конституція України документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава — 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
14. Кодекс законів про працю України документ 322-08, чинний, поточна редакція — Редакція від 27.01.2023, підстава — 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
15. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків документ 2866-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.03.2023, підстава — 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
16. Закон України «Про державну службу» документ 889-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.03.2023, підстава — 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 19.03.2023).
17. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок документ 995_207, чинний, поточна редакція — Редакція від 06.10.1999, підстава — 995_794. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 19.03.2023).

18. Декларація, Резолюція від 08.09.2000 № 55/2, «Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00044> (дата звернення: 19.03.2023);
19. Family-Friendly Policies, Redesigning the Workplace of the Future URL: [Family-friendly-policies-E N.pdf](#) (дата звернення: 01.04.2023).
20. Women in the Civil Service — History. URL: <https://www.civilservant.org.uk/women-history.html> (дата звернення: 24.03.2023).
21. Станік Сюзанна Романівна, суддя Конституційного Суду України у відставці. URL: <https://ccu.gov.ua/suddya/stanik-syuzanna-romanivna> (дата звернення: 28.03.2023).
22. Кудряченко А.І. Зарудна Наталія Миколаївна // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-15611> (дата звернення: 28.03.2023).
23. Мотрук С. Дипломатична діяльність Гертруди Белл під час першої світової війни. Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини. 2021. 9/6. С. 263–265. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10950/10849> (дата звернення: 15.03.2023).
24. Елеонора Рузвельт — жінка, якою захоплювались. 2020. URL: <https://yolkki.ru/uk/tehnika/eleonora-ruzvelt-zhenshchina-kotoroi-voshishchalis-stranicy-istorii/> (дата звернення: 16.03.2023).
25. Набока М., Єрмілко Г. Жінки, що стали першими. Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29255416.html> (дата звернення: 17.03.2023).

References

1. Biltikin N. The performance of diplomacy: the residence, gender and diplomatic wives in late twentieth-century Sweden. Women, diplomacy and international politics since 1500 / [ed] Glenda Sluga, Carolyn James, Routledge, 2015. P. 254–268. (accessed on March 19, 2023).
2. Calkin H. L. Women in the Department of State. Their Role in American Foreign Affairs, Washington: US Government Printing Office, 1978. (accessed on March 19, 2023).
3. Hanotin G., Poumaride G. (dir). La Diplomatie-monde. Autour de la paix d'Utrecht [Histoire de la diplomatie et des relations internationales]. Paris: Pedone, 2019. P. 511–530. (accessed on March 19, 2023).
4. Hickman K. Daughters of Britannia: The Lives and Times of Diplomatic Wives. London: HarperCollins, 1999. 323 p. (accessed on March 19, 2023).
5. Daybell J. Gender, Politics and Diplomacy: Women, News and Intelligence Networks in Elizabethan England. In: Adams, R., Cox, R. (eds) Diplomacy and Early Modern Culture. Early Modern Literature in History. Palgrave Macmillan. London, 2011. doi: https://doi.org/10.1057/9780230298125_7 (accessed on March 19, 2023).
6. Enloe C. Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics. University of California. 2014. P. 464 URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt6wqbn6> (accessed on March 19, 2023).
7. Hughes V. Women, Gender, and Canadian Foreign Policy, 1909–2009. British Journal of Canadian Studies. 2010. 23(2). P. 159–178. doi: 10.3828/bjcs.2010.9; URL: <https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/doi/10.3828/bjcs.2010.9> (accessed on March 19, 2023).
8. Hrabovska I. Ukraina — prostir hendernykh utopii chy realnykh problem? // Suchasnist. 2002. № 6. S. 71–79. (accessed on March 19, 2023).
9. Zakharova O., Martseniuk T. Dyplomaty ta dyplomatky: henderni aspekty dyplomatychnoi sluzhby v Ukraini ta u sviti. Mizhnarodnyi tsentr perspektyvnykh doslidzhen (MTsPD). 2015. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/zh_nki_v_diplomat_nutrosch.pdf (accessed on March 27, 2023).
10. Okladna M. H., Menkova L. S., Zhinka na dyplomatychnii sluzhbi: istoriia, problemy ta perspektyvy. Pravo ta innovatsiine suspilstvo: elektron. nauk. vyd. 2020. № 2 (15). S. 40–46. doi: 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-7; URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/c0d195c5-1192-47de-bd88-5df3a73be61f/content> (accessed on March 19, 2023).
11. Tkachenko V. I. Kovalska Nina Klymivna // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-9053> (accessed on March 27, 2023).
12. Haber Ye., Shelest H. Chy hotova Ukraina do feministychnoi zovnishnoi polityky? URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/20018-20230210.pdf> (accessed on March 25, 2023).
13. Konstytutsiia Ukrainy dokument 254k/96-VR, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 01.01.2020, pidstava — 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (accessed on March 19, 2023).
14. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy dokument 322-08, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 27.01.2023, pidstava — 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (accessed on March 19, 2023).
15. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv dokument 2866-IV, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 31.03.2023, pidstava — 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (accessed on March 19, 2023).

16. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» dokument 889-VIII, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 31.03.2023, pidstava — 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (accessed on March 19, 2023).
17. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok dokument 995_207, chynnyi, potochna redaktsiia — Redaktsiia vid 06.10.1999, pidstava — 995_794. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (accessed on March 19, 2023).
18. Deklaratsiia, Rezoliutsiia vid 08.09.2000 № 55/2, «Deklaratsiia tysiacholittia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00044> (accessed on March 19, 2023);
19. Family-Friendly Policies, Redesigning the Workplace of the Future URL: [Family-friendly-policies-E N.pdf](#) (accessed on April 01, 2023).
20. Women in the Civil Service — History. URL: <https://www.civilservant.org.uk/women-history.html> (accessed on March 24, 2023).
21. Stanik Siuzanna Romanivna, suddia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u vidstavtsi. URL: <https://ccu.gov.ua/suddya/stanik-syuzanna-romanivna> (accessed on March 28, 2023).
22. Kudriachenko A. I. Zarudna Nataliia Mykolaivna // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-15611> (accessed on March 28, 2023).
23. Motruk S. Dyplomatychna diialnist Hertrudy Bell pid chas pershoi svitovoi viiny. Travnevi studii: istoriia, politohiia, mizhnarodni vidnosyny. 2021. 9/6. S. 263–265. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/article/view/10950/10849> (accessed on March 15, 2023).
24. Eleonora Ruzvelt — zhinka, yakoiu zakhopliuvalys. 2020. URL: <https://yolkki.ru/uk/tehnika/eleonora-ruzvelt-zhenshchina-kotoroi-voshishchalis-stranicy-istorii/> (accessed on March 16, 2023).
25. Naboka M., Yermylko H. Zhinky, shcho staly pershymy. Radio Svoboda. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29255416.html> (accessed on March 17, 2023).

УДК 347.9

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovsky Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Мазур Юрій Миколайович
аспірант
Львівського університету бізнесу та права
Mazur Yuriy
Postgraduate Student of the
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0003-4968-029X

Козяр Роман Якович
кандидат юридичних наук
Управління Служби безпеки України в Рівненській області
Koziar Roman
PhD in Law
Office of the Security Service of Ukraine in Rivne region
ORCID: 0000-0001-9669-2758

Петков Сергій Валерійович
доктор юридичних наук, професор
Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Petkov Sergey
D. Sc. (Law), Professor
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0003-4160-767X

Чистоклетов Леонтій Григорович
доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Chystokletov Leontii
D. Sc. (Law), Professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-3306-1593

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8832

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СУДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF THE ACTIVITY OF COURTS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Анотація. Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 з 24 лютого 2022 року в Україні діє воєнний стан у відповідності з вимогами Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Рішення про введення воєнного стану в Україні було ухвалено з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з збройною агресією Росії проти України. Російська Федерація — це держава-терорист і держава-спонсор тероризму. Це доконаний факт, що не викликає жодних дискусій. Конституцією України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим навіть у період війни. З огляду на викладене вище, метою статті є дослідити особливості роботи судів в контексті забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах воєнного стану, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України. За результатами дослідження з'ясовано, що формально за законодавством України воєнний стан не впливає на здійснення правосуддя, жодних прискорених процедур щодо розгляду судових справ немає, українські суди працюють в штатному режимі, але існують певні особливості їхньої роботи. У зв'язку із воєнними діями або у випадку наявності загрози життю, здоров'ю та безпеці осіб можливе відкладення розгляду справ або розгляду справ може відбуватися в режимі відеоконференції до усунення таких обставин. При цьому необхідно керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в конкретному регіоні; дотримуватися інструкцій щодо дій у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації, включаючи евакуацію, надання першої медичної допомоги та інші спеціальні заходи реагування, в умовах воєнного часу; ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших повідомлень про небезпеку, які надходять від органів управління цивільного захисту, є неприпустимим. Також зазначено, що в умовах воєнного часу для судів України пріоритетними до розгляду є судові справи, які пов'язані з обороноздатністю держави, із забезпеченням правового режиму воєнного стану, мобілізації, а також питання, які потребують термінового вирішення (наприклад, кримінальні справи). Сформульовано висновок про те, що законодавство України у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням умов воєнного часу та процесів євроінтеграції.

Ключові слова: суд, Конституція України, право на судовий захист, правовий режим воєнного стану, війна Росії проти України, тероризм.

Summary. In accordance with the Decree of the President of Ukraine «On the imposition of martial law in Ukraine» dated February 24, 2022, No. 64/2022, martial law is in effect in Ukraine from February 24, 2022 in accordance with the requirements of the Law of Ukraine «On the legal regime of martial law». The decision to introduce martial law in Ukraine was made in order to ensure the defense of Ukraine, protect the safety of the population, and safeguard the interests of the state in connection with Russia's armed aggression against Ukraine. The Russian Federation is a state-terrorist and a state-sponsor of terrorism. This is an established fact that does not cause any disputes. The Constitution of Ukraine establishes that a person, their life and health, honor and dignity, inviolability, and safety are recognized in Ukraine as the highest social value, and a person's constitutional right to judicial protection cannot be restricted even during wartime. Given the above, the purpose of the article is to explore the peculiarities of the courts' activities in the context of ensuring the sustainable functioning of the judicial branch in Ukraine under conditions of martial law, in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. According to the research results, it has been found that formally, under the legislation of Ukraine, martial law does not affect the administration of justice, and there are no accelerated procedures for consideration of court cases. Ukrainian courts operate in their normal mode, but there are certain peculiarities in their work. In case of military action or in the presence of a threat to the lives, health, and safety of individuals, it is possible to postpone the consideration of cases or to consideration of cases takes place in via video conferencing until such circumstances are resolved. In this case, it is necessary to be guided by the actual current situation that has arisen in a particular region; to follow instructions for actions in case of threats or emergencies, including evacuation, provision of first aid and other special response measures in wartime conditions; ignoring air raid signals or other danger notifications from civil defense authorities is unacceptable. It is also noted that in wartime conditions, priority consideration for Ukrainian courts is given to cases related to the defense capabilities of the state, ensuring a legal regime of martial law, mobilization, as well as issues that require urgent resolution (for example, criminal cases). The conclusion was made that the legislation of Ukraine in the field of organization of the judicial power and administration of justice requires significant improvement, taking into account the conditions of wartime and European integration processes.

Key words: court, Constitution of Ukraine, right to judicial protection, legal regime of martial law, Russia's war against Ukraine, terrorism.

Постановка проблеми. Відомо, що 03 год. 40 хв. 24 лютого 2022 року (через 75 років після завершення Другої світової війни), коли на територію Луганської області зайшла перша колона військової техніки, почалась повномасштабна російсько-українська війна. О 05 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію [1–3].

Згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [1], рішення про введення воєнного стану в Україні було ухвалено, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України (далі — РНБОУ), з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України, й

відповідно до українського законодавства (п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [4], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [5]). Відповідно до ст. 107 Конституції України [4] РНБОУ — це координаційний орган з питань національної безпеки і оборони держави при Президентові України [6].

Формально за законодавством України воєнний стан (особливий правовий режим) не впливає на здійснення правосуддя в Україні [7], українські суди працюють в штатному режимі (ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5]), але існують певні особливості їхньої роботи.

Водночас тут необхідно зазначити, що «Російська Федерація є державою-терористом, однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах» (п. 1 ст. 2 Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну») [8]. Поряд з тим, Росія є також державою-спонсором тероризму [9; 10], а «політичний режим Російської Федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідуює націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим» [8], виходячи із аналізу ідей, наявних дій злочинного характеру, експансії (через збройну агресію, політико-дипломатичний тиск, економічне насилля тощо) і сукупності здійснених злочинів російської влади і росіян [9–11], включаючи, зокрема, воєнні злочини Росії в Україні, виправдовування росіянами катувань мирного населення, звірства російських окупаційних військ, а також вбивства, ґвалтування, каліцтва і викрадення дітей з України. Тероризм Росії не має пояснень, тому весь світ має визнати, що Російська Федерація — це держава-терорист і держава-спонсор тероризму.

Звідси очевидно, що воєнний стан в Україні вніс свої корективи у роботу судів, у процес розгляду судових справ, у життя українців. Часті повітряні тривоги, спуски в укриття і ракетні удари російських окупантів стали частиною повсякденності українців. Попри це, судді, правники і науковці, виходячи з поточної ситуації (станом на 22 квітня 2023 року), продовжують працювати задля стабільної і ефективної роботи судочинства в умовах злочинної повномасштабної війни Росії проти України.

У контексті цього з'ясовано, що актуальною проблемою є сучасні виклики і забезпечення стало-

го функціонування роботи судів України в умовах воєнного стану, під час війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд і аналіз наукової літератури у цьому напрямі дозволяє стверджувати, що теоретичні і практичні аспекти роботи судів в умовах воєнного стану досить широко висвітлені у публікаціях, в мережі Інтернет. Тут варто погодитися з думкою Б. Данилишина у статті «Наука і війна: чи може наука сприяти перемозі?» [12], що кінцевою метою фундаментальної науки є її практичне застосування, а оборона держави — це завдання високого рівня складності. Звідси очевидно, що сучасна оборонна стратегія країни повинна включати в себе всі досягнення науки, в т.ч. юридичної науки.

У зв'язку із вищезазначеним доцільно згадати праці науковців і практиків, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: здійснення правосуддя в умовах воєнного стану з огляду законодавчих змін — М. Смокович [13]; проблеми доступу до правосуддя в період війни — А. Герич [14], М. Кравченко [15]; особливості комунікацій із судом в умовах воєнного стану — І. Татулич [16]; роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини, у демократичному суспільстві — М. Хмиз [17; 18]; юридична відповідальність суддів — Я. Скоромний [19] тощо.

При цьому з'ясовано, що сьогодні немає жодних дискусій серед суддів і правників щодо того, що в умовах воєнного стану в Україні суди повинні працювати в штатному режимі, оскільки конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим навіть у період війни. Тут особливу увагу важливо звернути на особливості і досвід організації роботи судів України під час воєнного часу.

Мета статті. Метою статті є дослідити особливості роботи судів в контексті забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах воєнного стану, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5]: «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. ... Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється». Водночас варто погодитися з думкою О. Горещького [20] про те, що на практиці забезпечити безперебійну і ефективну роботу судів України в період війни, в умовах воєнного стану досить складно.

З метою вирішення цього питання Рада суддів України (далі — РСУ) прийняла важливі, відповідні рішення і рекомендації.

Так, 24 лютого 2022 року, в умовах припинення повноважень Вищої ради правосуддя та воєнного стану у зв'язку з збройною агресією (воєнних дій) Російської Федерації проти України, РСУ прийня-

ла рішення «Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні» [21]. Згідно з цим рішенням, підписаного головою Ради суддів України Б. Монічем, РСУ ухвалила [21]:

1) звернути увагу всіх судів України на те, що робота судів не може бути припинена навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану;

2) у випадку наявності загрози життю, здоров'ю чи безпеці особам (відвідувачам суду, працівникам апарату суду, суддям) розгляд справ має бути оперативно призупинено до усунення таких обставин;

3) розробити плани реагування і рекомендації судам щодо порядку проведення евакуаційних заходів у разі загрози життю або здоров'ю, а також передачі або знищенню судових справ чи документів на випадок ускладнення ситуації через воєнні дії;

4) з метою вирішення невідкладних і важливих завдань створити оперативний штаб у складі членів РСУ, голови Верховного Суду, керівника Державної судової адміністрації України (далі — ДСА України), голови Служби судової охорони [21–23].

02 березня 2022 року РСУ на офіційному веб-сайті [24] опублікувала рекомендації усім судам щодо роботи судів України в умовах воєнного стану, під час війни Росії проти України, з яких основними, підтримуючи думку Н. Мисник [22] та В. Фурмана [23], є такі [24]:

1. Організація і особливості роботи суду залежить від поточної ситуації в конкретному регіоні. При визначенні умов роботи суду в умовах війни необхідно керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в конкретному регіоні. При цьому необхідно врахувати, що обстановка може змінюватися. Про прийняті рішення інформувати оперативні штаби, РСУ, Верховний Суд, ДСА України.

2. У кожному суді призначити відповідальну особу, яка повинна забезпечити актуальний облік працівників апарату і суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду, включаючи дистанційну форму роботи.

3. Для забезпечення особистої безпеки усіх доступних працівників суду, по можливості, перевести на дистанційну форму роботи. Визначити мінімальну кількість осіб, які повинні бути присутніми в приміщенні суду протягом робочого дня, а також чітко розподілити обов'язки між ними. Встановити і організувати чергування працівників апаратів судів та суддів. Роз'яснити громадянам, що у зв'язку із воєнними діями можливе відкладення розгляду справ або розгляд справ може відбуватися в режимі відеоконференції, якщо це необхідно для забезпечення безпеки учасників судового процесу. Обмежити доступ до судових засідань особам, які не є учасниками цих засідань.

4. Відкласти розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів), по можливості,

зважаючи на те, що значна кількість учасників судових процесів в таких умовах не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через вступ до лав Збройних Сил України, інших сил оборони держави для відсічі збройній агресії Російської Федерації чи подолання її наслідків, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для їх життя й здоров'я. Справи, які не є невідкладними, необхідно розглядати лише за безпечних умов і наявності згоди в письмовій формі на це усіх учасників судового провадження.

5. Процесуальні строки, по можливості, продовжити щонайменше до закінчення воєнного стану. Сконцентруватись виключно на проведенні невідкладних судових розглядів (про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його продовження).

6. За об'єктивних обставин, якщо учасник провадження не може бути присутнім на судовому засіданні, суд може дозволити йому прийняти участь у засіданні в режимі відеоконференції або за допомогою інших технічних засобів, в тому числі і власних.

7. Якщо провадження розглядається колегіально, але колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні з вагомих причин, то розгляд справ можливий з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів [24].

За результатами дослідження роботи судів України під час війни можна стверджувати, що суди досить активно використовують можливість проводити засідання дистанційно, за допомогою відеоконференцій. Це зрозуміло, оскільки збройна агресія Російської Федерації проти України, а також дефіцит палива та порушення транспортного сполучення між містами створили значні труднощі для пересування учасників процесу до інших регіонів України. Судова система України, станом на 22 квітня 2023 року, продовжує функціонувати і гідно долати виклики війни Росії проти України.

З урахуванням такої ситуації Верховною Радою України 03 березня 2022 року прийнято Закон України [25], яким внесено зміни до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [26] щодо визначення територіальної підсудності судових справ. Зокрема, зазначено, що «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду» [25].

Поряд з тим, 04 березня 2022 видано наказ Голови Верховного Суду. Згідно з цим наказом у Верховному Суді в умовах воєнного стану, під час війни встановлено особливий режим роботи, а також запроваджено відповідні організаційні заходи [27]. Зокрема, тимчасово призупинено розгляд справ у відкритих судових засіданнях за участі сторін судового процесу. Цей режим роботи у Верховному Суді встановлено до усунення обставин, які в умовах війни Росії проти України можуть зумовити загрозу життю, здоров'ю або безпеці особам (відвідувачам, суддям чи працівникам апарату суду) [27; 28].

05 серпня 2022 року на засіданні РСУ в місті **Києві** було прийнято ще низку рішень і рекомендацій, які стосуються роботи судів та здійснення правосуддя в Україні в умовах війни. Основні питання і результати цього засідання представлено нижче.

Так, було прийнято рішення РСУ, яке стосується створення робочої групи з розроблення і запровадження відповідних, належних заходів реагування щодо запобігання випадків неефективного використання коштів Державного бюджету України розпорядниками коштів нижчого рівня, що знаходяться на тимчасово окупованій території України [29]. Водночас під час засідання було зазначено, що РСУ отримує інформацію про те, що окремі судді свідомо залишаються на окупованих територіях України, у тому числі ті, включаючи деяких суддів у відставці, які вирішили співпрацювати і мати зв'язки з представниками Російської Федерації. Поряд з тим, є також інформація, що деякі судді активно вербують колишніх судових секретарів для роботи на російську окупаційну владу. Також зазначається, що виплата суддівської винагороди і довічного грошового утримання таким суддям є не припустимим за жодних умов чи обставин; в умовах воєнного часу необхідно вжити всіх відповідних контрзаходів, заходів реагування. Надано рекомендації у цьому напрямі, а також вказано, що потрібно забезпечити цільове, законне і ефективне використання коштів Державного бюджету України на забезпечення роботи судів України в умовах воєнного стану. В контексті цього нагадаємо, що Російська Федерація — це держава-терорист і держава-спонсор тероризму. Це доконаний факт, відомі речі.

Також важливим документом, який 05 серпня 2022 року було прийнято РСУ на цьому засіданні, є рішення «Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану» [30]. Цим рішенням РСУ звернула увагу усіх судів України на те, що «статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [30]. Водночас РСУ вирішила [30]:

1. Організувати роботу судів України на основі оприлюднених 02.03.2022 р. на офіційному веб-сайті РСУ [24] практичних рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану, під час війни Росії проти України.

2. Усім суддям, а також керівникам органів та установ системи правосуддя слід звернути увагу на те, що ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших повідомлень про небезпеку, які надходять від органів управління цивільного захисту, є неприпустимим.

3. Рекомендувати усім судам, а також усім органам та установам системи правосуддя України розробити відповідні плани реагування на надзвичайні ситуації (інструкції щодо дій у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації), включаючи евакуацію, надання першої медичної допомоги та інші спеціальні заходи реагування, в умовах воєнного часу.

4. Для ДСА України розглянути питання, яке стосується розробки і затвердження Типового плану реагування на надзвичайні ситуації в умовах воєнного часу.

Іншими важливими рішеннями РСУ, прийнятих 05 серпня 2022 року, є рішення щодо окремих питань зарахування до штату суду відряджених суддів, виплати суддівської винагороди відрядженим суддям та суддям, які призвані на військову службу під час мобілізації до Збройних Сил України, інших сил оборони держави, надання відпусток [31], а також рішення щодо підвищення використання інструментів електронного судочинства у відправленні правосуддя [32].

Також за результатами аналізу теорії і дослідження практики [1–32], враховуючи думку та досвід роботи суддів, керівників апаратів судів і правників в умовах війни, з'ясовано, що чинне законодавство України у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням умов воєнного часу та процесів євроінтеграції. У цьому напрямі вже є відповідні напрацювання. Водночас заслуговує на увагу те, що в умовах воєнного часу для судів України пріоритетними до розгляду є судові справи, які пов'язані з обороноздатністю держави, із забезпеченням правового режиму воєнного стану, мобілізації, а також питання, які потребують термінового вирішення (наприклад, кримінальні справи).

І насамкінець, українські суди мають різний, колосальний досвід роботи під час війни, в умовах воєнного стану, який є унікальним для кожного з них. Кожен суд в умовах воєнного часу має свою власну «історію виживання», наприклад, евакуація з Бахмута і порятунком з Маріуполя Донецького апеляційного суду [33], непроста історія окупації, визволення та швидке відновлення роботи Ірпінського міського суду Київської області [34] і т.д. Все це заслуговує на документування і вивчення,

оскільки це є героїчною історією Українського народу.

В контексті вищезазначеного, рекомендуємо переглянути в мережі Інтернет загальнодоступний документальний проєкт «Рік» (авторський погляд Д. Комарова) про російсько-українську війну, про злочини і звірства російських окупаційних військ в Україні [35].

Висновки. Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 з 24 лютого 2022 року в Україні діє воєнний стан у відповідності з вимогами Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Рішення про введення воєнного стану в Україні було ухвалено з метою забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з збройною агресією Росії проти України. Російська Федерація — це держава-терорист і держава-спонсор тероризму. Це доконаний факт, що не викликає жодних дискусій.

В умовах війни Росії проти України, формально за законодавством України воєнний стан не впливає на здійснення правосуддя, жодних прискорених процедур щодо розгляду судових справ немає, українські суди працюють в штатному режимі, але існують певні особливості їхньої роботи. У зв'яз-

ку із воєнними діями або у випадку наявності загрози життю, здоров'ю та безпеці осіб можливе відкладення розгляду справ або розгляд справ може відбуватися в режимі відеоконференції до усунення таких обставин. При цьому необхідно керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в конкретному регіоні; дотримуватися інструкцій щодо дій у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації, включаючи евакуацію, надання першої медичної допомоги та інші спеціальні заходи реагування, в умовах воєнного часу; ігнорування сигналів повітряної тривоги або інших повідомлень про небезпеку, які надходять від органів управління цивільного захисту, є неприпустимим. В умовах воєнного часу для судів України пріоритетними до розгляду є судові справи, які пов'язані з обороноздатністю держави, із забезпеченням правового режиму воєнного стану, мобілізації, а також питання, які потребують термінового вирішення (наприклад, кримінальні справи). Враховуючи думку та досвід роботи суддів, керівників апаратів судів і правників в умовах війни, законодавство України у сфері організації судової влади та здійснення правосуддя потребує суттєвого вдосконалення з урахуванням умов воєнного часу та процесів євроінтеграції.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
3. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського / Упорядник О.В. Красовицький; худож.-оформлювач О.А. Гугалова-Мешкова. Харків: Фоліо, 2022. 383 с.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
6. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата доступу: 22.03.2023).
7. Судова влада в Україні. Особливості організації та здійснення в умовах воєнного стану / Під заг. ред. І.М. Копотуна. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 634 с.
8. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
9. Скриньковський Р.М., Цюх С.І., Процевят О.С., Тиркало Ю.Є., Горбонос Ф.В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 7(63). С. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
10. Скриньковський Р.М., Горбонос Ф.В., Цюх С.І., Хмиз М.В., Процевят О.С., Князь С.В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 8(64). С. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
11. Ковалів М.В., Скриньковський Р.М., Єсімов С.С., Козяр Р.Я., Гудима В.В. Охоронна функція Української держави в умовах європейської інтеграції // Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека». 2023. № 3(33). doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-3-8695>

12. Данилишин Б. Наука і війна: чи може наука сприяти перемозі? // Матеріали інтернет-сайту LB.UA, 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/458814_nauka_i_viyna_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (дата доступу: 22.04.2023).
13. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 450–455. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72>
14. Герич А.Й. Доступ до адміністративного правосуддя під час війни // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 5. С. 227–232. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.42>
15. Кравченко М.О. Деякі аспекти доступу до правосуддя в умовах воєнного стану // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17.06. 2022 р.) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 191–194. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19647> (дата доступу: 22.04.2023).
16. Татулич І.Ю. Комунікація із судом в умовах воєнного стану // Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 151–154. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/35>
17. Хмиз М.В. Роль судової влади в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 7(41). С. 99–107. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-7-7417>
18. Хмиз М. Роль судів у демократичному суспільстві // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2021. № 7. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-7-5>
19. Скоромний Я.І. Особливості юридичної відповідальності суддів: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 323 с.
20. Горецький О. Доступ до правосуддя під час війни — успіхи, загрози, рекомендації // Юридична газета online, 15.12.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/dostup-do-pravosuddya-pid-chas-viyni---uspihi-zagrozi-rekomendaciyi.html> (дата доступу: 22.04.2023).
21. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні: Рішення Ради суддів України від 24.02.2022 р. № 9. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-9-vid-240222-9b098dae86.pdf> (дата доступу: 22.04.2023).
22. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГА: ЗАКОН», 18.03.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата доступу: 22.04.2023).
23. Фурман В. Робота судів під час війни: зміни у законодавстві та рекомендації PCY // Юридична газета online, 17.03.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/robota-sudiv-pid-chas-viyni-zmini-u-zakonodavstvita-rekomendaciyi-rsu.html> (дата доступу: 22.04.2023).
24. Усім судам України! PCY опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану // Офіційний веб-сайт Ради суддів України, 02.03.2022. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата доступу: 22.04.2023).
25. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
26. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
27. У Верховному Суді встановлено особливий режим роботи // Офіційний веб-сайт Верховного Суду, 07.03.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261860/> (дата доступу: 22.04.2023).
28. Васильєва Д. Судові засідання в умовах війни. Які справи розглядають та в якому порядку // Юридична газета online, 13.04.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sudovi-zasidannya-v-umovah-viyni-yaki-spravi-rozglyadayut-ta-v-yakomu-poryadku-.html> (дата доступу: 22.04.2023).
29. Щодо створення робочої групи з розробки та запровадження заходів реагування щодо запобігання випадків неефективного використання коштів Державного бюджету України розпорядниками коштів нижчого рівня, що знаходяться на тимчасово окупованій території України: Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0022414-22#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
30. Щодо рекомендацій з організаційних питань роботи суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text> (дата доступу: 22.04.2023).
31. Щодо виплати суддівської винагороди, надання відпустки суддям в умовах воєнного стану: Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 р. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024414-22#Text> (дата доступу: 22.04.2023).

32. Щодо організаційних заходів, направлених на оптимізацію окремих статей витрат судів при здійсненні судочинства, а також на підвищення рівня використання інструментів електронного судочинства: Рішення Ради суддів України від 05.08.2022 р. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026414-22#Text> (дата доступу: 22.04.2023).

33. Суди в умовах війни: евакуація з Бахмута і порятунк з Маріуполя Донецького апеляційного суду // Офіційний веб-сайт Державної судової адміністрації України, 18.07.2022. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_work_war/1296891/ (дата доступу: 22.04.2023).

34. Суди в умовах війни: непрості історія в окупації, визволення та швидке відновлення роботи Ірпінського міського суду Київської області // Офіційний веб-сайт Державної судової адміністрації України, 28.07.2022. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_work_war/1301023/ (дата доступу: 22.04.2023).

35. «PIK» — документальний проєкт Дмитра Комарова: 1 та 2 частини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (дата доступу: 22.04.2023).

References

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (date of access: 22.04.2023).
2. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (date of access: 22.04.2023).
3. Misiats viiny. Khronika podii. Promovy ta zvernennia Prezydenta Ukrainy Volodymyra Zelenskoho / Uporiadnyk O.V. Krasovyt'skyi; khudozh.-oformliuvach O.A. Huhlova-Mieshkova. Kharkiv: Folio, 2022. 383 s.
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-ВР (iz zminy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of access: 22.04.2023).
5. Pro pravovy rehym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (iz zminy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 22.04.2023).
6. Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.03.1998 r. № 183/98-ВР (iz zminy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (date of access: 22.04.2023).
7. Sudova vlada v Ukraini. Osoblyvosti orhanizatsii ta zdiisnennia v umovakh voiennoho stanu / Pid zah. red. I.M. Kopotuna. Kyiv: VD «Profesional», 2022. 634 s.
8. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsyst'skoho totalitarnoho rehymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtornnennia rosiiskoho natsyst'skoho totalitarnoho rehymu v Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX (iz zminy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (date of access: 22.04.2023).
9. Skrynkovskyy R.M., Tsyuh S.I., Protseviat O.S., Tyrkalo Y.Y., Horbonos F.V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Ekonomichni nauky». 2022. № 7(63). S. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
10. Skrynkovskyy R.M., Horbonos F.V., Tsyuh S.I., Khmyz M.V., Protseviat O.S., Kniaz S.V. Tendentsii i pytan- nia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Ekono- michni nauky». 2022. № 8(64). S. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
11. Kovaliv M.V., Skrynkovskyy R.M., Yesimov S.S., Koziar R.Y., Hudyma V.V. Okhoronna funktsiia Ukrain'skoi derzhavy v umovakh yevropeiskoi intehratsii // Elektronne naukove vydannia «Publichne administruvannia ta natsio- nalna bezpeka». 2023. № 3(33). doi: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-3-8695>
12. Danylyshyn B. Nauka i viina: chy mozhe nauka spriyaty peremozi? // Materialy internet-saitu LB.UA, 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/458814_nauka_i_viina_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (date of access: 22.04.2023).
13. Smokovych M.I. Zdiisnennia pravosudiv v umovakh voiennoho stanu: do pytannia zakonodavchyykh zmin // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. 2022. Vyp. 70. S. 450–455. doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72>
14. Herych A.Y. Dostup do administratyvnoho pravosudiva pid chas viiny // Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo». 2022. № 5. S. 227–232. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.42>
15. Kravchenko M.O. Deiaki aspekty dostupu do pravosudiva v umovakh voiennoho stanu // Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia (do 25-richchia Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava): u 2 t.: Materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 17.06. 2022 r.) / za zah. red. S.V. Kivalova. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. T. 2. S. 191–194. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19647> (date of access: 22.04.2023).
16. Tatulych I. Yu. Komunikatsiia iz sudom v umovakh voiennoho stanu // Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2022. № 6. S. 151–154. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/35>

17. Khmyz M.V. Rol sudovoi vlady v konstytutsiino-pravovomu mekhanizmi zakhystu prav i svobod liudyny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Iurydychni nauky». 2021. № 7(41). S. 99–107. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-7-7417>
18. Khmyz M. Rol sudiv u demokratychnomu suspilstvi // Nauka onlain: Mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. 2021. № 7. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-7-5>
19. Skoromnyy Y.I. Osoblyvosti yurydychnoi vidpovidalnosti suddiv: teoretychni ta praktychni aspekty: monohrafiya. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2020. 323 s.
20. Horetskyi O. Dostup do pravosuddia pid chas viiny — uspihy, zahrozy, rekomendatsii // Yurydychna hazeta online, 15.12.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/dostup-do-pravosuddya-pid-chas-viyni—uspihi-zagrozi-rekomendaciyi.html> (date of access: 22.04.2023).
21. Shchodo vzhyttya nevidkladnykh zakhodiv dlia zabezpechennia staloho funktsionuvannia sudovoi vlady v Ukraini: Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 9. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risen-na-rsu-9-vid-240222-9b098dae86.pdf> (date of access: 22.04.2023).
22. Mysnyk N. Robota sudiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu // Materialy Informatsiinoho ahentstva «LIGA: ZAKON», 18.03.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu (date of access: 22.04.2023).
23. Furman V. Robota sudiv pid chas viiny: zminy u zakonodavstvi ta rekomendatsii RSU // Yurydychna hazeta online, 17.03.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/robota-sudiv-pid-chas-viyni-zmini-u-zakonodavstvi-ta-rekomendaciyi-rsu.html> (date of access: 22.04.2023).
24. Usim sudam Ukrainy! RSU opublikovala rekomendatsii shchodo roboty sudiv v umovakh voiennoho stanu // Ofitsiyni veb-sait Rady suddiv Ukrainy, 02.03.2022. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (date of access: 22.04.2023).
25. Pro vnesennia zminy do chastyny somoi statti 147 Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» shchodo vyznachennia terytorialnoi pidsudnosti sudovykh sprav: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (date of access: 22.04.2023).
26. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (date of access: 22.04.2023).
27. U Verkhovnomu Sudi vstanovleno osoblyvyi rezhym roboty // Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoho Sudu, 07.03.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261860/> (date of access: 22.04.2023).
28. Vasylieva D. Sudovi zasidannia v umovakh viiny. Yaki spravy rozghliadaiut ta v yakomu poriadku // Yurydychna hazeta online, 13.04.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/sudovi-zasidannya-v-umovah-viyni-yaki-spravi-rozglyadayut-ta-v-yakomu-poryadku-.html> (date of access: 22.04.2023).
29. Shchodo stvorennia robochoi hrupy z rozrobky ta zaprovadzhennia zakhodiv reahuvannia shchodo zapobihan-nia vypadkiv neefektyvnoho vykorystannia koshtiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy rozporiadnykamy koshtiv nyzh-choho rivnia, shcho znakhodiatsia na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 05.08.2022 r. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0022414-22#Text> (date of access: 22.04.2023).
30. Shchodo rekomendatsii z orhanizatsiinykh pytan roboty suddiv v umovakh voiennoho stanu: Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 05.08.2022 r. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text> (date of access: 22.04.2023).
31. Shchodo vyplaty suddivskoi vynahorody, nadannia vidpustky suddiam v umovakh voiennoho stanu: Rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 05.08.2022 r. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0024414-22#Text> (date of access: 22.04.2023).
32. Shchodo orhanizatsiinykh zakhodiv, napravlenykh na optymizatsiiu okremykh statei vytrat sudiv pry zdiisnen-ni sudochynstva, a takozh na pidvyshchennia rivnia vykorystannia instrumentiv elektronnoho sudochynstva: Rishen-nia Rady suddiv Ukrainy vid 05.08.2022 r. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026414-22#Text> (date of access: 22.04.2023).
33. Sudy v umovakh viiny: evakuatsiia z Bakhmuta i poriatunok z Mariupolia Donetskoho apeliatsiinoho sudu // Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy, 18.07.2022. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_work_war/1296891/ (date of access: 22.04.2023).
34. Sudy v umovakh viiny: neprosta istoriia v okupatsii, vyzvolennia ta shvydke vidnovlennia roboty Iripinskoho miskoho sudu Kyivskoi oblasti // Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy, 28.07.2022. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/courts_work_war/1301023/ (date of access: 22.04.2023).
35. «RIK» — dokumentalniy proiekt Dmytra Komarova: 1 ta 2 chastyny. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (date of access: 22.04.2023).

Шемчук Віктор Вікторович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Shemchuk Viktor

*Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Theory of Law, Constitutional and Private Law
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-7969-6589*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8781

ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ПРОКУРОРА: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ

PROFESSIONAL LEGAL AWARENESS OF THE PROSECUTOR: OBSERVANCE OF THE PRINCIPLES OF POLITICAL NEUTRALITY AND CHARITY

Анотація. Стаття присвячена питанням діяльності органів прокуратури – формуванню професійної правосвідомості прокурорських працівників. Наголошено, що особливий правовий статус системи прокуратури зумовлений насамперед її цілями, спрямованими на забезпечення верховенства закону, єдності та зміцнення законності, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також охоронюваних законом інтересів суспільства і держави. Це своєю чергою детермінує високі вимоги до працівників прокуратури та закономірно накладає на них підвищений рівень відповідальності за свої дії. Зауважено, що зовнішній тиск на прокурора безпосередньо виявляється в принципі політичної нейтральності, передбаченому чинним Законом «Про прокуратуру», згідно з яким прокурори зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації в будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати своїх службових повноважень в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків. Це один із принципів етичної діяльності прокурора, який передбачено ст. 4 та деталізовано у ст. 8 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів.

В статті розглянуто інституційні принципи незалежності, об'єктивності, конфіденційності, звітності та поваги до прав людини у діяльності прокурора. Акцентовано на тому, що неухильне дотримання цих основних засад є запорукою справедливого судового розгляду, неодмінною умовою авторитету та престижу посади прокурора. Саме принципи діяльності прокурорів сприяють виконанню принципу поваги до прав людини загалом, що сприяє реалізації побудови України як незалежної, правової держави. Окрім того, у статті порушено питання про професійну етику та поведінку прокурорів. Розглянуто переваги і недоліки професії прокурора. Виокремлено проблеми, без розв'язання яких неможлива реформа судочинства загалом. Відтак запропоновано варіанти розв'язання цих проблем.

Ключові слова: прокуратура, прокурор, органи державної влади, професійна етика, етичний кодекс, правосвідомість, професійна діяльність, політична нейтральність, доброчесність.

Summary. The article is devoted to issues of activities of prosecutor's offices – formation of professional legal awareness of prosecutor's employees. It is emphasized that the special legal status of the prosecutor's office system is determined primarily by its goals aimed at ensuring the rule of law, unity and strengthening of legality, protection of human and citizen rights and freedoms, as well as legally protected interests of society and the state. This, in turn, determines high requirements for prosecutor's office employees and logically imposes on them a higher level of responsibility for their actions.

It is noted that the external pressure on the prosecutor is directly manifested in the principle of political neutrality provided for by the current Law «On the Prosecutor's Office», according to which prosecutors are obliged to observe political neutrality in the performance of their official powers, to avoid demonstrating their own political beliefs or views in any way, not to use their official powers in the interests of political parties or their branches or individual politicians.

The institutional principles of independence, objectivity, confidentiality, reporting and respect for human rights in the activities of the prosecutor were considered. It is emphasized that strict adherence to these basic principles is a guarantee of a fair trial, an indispensable condition for the authority and prestige of the position of the prosecutor. It is the principles of the activities of prosecutors that contribute to the implementation of the principle of respect for human rights in general, which contributes to the realization of the construction of Ukraine as an independent, legal state. In addition, the article raised the issue of professional ethics and behavior of prosecutors. Advantages and disadvantages of the prosecutor's profession are considered. Problems are singled out, without the solution of which the reform of the judiciary in general is impossible. Therefore, options for solving these problems are proposed.

Key words: prosecutor's office, prosecutor, state authorities, professional ethics, code of ethics, legal awareness, professional activity, political neutrality, integrity.

Постановка проблеми. Прокуратура України — один із найважливіших державних інститутів у нашій державі. Особливий правовий статус системи прокуратури зумовлений насамперед її цілями, спрямованими на забезпечення верховенства закону, єдності та зміцнення законності, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також охоронюваних законом інтересів суспільства і держави. Це в свою чергу детермінує високі вимоги до працівників прокуратури та закономірно накладає на них підвищений рівень відповідальності за свої дії.

Прокурор у своїй діяльності керується і нормами чинного законодавства, і міжнародними стандартами діяльності прокуратури. Так, у Рекомендації Рес (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи наголошується на необхідності сприяти визначенню спільних для членів Ради Європи принципів діяльності прокурорів [1]. Рекомендація визначає принципи діяльності прокуратури, зокрема й ті, що закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Брюссельська декларація передбачає, що прокуратура повинна апелювати до принципу верховенства права, враховувати принципи презумпції невинуватості та права на захист [3]. У Віденській декларації відзначається особливо важлива роль органів прокуратури для всебічної та недискримінаційної реалізації прав людини як невід'ємного елемента процесів демократії та сталого розвитку [4].

Варті уваги також задекларовані Конференцією генеральних прокурорів Європи (2008 р.) позиції стосовно того, що необхідно забезпечувати діяльність прокурорів так, щоб ця діяльність здійснювалася від імені суспільства, у публічних інтересах задля забезпечення виконання законів з повагою до прав людини та її основних свобод, у рамках повноважень, наданих законом, з дотриманням принципу розподілу влади і свободи від втручання у діяльність органів прокуратури, при цьому її дії не повинні порушувати принцип обов'язковості судових рішень [5].

Виконуючи свої професійні функції, прокурори керуються тими ж інституційними принципами незалежності, об'єктивності, конфіденційності, звітності та поваги до прав людини, як й інші

органи державної влади. Неухильне дотримання цих основних засад є запорукою справедливого судового розгляду, неодмінною умовою авторитету та престижу посади прокурора. Саме принципи діяльності прокурорів сприяють виконанню принципу поваги до прав людини загалом, що є запорукою побудови України як незалежної, правової держави.

Ступінь розробленості проблеми. Питанням статусу прокуратури, її функцій та місця в системі державної влади присвятили свої роботи такі вчені, як Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, В.С. Зеленецький, П.М. Каркач, М.В. Косюта, О.Р. Михайленко, Н.І. Мичко, М.В. Руденко та ін. Але новий Кримінальний процесуальний кодекс України та зміни, внесені ним до вітчизняного законодавства, вимагають подальшого вивчення трансформацій статусу прокурора. Принципи діяльності органів прокуратури досліджували у своїх працях такі вітчизняні учені: Р.І. Благута, І.І. Когутич, А.В. Косюта, В.В. Луцик, В. Малюга, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, С. Подкопаєв, Є.М. Попович та ін.

Мета наукового дослідження — здійснити аналіз позитивного іміджу прокурора крізь призму принципів політичної нейтральності та доброчесності задля формування моделі діяльності прокурора, орієнтованої на захист прав людини.

Викладення основного матеріалу. П.М. Рабінович стверджує, що правосвідомість — це система понять, поглядів, уявлень і почуттів щодо чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з правом [6, с. 79–80]. Водночас наведемо найпоширеніше визначення правосвідомості: «правосвідомість — це одна з форм суспільної свідомості, що відображає суспільні відносини, які регулюють або мають бути врегульовані нормами права, зміст і розвиток яких обумовлюється умовами існування суспільства» [7].

А втім, у теорії права ще й досі не склалося єдиного розуміння правосвідомості прокурорських працівників як самостійного підвиду професійної правосвідомості, що ускладнює вироблення конкретних рекомендацій щодо удосконалення механізму захисту прав людини.

Дослідники одностайні в думці, що функціональна діяльність органів прокуратури, яка

пов'язана з використанням власних, визначених законом компетенції та правових засобів, притаманних певним функціям (видам діяльності), сприяє гарантуванню та реалізації охоронюваних на конституційному рівні прав, свобод і законних інтересів. Тож прокурорська діяльність набуває ознак самостійного, специфічного виду юридичної діяльності, яка спрямована на забезпечення верховенства права та правопорядку в усіх сферах життєдіяльності суспільства, здійснюється спеціально визначеними в законі суб'єктами — прокурорами, репрезентує і має за мету захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [8, с. 12]. Отже, професійна правосвідомість прокурора найчастіше характеризується як сукупність правових ідей, почуттів, переконань, оцінок, що виражають ставлення членів прокурорської спільноти до права, поведінки людей у сфері правового регулювання.

Повна характеристика професійної правосвідомості прокурора неможлива без аналізу його структури, що збігається значною мірою із загальною структурою правосвідомості, але досить специфічної (якраз через особливий суб'єкт — носія цього права). Річ у тому, що професійна правосвідомість прокурора як різновид юридичної правосвідомості взагалі перестала бути звичайним у традиційному розумінні. Прокурор не може трактувати право, керуючись, наприклад, «незрозумілими» уявленнями про нього. Непрофесійне ставлення прокурора до права — не буденна правосвідомість, а деформація. І тут повністю погоджуємося із вченими, які виділяють, окрім звичайного рівня правосвідомості, ще й практичний (професійний) рівень.

Професійну свідомість юристів певною мірою можна назвати повсякденною, але вона безпосередньо впливає на їхню професійну діяльність. Особистість, як носій повсякденної свідомості, завдяки їй орієнтується в навколишній реальності, але не має глибокого уявлення про сутність цієї реальності. Через практичну свідомість вона входить у цю реальність [9, с. 18]. Така свідомість, на відміну від повсякденної, основана на конкретному правовому досвіді, і особистому, і груповому (суспільному). У її основі лежать конкретні, чіткі моделі діяльності (моделі поведінки). У правовій сфері вона є результатом взаємодії особистості та публічних владних структур. Оскільки юристи-практики (зокрема прокурори) в процесі своєї діяльності формують, розвивають свої знання і навички, то їхня правосвідомість, безумовно, є практичною (професійною).

Зауважимо, що в сучасних умовах зростають вимоги до рівня професійної правосвідомості юристів [10], зокрема прокурорських працівників, покликаних забезпечувати дотримання та захист прав громадян. Від рівня їхньої професійної пра-

восвідомості безпосередньо залежать нормотворчий та правозастосовний юридичні процеси в державі, що визначає їх особливу роль у юридичній практиці загалом. Прокурор у своїй професійній діяльності взаємодіє з адвокатурою, судом, слідчими органами — це специфіка його роботи, що впливає на його професійну психологію [11].

Як слушно наголошують дослідники проблематики правової свідомості, «шлях від права до дії в межах права має таку форму: право — правосвідомість — правова ідеологія — правова психологія — дія. Для того, щоб право реально діяло, необхідно розробити програму правової освіти, завдяки якій будуть культивуватися правові знання і позитивні правові відчуття як у населення, так і у представників влади, що сформує в них внутрішню мотивацію діяти правомірно на благо суспільства» [13, с. 38]. Крім того, працівник прокуратури зобов'язаний мати високий рівень правової активності, тобто «позитивну правову поведінку з метою формування єдиного правового простору, зміцнення законності та правопорядку» [14, с. 89–90]. Лише високий рівень правосвідомості може гарантувати правову активність, оскільки грамотний працівник здійснюватиме службову діяльність сумлінно, орієнтуючи на це своїх колег та громадян, які звертаються до прокуратури (пояснюючи їм законність або незаконність чихось дій), використовуючи акти прокурорського реагування як інструмент усунення порушень та зміцнення законності і правопорядку.

Водночас дотримання верховенства закону вимагає дотримання високих етичних та професійних стандартів у поведінці прокурорів на роботі та поза нею, щоб зміцнити довіру суспільства до системи правосуддя в цілому.

Прокуратура України — це правоохоронний орган держави, що складається з високопрофесійних юристів. Так, згідно зі ст. 27 Закону «Про прокуратуру» прокурорами можуть бути громадяни України, які мають вищу юридичну освіту, володіють державною мовою і мають досвід роботи в галузі права [12]. Це положення визначає основні вимоги до прокурорських працівників, необхідні для ефективного реалізації функцій прокуратури та підкреслює сам статус органів прокуратури. Необхідність дотримання високих вимог до себе як учасника професійної спільноти позитивно впливає на виховання належної правової поведінки [8, с. 12]. Саме публічний характер прокурорської діяльності та перебування прокурора під постійною увагою з боку суспільства накладає особливі обов'язки щодо службової та повсякденної поведінки, які він має взяти на себе добровільно при вступі на посаду і постійно виконувати. Тому варто вказати на важливість також моральних переконань, якостей та інших етичних компонентів професійної діяльності прокурора (почуття відповідальності, совість,

безкомпромісність тощо), етичних навичок, здібностей та дій, які покликані виконувати регульовальну функцію, а відтак бути мотивами його діяльності. Такі стандарти поведінки та етичні обмеження для прокурорів дедалі частіше визначаються законом і набувають форми етичних кодексів.

Так, Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів містить достатньо норм, спрямованих на формування позитивних психологічних компонентів професійної правосвідомості, оскільки зобов'язує прокурора боротися з будь-якими порушеннями закону, вживати ефективних заходів для захисту прав і свобод людини та громадянина [15]. Також Кодекс забороняє втручатися в діяльність інших державних органів, використовуючи своє службове становище. Такі аспекти передбачають розвиток сприятливого емоційного боку правосвідомості, оскільки виховують почуття справедливості та віри в закон.

Набір фундаментальних етичних цінностей, загальних для всіх прокурорів, можна визначити як інструмент, що сприяє належному функціонуванню системи правосуддя. Ці основні етичні цінності включають, наприклад, неупередженість, об'єктивність, справедливість, а насамперед — незалежність. Як слушно наголошує І. Шульган, сьогодні необхідною умовою ефективної діяльності органів прокуратури є повна незалежність та самостійність прокурорів. Прокурори повинні бути незалежними у своїх діях під час виконання покладених на них функцій. Відповідно до принципу незалежності працівники прокуратури мають виконувати покладені на них обов'язки, керуючись суто вимогами правових норм [16, с. 154].

Незалежність прокурора є найважливішою гарантією справедливості кримінального процесу [17]. Згідно з міжнародними стандартами принцип незалежності передбачає, зокрема, що прокурор: 1) не запитує та не керується у своїй діяльності чийсь вказівками; 2) не піддається тиску приватних чи групових інтересів, зокрема впливу з боку політичних організацій або преси [18]; 3) утримується від поведінки та уникає майнових (фінансових) зв'язків, конфлікту інтересів, які можуть підірвати довіру міжнародної спільноти до його незалежності; 4) утримується від поведінки, яка могла б дати підстави засумніватися в його незалежності; 5) утримується від діяльності, здатної вплинути на виконання його обов'язків як прокурора тощо.

Європейський суд з прав людини розробив чотири критерії для оцінки незалежності судових органів, які, здається, застосовні і до прокурорів: порядок призначення; тривалість перебування на посаді; наявність гарантій від зовнішнього тиску; наявність зовнішніх ознак незалежності [19].

Важливо зауважити, що саме зовнішній тиск на прокурора безпосередньо виявляється в принципі політичної нейтральності, передбаченому чинним

Законом «Про прокуратуру», згідно з яким прокурори зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися політичної нейтральності, уникати демонстрації в будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати своїх службових повноважень в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків. Це один із принципів етичної діяльності прокурора, який передбачено ст. 4 та деталізовано у ст. 8 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [15]. Причому засада політичної нейтральності прокуратури полягає в тому, що працівники прокуратури не можуть належати до будь-яких політичних партій чи рухів (тобто мають бути позапартійними).

Політична нейтральність — це нейтральна позиція щодо політичних партій і рухів, позицію усвідомленої лояльності та сумлінного служіння суспільству, державі і територіальній громаді без урахування політичних мотивів, поглядів і переконань. Це — громадянська чеснота, яка налаштовує відповідних суб'єктів на суспільне служіння на основі неупередженого ставлення до будь-якої політичної сили, яка діє правомірно [20, с. 123].

Як відомо, згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про політичні партії» членами політичних партій не можуть бути: судді; прокурори; поліцейські; співробітники Служби безпеки України; військовослужбовці; працівники органів доходів і зборів; персонал Державної кримінально-виконавчої служби; працівники Національного антикорупційного бюро; державні службовці у випадках, передбачених Законом «Про державну службу»; члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики тощо. Отже, політична нейтральність визнається однією із засад діяльності прокуратури (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» [12]).

У Коментарі Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, розробленому згідно з наказом Генерального прокурора від 12.09.2022 № 180, зазначено, що «принцип політичної нейтральності — вимога забезпечити обмеження широкого кола політичних прав для прокурорів з метою створення умов для належного виконання ними своїх професійних обов'язків, а також заборона перешкоджання законній політиці, рішенням і діям публічної влади, що включає:

- правове закріплення політичної нейтральності як засади діяльності прокуратури у профільному законі;
- недопущення впливу політичних інтересів на дії та рішення прокурорів;
- відмову від публічної демонстрації політичних поглядів і симпатій;
- обмеження свободи слова та інформації з політичних питань під час виконання професійних обов'язків;

- забезпечення прозорості у відносинах з особами, які виконують політичні функції;
- дотримання вимог стосовно обмежень щодо політичної діяльності, встановлених законом;
- недопущення використання свого службового становища в політичних цілях у будь-який спосіб» [21].

По суті, політична нейтральність прокурора складається з двох важливих аспектів. По-перше, це ставлення самого прокурора до політики і, відповідно, те, як це впливає на прийняття ним тих чи тих рішень, ідеться про його внутрішні переконання. По-друге, це поведінка, дії прокурора, за якими і можна судити про його погляди під час виконання службових обов'язків та поза службою. Політична нейтральність прокурора має вибудовуватись на впевненості громадськості в його моральному схваленні. Тому важливо, щоб прокурори були цілком відсторонені від політики та в жодному разі не брали участі у суперечках, протистояннях політичних сил [21].

З іншого боку, якщо прокурор має досвід ведення діяльності не у правовій сфері (зокрема, то може бути і політика), то це обґрунтовано можна вважати чинником, який підвищує його кваліфікацію. Однак із призначенням на посаду прокурора, коли особа зобов'язується чесно, неупереджено і сумлінно виконувати покладені на неї повноваження, зокрема сприяти утвердженню верховенства права, вона мусить відсторонитися від своїх політичних симпатій, партійних інтересів. Це обмеження, до речі, містить і чинне українське законодавство: «прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках» (ч. 3 ст. 18 Закону України «Про прокуратуру» [12]). Також і в Законі «Про запобігання корупції» вказано, що прокурори зобов'язані «при виконанні своїх службових повноважень дотримуватись політичної нейтральності, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків» (ч. 1 ст. 40 [22]).

У всякому разі, якщо громадянин, член будь-якої політичної партії, має намір вступити на службу в прокуратуру, він мусить вийти зі складу цієї партії. Для цього він має подати заяву до відповідних статутних органів політичної партії. Відтак таке членство буде припинено [21].

Згідно з ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» «не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також

політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань» [12].

Отже, особа на посаді прокурора не може публічно висловлюватися з тих чи інших політичних питань чи обговорювати їх з учасниками судочинства, та це не означає, що від неї вимагають відмовитися від права на свободу вираження поглядів, участі у зборах і асоціаціях, які гарантовані іншим членам суспільства [21]. Важливо лише не демонструвати своє особливе ставлення до тих чи інших політичних сил. І професійна етика зобов'язує прокурора докладати максимум зусиль, щоб уникнути цього, навіть з необережності та неухважності. Тому, зрештою, під час виконання службових обов'язків і поза службою прокурорам заборонено використовувати політичну символіку, зокрема на одязі, транспортних засобах, у приміщеннях тощо [21].

Прикладами діяльності, яка може бути розцінена як така, що суперечить політичній нейтральності і не може суміщатися з посадою прокурора, є: участь у передвиборчих кампаніях політичних партій чи кандидатів на виборах усіх рівнів, передбачених законодавством України; висування кандидатом на виборах усіх рівнів; активна публічна підтримка чи, навпаки, агресивні регулярні нападки на певну політичну партію чи окремого кандидата; публікація в соціальних медіа інформації, яка ідентифікує автора як представника партії й одночасно містить публічні заяви, які можуть бути розцінені як підтримка певної політичної партії чи кандидата; діяльність, яка може бути розцінена як публічна політична підтримка чи опозиція певній політичній партії чи кандидату [21].

Висновки. Щоб підвищувати і розвивати рівень професійної правосвідомості прокурорів, потрібно знати і розуміти зміст, сутність та особливості професійної правосвідомості. Також потрібно враховувати низку чинників, які визначають її кількісно-якісні характеристики, те, що дозволяє запобігти професійній деформації.

З урахуванням того, що заполітизованість прокуратури перешкоджає створенню високопрофесійного управлінського кадрового потенціалу, не дає можливості прокурорам тривалий час перебувати на посадах, реалізуючи набутий професійний досвід, прокурор не має права обіймати посади в керівних органах політичної партії, залучати, використовуючи своє службове становище, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі в передвиборчій агітації, акціях та заходах, що організовуються політичними партіями; у будь-який інший спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях.

Політична нейтральність та доброчесність визнаються однією з головних засад діяльності прокуратури.

Література

1. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 06.10.2000. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (дата звернення: 02.04.2023)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 / Рада Європи. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.04.2023)
3. Brussels Declaration, 2009. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_09_2 (дата звернення: 02.04.2023)
4. Віденська декларація від 09.10.1993 / Рада Європи. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu93378?ed=1993_10_09 (дата звернення: 02.04.2023)
5. Conference of Prosecutors General of Europe «The role of public prosecution in the protection of human rights and public interest outside the criminal law field» organised by the Council of Europe and the Prosecutor General's Office of the Russian Federation. URL: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/conferences/2008/Conclusion-Russia_en.pdf (дата звернення: 02.04.2023)
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Харків: Консум, 2005. 160 с.
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 306–310.
8. Бевзюк І. Структура прокурорської діяльності. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1. С. 12–19. URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/1-2018/bevzuk.pdf> (дата звернення: 02.04.2023)
9. Цимбалюк М. М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: монографія. Київ: Атіка, 2008. 288 с.
10. Хопта С. Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2018. 250 с.
11. Oriolo A. The Inherent Power of Judges: An Ethical Yardstick to Assess Prosecutorial Conduct at the ICC, 2016. P. 301–317.
12. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 02.04.2023)
13. Шелих А. А. Правосвідомість та суміжні правові категорії: взаємозв'язок і взаємовплив. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 9. С. 35–38.
14. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
15. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 02.04.2023)
16. Шульган І. Незалежність прокурорів як засада діяльності прокуратури. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8, № 4. С. 153–158.
17. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків і прав прокурорів, прийнятих Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. URL: [https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Dokumentation/IAP-Standards-\(1\)/Ukrainian.pdf.aspx](https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Dokumentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx) (дата звернення: 02.04.2023)
18. Special Court for Sierra Leone. Code of Professional Conduct for Counsel with the Right of Audience before the Special Court for Sierra Leone, 14 May 2005. URL: <http://www.rscsl.org/Documents/Code%20of%20Professional%20Conduct%20for%20Counsel.pdf> (дата звернення: 02.04.2023)
19. Case of Findlay v. the United Kingdom (Application no. 22107/93), ECHR 25 February 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58016> (дата звернення: 02.04.2023)
20. Карпюк С. Адміністративно-правовий механізм дотримання державними службовцями та посадовими особами органів місцевого самоврядування правил етичної поведінки щодо політичної нейтральності. Збірник наукових праць ЛОГОС. 2020. 29 черв. С. 123–128. doi: <https://doi.org/10.36074/26.06.2020.v2.47>
21. Коментар Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, затвердж. Рішенням Ради прокурорів України від 23.11.2022 № 36. URL: <https://kdkp.gov.ua/uploads/files/KK%2024.11.2022-1-70.pdf> (дата звернення: 02.04.2023)
22. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 02.04.2023)

References

1. Rekomendatsiia Rec (2000) 19 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo roli prokuratury v systemi kryminalnoho pravosudiva vid 06.10.2000. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf (date of access: 02.04.2023)

2. Konventsiiia pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny) vid 04.11.1950 / Rada Yevropy. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» // VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (date of access: 02.04.2023)
3. Brussels Declaration, 2009. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_09_2 (date of access: 02.04.2023)
4. Videnska deklaratsiia vid 09.10.1993 / Rada Yevropy. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu93378?ed=1993_10_09 (date of access: 02.04.2023)
5. Conference of Prosecutors General of Europe «The role of public prosecution in the protection of human rights and public interest outside the criminal law field» organised by the Council of Europe and the Prosecutor General's Office of the Russian Federation. URL: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccpe/conferences/2008/Conclusion-sRussia_en.pdf (date of access: 02.04.2023)
6. Rabinovych P.M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posib. Kharkiv: Konsum, 2005. 160 s.
7. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 2: Filosofiia prava / redkol.: S.I. Maksymov (holova) ta in. Kharkiv: Pravo, 2017. S. 306–310.
8. Bevziuk I. Struktura prokurorskoj diialnosti. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2018. № 1. S. 12–19. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/bevzuk.pdf> (date of access: 02.04.2023)
9. Tsymbaliuk M.M. Ontolohiia pravosvidomosti: teoriia ta realnist: monohrafiia. Kyiv: Atika, 2008. 288 s.
10. Khopta S.F. Teoretyko-pravovi aspekty profesiinoi pravosvidomosti suddi ta yii rol v ukhvalenni sudovykh rishen: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2018. 250 s.
11. Oriolo A. The Inherent Power of Judges: An Ethical Yardstick to Assess Prosecutorial Conduct at the ICC, 2016. R. 301–317.
12. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697-VII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» // VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (date of access: 02.04.2023)
13. Shelykh A.A. Pravosvidomist ta sumizhni pravovi katehorii: vzaiemozv'iazok i vzaiemovplyv. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2020. № 9. S. 35–38.
14. Podorozhna T.S. Pravovyi poriadok: teoretyko-metodolohichni zasady konstytutsionalizatsii: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 2016. 536 s.
15. Kodeks profesiinoi etyky ta povedinky prokuroriv vid 27.04.2017. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» // VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (date of access: 02.04.2023)
16. Shulhan I. Nezalezhnist prokuroriv yak zasada diialnosti prokuratury. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriia: Yurydychni nauky. 2021. T. 8, № 4. S. 153–158.
17. Standarty profesiinoi vidpovidalnosti ta vyklad osnovnykh obov'iazkiv i prav prokuroriv, pryiniatykh Mizhnarodnoiu asotsiatsiieiu prokuroriv 23 kvitnia 1999 r. URL: [https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Dokumentation/IAP-Standards-\(1\)/Ukrainian.pdf.aspx](https://www.iap-association.org/getattachment/Resources-Dokumentation/IAP-Standards-(1)/Ukrainian.pdf.aspx) (date of access: 02.04.2023)
18. Special Court for Sierra Leone. Code of Professional Conduct for Counsel with the Right of Audience before the Special Court for Sierra Leone, 14 May 2005. URL: <http://www.rscsl.org/Documents/Code%20of%20Professional%20Conduct%20for%20Counsel.pdf> (date of access: 02.04.2023)
19. Case of Findlay v. the United Kingdom (Application no. 22107/93), ECHR 25 February 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58016> (date of access: 02.04.2023)
20. Karpiuk S. Administratyvno-pravovyi mekhanizm dotrymannia derzhavnymy sluzhbovtsiamy ta posadovymy osobamy orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pravyl etychnoi povedinky shchodo politychnoi neitralnosti. Zbirnyk naukovykh prats ΛOHOΣ. 2020. 29 cherv. S. 123–128. doi: <https://doi.org/10.36074/26.06.2020.v2.47>
21. Komentar Kodeksu profesiinoi etyky ta povedinky prokuroriv, zatverdzh. Rishenniam Rady prokuroriv Ukrainy vid 23.11.2022 № 36. URL: <https://kdkp.gov.ua/uploads/files/KK%2024.11.2022-1-70.pdf> (date of access: 02.04.2023)
22. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» // VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (date of access: 02.04.2023)

УДК 349.2:331.109.6

Дегтярьова Ольга Миколаївна

*кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет*

Dehtyarova Olha

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of transport law and logistics
National Transport University*

ORCID: 0000-0002-0115-3434

Павленко Дмитро Олександрович

*студент
Національного транспортного університету*

Pavlenko Dmytro

*Student of the
National Transport University*

ORCID: 0000-0002-0536-8811

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8792

ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ МЕДІАЦІЇ У МЕДІАБЕЛЬНИХ КАТЕГОРІЯХ ТРУДОВИХ СПОРІВ В ДИСКУРСІ РЕФОРМИ СУДОЧИНСТВА

IMPLEMENTATION OF THE MANDATORY MEDIATION MODEL IN THE MEDIABILITY CATEGORIES OF LABOR DISPUTES IN THE DISCOURSE OF JUDICATURE REFORM

Анотація. Стаття присвячена узагальненню критеріїв медіабельності трудових спорів та на їх основі виявлення найбільш медіабельних категорій трудових спорів серед найбільш поширених.

Визначено, що для запровадження досудової моделі обов'язкової медіації необхідно продіагностувати трудовий спір та сторони на медіабельність. Під медіабельністю спорів слід розуміти сукупність умов, за яких може бути проведена медіація для врегулювання трудового спору. Умови, яким має відповідати спір для ефективного його вирішення шляхом застосування процедури медіації, розглядаються як критерії медіабельності трудового спору. Юридичною наукою не вироблена єдина система критеріїв медіабельності спорів.

На основі проведеного дослідження сформульовано об'єктивні та суб'єктивні критерії медіабельності спорів. До об'єктивних критеріїв, що свідчать про можливість проведення медіації, відносяться: відсутність заборони проведення медіації у даній категорії спорів; спір не зачіпає права та законні інтереси осіб, які не є учасниками медіації; можливість оформлення домовленості за результатом медіації, що відповідає законодавству. Суб'єктивними критеріями медіабельності спорів є такі умови: бажання сторін вирішити спір у позасудовому порядку; визнання переваг медіації перед іншими способами вирішення спору; доступність медіації для конкретного суб'єкта правовідносин. Наголошено, що запропоновані критерії є універсальними для приватно-правових відносин, у т.ч. трудових.

На підставі аналізу судової статистики визначено категорії трудових спорів, які є найбільш поширеними і медіабельними. Запровадження обов'язкової досудової медіації у визначених в статті медіабельних категоріях трудових спорів не тільки розвантажить судову систему від розгляду цієї категорії справ незначної складності, а й сприятиме збільшенню задоволеності сторін результатом вирішення трудового спору.

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, медіабельність, критерії медіабельності трудових спорів, обов'язкова медіація.

Summary. The article is devoted to the generalization of the criteria for the mediatability of labor disputes and, based on them, the identification of the most mediatable categories of labor disputes among the most common.

It was determined that in order to introduce a pretrial model of mandatory mediation, it is necessary to diagnose the labor dispute and the parties for mediatability. Mediatability of disputes should be understood as a set of conditions under which mediation can be conducted to settle a labor dispute. The conditions that a dispute must meet for its effective resolution through the application of the mediation procedure are considered as criteria for the mediatability of a labor dispute. Legal science has not developed a single system of criteria for mediatability of disputes.

On the basis of the conducted research, objective and subjective criteria for mediatability of disputes were formulated. The objective criteria that indicate the possibility of mediation include: the absence of a ban on mediation in this category of disputes; the dispute does not affect the rights and legitimate interests of persons who are not participants in the mediation; the possibility of signing an agreement based on the result of mediation, which complies with the law. Subjective criteria for mediatability of disputes are the following conditions: the desire of the parties to resolve the dispute out of court; recognition of the advantages of mediation over other methods of dispute resolution; availability of mediation for a specific subject of legal relations. It is emphasized that the proposed criteria are universal for private legal relations, including labor.

On the basis of the analysis of judicial statistics, the categories of labor disputes that are the most common and mediatable have been determined. The introduction of mandatory pretrial mediation in the mediatable categories of labor disputes defined in the article will not only relieve the court system of considering this category of cases of minor complexity, but will also contribute to increasing the satisfaction of the parties with the result of the resolution of the labor dispute.

Key words: mediation, alternative dispute resolution, mediatability, criteria for mediatability of labor disputes, mandatory mediation.

Постановка проблеми. Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 (надалі — Стратегія), серед основних засад та напрямів подальшого розвитку системи правосуддя визначено подальший розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів. Для окремих категорій справ передбачається введення обов'язкового досудового порядку їх врегулювання з використанням медіації. Перед запровадженням обов'язкової досудової медіації необхідно визначити категорії справ, які взагалі можливо вирішити за допомогою процедури медіації, тобто визначити медіабельність спорів. Характеризуючи рівень наукового осмислення комплексу питань, пов'язаних із впровадженням медіації як альтернативного способу вирішення спору, проблематика медіабельності спорів потребує системного та комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо визначення критеріїв медіабельності спорів у своїх наукових дослідженнях розглядали: Дж. Бір та Е. Стіф [9], А. Г. Бортнікова [7], Н. М. Гресь [5], К. С. Токарева [6], В. В. Кононов та М. П. Петровська [8], Н. А. Мазаракі [4; 20], Л. Д. Романадзе [3], Т. І. Шинкар [12] та інші. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових праць, в юридичній літературі відсутні чіткі критерії медіабельності спорів, зокрема трудових. Також не визначено категорій медіабельних трудових спорів, для яких доцільно запровадити обов'язковий досудовий порядок їх врегулювання із застосуванням медіації.

Мета статті полягає в узагальненні критеріїв медіабельності трудових спорів та на їх основі ви-

явлення найбільш медіабельних категорій таких спорів серед найбільш поширених, а також встановлення доцільності запровадження обов'язкової досудової медіації у медіабельних категоріях трудових спорів.

Виклад основного матеріалу. У правовому житті сучасного суспільства звичні способи вирішення правових конфліктів не завжди є ефективними. Як правило, одна зі сторін, а то й обидві, залишаються незадоволеними результатом вирішення спору. Ефективність вирішення спору залежить від багатьох факторів таких як: правова система, обрана та обґрунтована процедура вирішення спору, доступність судового захисту, незалежність суддів та арбітрів.

В Україні спостерігається стала тенденція вирішення спору за допомогою державних органів, що призводить до перевантаження органів судової і виконавчої влади.

Ефективність вирішення спорів, у тому числі трудових, може бути підвищена, якщо судова система матиме достатній рівень незалежності, процедури вирішення спорів будуть прозорими, практичними і недовготривалими, а працівники та роботодавці матимуть доступ до висококваліфікованої правової допомоги. Проте ефективність вирішення трудових спорів може бути обмежена, якщо працівники не мають доступу до кваліфікованої правової допомоги та побоюються настання негативних юридичних наслідків у відносинах із роботодавцем.

Б. Керслі та ін. у своєму аналізі дослідження трудових відносин на робочому місці (WERS) у 2004 році назвали прогули та добровільні звільнення як можливі показники невдоволення. Вони припускають, що «...прогули та звільнення можуть використовуватися працівниками як

альтернативні засоби вираження невдоволення, коли інші форми вираження або недоступні, або менш привабливі...» [1, с. 227]. Так як офіційна статистика щодо рівня задоволення вирішенням трудового спору не ведеться, то слід розглядати трудові конфлікти, що передують трудовому спору, як можливість врегулювати протилежні інтереси сторін трудових відносин для попередження настання їх негативних наслідків. Саме медіація дає можливість врегулювати трудовий конфлікт чи спір на будь-якому його етапі, узгодивши різноспрямовані інтереси сторін.

У попередніх дослідженнях авторами акцентувалася увага на позитивних моментах врегулювання трудових спорів шляхом медіації в порівнянні із судовим розглядом: «1) конфіденційність процедури; 2) можливість сторін впливати на результат, визначати форму вирішення спору; 3) прийняття рішень за взаємної згоди сторін; 4) свобода сторін у будь-який момент відмовитись від участі у медіації та/або звернутись до суду; 5) відсутність рішення, що має обов'язкову юридичну силу, тобто можливість змінити чи оскаржити його у майбутньому» [2, с. 86]

Крім того, було обґрунтовано доцільність запровадження обов'язкової моделі досудової медіації [2, с. 87]. Перед її запровадженням слід перевірити категорії спорів на їх медіабельність.

Як відзначає А. Г. Романадзе, під медіабельністю спору слід розуміти сукупність ознак конкретного спору, дієздатності та суб'єктивного ставлення сторін спору, можливості дотримання принципів медіації у певній медіаційній процедурі, які визначають об'єктивну та суб'єктивну можливість проведення медіаційної процедури та впливають на вірогідність її результативності [3, с. 12].

Сукупність ознак, яким має відповідати спір для ефективного його вирішення шляхом застосування процедури медіації, слід розглядати в якості критеріїв медіабельності спору. Критерії медіації для конкретного трудового спору визначають потенціал і ймовірну ефективність процесу медіації. Тому визначення немедіабельних категорій трудових спорів є важливою частиною їх дослідження.

Слід погодитися з Н. А. Мазаракі, яка до абсолютних критеріїв немедіабельності спору пропонує відносити такі: 1) наявність прямої законодавчої заборони на вирішення певного виду правового спору в порядку медіації; 2) суперечність предмета й змісту спору моралі та публічному порядку; 3) наявність у спорі інтересів третіх осіб, які не беруть участі в медіації; 4) неможливість укладення мирової угоди згідно із законодавством [4, с. 260]. На нашу думку, критерії медіабельності та немедіабельності спору, зокрема трудового, слід розглядати разом, як можливість чи неможливість проведення медіації. Саме у їх єдності і сукупності можна визначити можливість проведення медіації.

Ми погоджуємось із висновком Н. М. Гресь, що серед трудових спорів немедіабельними є «спори, що торкаються чи можуть торкатися прав та законних інтересів третіх осіб, спори, пов'язані з умисним, недобросовісним невиконання трудових обов'язків, спори, пов'язані з нещасними випадками на виробництві» [5, с. 40].

Українська вчена Н. А. Мазаракі пропонує розділити критерії медіабельності правового спору на такі основні групи: 1) які походять із категорії правового спору, правовідносин, з яких виник спір, та в більшості випадків дають можливість зробити висновок про медіабельність певного спору; 2) які залежать від суб'єктного складу сторін спору, а саме: дієздатності сторін, наявності відповідних повноважень у представників сторін, можливості участі в медіації третіх осіб, права та інтереси яких стосуються суті спору; 3) які визначаються волею сторін і їх бажанням вирішити спір у позасудовому порядку [4, с. 259].

К. С. Токарева до об'єктивних критеріїв медіабельності спорів пропонує відносити: 1) застосування медіації напряду законом не заборонено; 2) зміст і предмет спору не порушують мораль і громадський порядок; 3) спір не зачіпає інтересів третіх осіб, які не беруть участі в процесі медіації [6, с. 167].

Н. А. Мазаракі надає такий перелік суб'єктивних критеріїв: 1) готовність сторін до медіації; 2) прагнення сторін досягнути компромісу; 3) має місце позиційна варіабельність інтересів сторін; 4) зацікавленість сторін у конфіденційності врегулювання спору; 5) зацікавленість сторін у швидкості вирішення спору [4, с. 261].

Досить ґрунтовне дослідження медіабельності публічно-правових спорів провела А. Г. Бортнікова, яка визначила наступні критерії: 1) легітимність; 2) законність; 3) спеціальна правосуб'єктність; 4) наявність дискреційних повноважень (адміністративного розсуду) у суб'єкта владних повноважень; 5) компетенційні межі (рамки); 6) спір не зачіпає інтересів осіб, які не беруть участі в медіації; 7) перспектива оформлення результатів медіації згідно з нормами матеріального та процесуального права (так званий критерій дієвості (виконуваності) медіаційної угоди); 8) добровільність [7].

В. В. Кононов та М. П. Петровська виокремлюють такі об'єктивні чинники медіабельності спору: 1) відсутня пряма заборона на проведення медіації; 2) предмет і зміст спору не суперечать моральності і публічному порядку; 3) спір не впливає на інтереси осіб, що не беруть участі у медіації; 4) законом допускається можливість укладення мирової угоди по даній категорії справ (відносна умова). Також вони виокремлюють суб'єктивні фактори медіабельності спору: 1) готовність сторін вести переговори; 2) тривалий характер відносин і вза-

ємозалежність учасників спору (відносна умова) [8, с. 92].

Дж. Бір та Е. Стіф вважають готовність клієнтів брати участь у процесі медіації однією із запорук потенційного успіху медіації [9, с. 137]. На думку М. Беннета та С. Хагса важливим чинником, який робить конфлікт придатним для медіації, є бажання сторін зберегти стосунки. Медіація вважається доцільною, коли сторони бажать більше, аніж відшкодування збитків або справедлива сатисфакція у суді [10]. Такі критерії дослідників, на нашу думку, можна віднести до суб'єктивних критеріїв медіабельності спору.

У зв'язку із прийняттям у 2021 році в Україні законодавства, що регулює відносини медіації [11], вважаємо за доцільне систематизувати та привести у відповідність до сучасних тенденцій правової доктрини вищезгадані ґрунтовні дослідження щодо критеріїв медіабельності спорів.

Ми розділяємо думку вчених, які виділяють відсутність заборони на застосування медіації як важливу умовою її проведення [4; 7; 8; 12]. Проведення медіації має бути не заборонене законом. Для деяких категорій спорів, зокрема публічних, важливим є також принцип законності, який передбачає, що процедура медіації та наявність повноважень на укладення угоди за її результатами мають бути прямо передбачені законом. Як вірно зазначає Т.І. Шинкар, наразі в Україні відсутнє спеціальне законодавство, що регулює здійснення медіації у публічних спорах [12, с. 188]. Хоча деякі норми КАС України і передбачають проведення медіації під час розгляду адміністративної справи [13], проте цей порядок обмежений врегулюванням спору під час судового розгляду і не передбачає врегулювання у досудовому порядку. Саме тому, можливості проведення медіації у публічно-правових трудових спорах значно обмежені законодавством, точніше його правовою невизначеністю, що, у свою чергу, звужує можливість реалізації права на захист трудових прав публічних службовців.

На нашу думку, слід погодитись з дослідниками, які визначають відсутність інтересів третіх осіб (які не залучені, або не можуть бути залучені) до медіації, зокрема публічних інтересів, як важливий критерій медіабельності спору [4; 7]. Так як медіація є по-суті процесом узгодження інтересів сторін спору, то будь-яка неузгодженість може призвести до подальшого правового спору. Залучення усіх заінтересованих осіб до врегулювання спору шляхом медіації є основою подальшого успіху у виконанні угоди за її результатами. Слід розуміти, що відсутність законодавчого порядку врегулювання публічно-правових трудових спорів, пов'язаних із проходженням публічної служби, враховуючи специфіку принципів і методів адміністративного права, призводять до унеможливлення їх врегулювання шляхом медіації. Вважаємо, що

відсутність законодавчих повноважень у жодного державного органу представляти публічний інтерес у трудових спорах веде до їх немедіабельності на даному етапі розвитку законотворчості.

Можливість оформлення домовленості за результатами медіації, що відповідає законодавству є чи не найважливішою об'єктивною умовою проведення медіації, адже саме так досягається виконання домовленостей за результатами медіації. У ч. 2. ст. 222-1 КЗпП України визначено особливості оформлення угоди за результатами медіації у трудових спорах, а саме вказується на обов'язковість дотримання письмової форми останньої [14]. Аналогічне правило містить і проєкт Закону України «Про працю», що нині розробляється Міністерством економіки України, в якому уточнюється, що угода за результатами медіації, укладена в електронному вигляді і підписана за допомогою удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису, вважається також письмовою формою [15]. Натомість законодавчо залишається неврегульованим питання порядку проведення медіації у публічно-правових спорах, пов'язаних із проходженням державної служби, що значно зменшує коло можливих способів захисту трудових прав публічних службовців. Щодо проведення медіації під час судового розгляду трудового спору, то ЦПК України передбачає, зокрема, можливість сторін затвердити домовленість за результатами медіації у формі мирової угоди, що дає можливість її примусового виконання [16].

З огляду на вищевикладене, до об'єктивних критеріїв медіабельності спорів вважаємо, слід відносити: 1) відсутність заборони проведення медіації у даній категорії спорів; 2) спір не зачіпає права та законні інтереси осіб, які не є учасниками медіації; 3) можливість оформлення домовленості за результатами медіації, що відповідає законодавству.

До суб'єктивних критеріїв медіабельності спорів вважаємо, що слід відносити: 1) бажання сторін вирішити спір у позасудовому порядку; 2) визнання переваг медіації перед іншими способами вирішення спору; 3) доступність медіації (для конкретного суб'єкта правовідносин);

Запропоновані критерії вважаємо універсальними для приватно-правових відносин, зокрема і трудових.

Щодо першого критерію медіабельності трудових спорів, а саме відсутність заборони проведення медіації у даній категорії спорів, то КЗпП України дає чітку відповідь: «Трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію»...» (ст. 222-1) [14].

Щодо другого критерію, то приватно-правові трудові спори, зазвичай не зачіпають права і законні інтереси третіх осіб та публічні інтереси,

адже це перш за все відносини між роботодавцем та працівником, але звісно можливі і виключення, тому за цим критерієм потрібно оцінювати конкретний трудовий спір.

Щодо третього критерію, то можливість укладення угоди за результатами медіації регламентована Законом України «Про медіацію» [11]. Закріплений принцип самовизначення сторін медіації дозволяє сторонам самим складати угоду за результатами медіації, визначати строки та шляхи її виконання, які за змістом задовольнятимуть всі сторони. Єдине обмеження міститься у ст. 222–1 КЗПП України, де зазначено, що Договір про проведення медіації та Угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі [14]. На нашу думку, трудові правовідносини дають безліч можливостей для реалізації досягнутих сторонами домовленостей: будь-яка сторона може добровільно відшкодувати завдану шкоду шляхом перерахування коштів або передати рівнозначне майно, укласти новий або внести зміни до існуючого трудового договору, внести запис до трудової книжки, надати оплачувану відпустку тощо.

Щодо суб'єктивних критеріїв медіабельності трудових спорів, то вони є взаємопов'язаними. Всі вони виражають волю і бажання сторін вирішити трудовий спір саме шляхом медіації.

І хоча переваги медіації у трудових спорах значні, зокрема це конфіденційність процедури на противагу принципу гласності і відкритості судового розгляду, принцип самовизначення сторін медіації на противагу принципу законності у суді, «але через різноспрямований інтерес, сторони рідко налаштовані на переговори» [17].

Доступність медіації у трудових спорах, на нашу думку, залишає бажати кращого. По-перше це пов'язано із вартістю послуг медіатора. Відтак, законодавство визначає принцип рівності сторін медіації, що може означати спільну рівну оплату послуг медіатора. Натомість місячна зарплата працівника неспівмірна з вартістю послуг медіатора. Також відмітимо, що місячний дохід працівника недоцільно порівнювати із доходом суб'єкта господарювання як роботодавця. Роботодавець (юридична особа), що перебуває на загальній системі оподаткування, вартість послуг з медіації відносить на витрати, тим самим зменшуючи свій прибуток до оподаткування (Дт 92 «Адміністративні витрати» Кт 685 «Розрахунки з іншими кредиторами»; Дт 791 «Результат операційної діяльності» Кт 92 «Адміністративні витрати») [18]. З огляду на зазначене, можна говорити про недотримання вимог співмірності витрат на медіаційні послуги між сторонами. З цієї причини, працівники менш схильні ініціювати медіацію. Окрім того, держава заохочує працівників звертатись до суду, звільнивши їх від сплати судового збору у більшості категорій трудових спорів [19], надає можливість покласти

судові витрати на відповідача у разі задоволення позову [16].

Також до критеріїв доступності варто віднести наявність сертифікованих медіаторів у конкретному населеному пункті, зокрема, сільській місцевості та невеликих містах. Після прийняття законодавства про медіацію, виникла потреба у підготовці достатньої кількості фахівців, але через складну економічну ситуацію у країні, високою вартістю навчання медіації, кількість медіаторів наразі не задовольняє потреб конфліктуючих сторін у доступності цих послуг. Тому ми розділяємо висновок Н.А. Мазаракі, що медіаторська інфраструктура в Україні не готова до запровадження обов'язкової медіації. Разом з тим обов'язковість медіації в чітко визначених спорах із відповідним забезпеченням кваліфікованими медіаторами можлива, наприклад, у трудових спорах [20, с. 185].

Цікавою є програма Поштової служби Сполучених Штатів (US Postal Service) «REDRESS». Її проведення показало результат, що рівень задоволеності рівнем деталізації медіаційних угод був вищим порівняно з угодами, укладеними в суді (64% проти 53%), і врегулювання досягалося набагато швидше. Також слід враховувати дослідження у Колорадо, які показують, що медіація здатна вирішити деякі проблеми та дозволити звернутися до суду для вирішення тих, у яких не досягнуто згоди. За результатами дослідження, у 39% випадків була досягнута повна згода. Ще в 55% випадків було досягнуто часткової згоди. Там, де не вдавалося досягти повної згоди у справах із медіацією, судовий розгляд потребував менше часу (приблизно половину) [21, с. 27]. Таким чином, це дослідження доводить користь медіації в економії найцінніших ресурсів сторін трудового спору — часу і фінансів.

Отже, зазвичай сторони трудового спору не налаштовані на вирішення спору за допомогою переговорів, у тому числі шляхом посередництва (медіації) на первинному етапі. Низька доступність з одночасною необізнаністю у перевагах медіації та високим рівнем емоційного напруження сторін трудового спору, сприяють пошуку інших способів врегулювання, зокрема, звернення до суду. Саме тому, пошук способів направлення сторін на медіацію у об'єктивно медіабельних трудових спорах є основною перспективою досліджень.

Першочергово необхідно встановити медіабельність трудових спорів. Щоб визначити медіабельність певних поширених категорій трудових спорів, необхідно визначити ці категорії. Деякі види трудових спорів часто вирішують в судах, натомість інші видаються латентними і за їх вирішенням не звертаються до юрисдикційних органів, зокрема це порушення у сфері комплаєнсу.

Доречно погодитись з думкою С.В. Лозового, що «класифікація трудових спорів — це необхід-

на умова для з'ясування порядку їх вирішення. Основним засобом класифікації є обрання певного критерію (ознаки), за допомогою якого здійснюється віднесення того чи іншого об'єкта класифікації до певної групи понять, явищ, відносин тощо» [22, с. 330].

Існує безліч класифікацій трудових спорів та їх критеріїв. Метою статті не є пошук кращої або єдиної класифікації трудових спорів. Натомість деякі види трудових спорів є більш поширеними, а інші — зустрічаються рідко. Тому, виходячи із мети, яка поставлена у написанні статті, вважаємо, що слід розглянути ті види трудових спорів, які є найбільш поширеними, а відтак, мають значний вплив на сферу праці.

За даними офіційної судової статистики у 2021 році, в судах першої інстанції у справах позовного провадження, що виникають з трудових відносин та які були розглянуті судами, 47% становлять справи про виплату заробітної плати, 14,3% — справи про поновлення на роботі; натомість 33,9% становлять справи, що не увійшли у певну категорію трудових спорів. Статистика також містить про розмір грошових коштів, присуджених до стягнення у трудових спорах, зокрема: у справах про виплату заробітної плати складає 60,98% від загальної суми грошових коштів, присуджених до стягнення у трудових спорах, у справах про поновлення на роботі — 12,26%; натомість 24,11% складають грошові кошти, присуджені до стягнення у трудових спорах, що не увійшли до певної категорії [23]. Таким чином, приблизно чверть трудових спорів та відповідно присуджених за ними коштів є не внесеними у класифікацію за категоріями справ. На нашу думку, це порушує принцип ґрунтовності методології як основоположного принципу офіційної статистики. Тому, вважаємо за необхідне, перегляд та вдосконалення методології судової статистики.

Одночасно з оглянутої статистики можна зробити наступні висновки: по-перше, спори про виплату заробітної плати та спори про поновлення на роботі займають найбільшу питому вагу у структурі трудових спорів; по-друге, ці категорії трудових спорів разом займають більшу частину від задоволених грошових вимог; по-третє, трудові спори, які не увійшли до жодної з категорій, за якими ведеться статистика, так чи інакше містять грошові вимоги у більшості випадків, адже частка присуджених за ними коштів становить чверть від загальної.

На нашу думку, також заслуговує уваги та розгляду така категорія трудових спорів, як спори про оформлення трудових відносин у разі виконання працівником роботи без укладення трудового договору. За інформацією Держстату, неформальна зайнятість у 2021 р. склала 19,3% від усього зайнятого населення, у тому числі 7,1% — неформальна зайнятість у формальному секторі еко-

номіки [24]. Реальні ж масштаби тіньової праці невідомі, адже збір такої статистики ускладнений. Тому, ця категорія трудових спорів є актуальною як для національної економіки, так і з точки зору захисту прав працівників. Слід наголосити, що трудовий спір щодо оформлення раніше незадекларованих трудових відносин виникає лише за наявності сторін (працівника і роботодавця), а його позасудове вирішення можливе, якщо можливість оформлення трудових відносин передбачена законодавством. Таким чином, врегулювання цієї категорії трудових спорів можливе, коли: 1) роботодавець зареєстрований як суб'єкт підприємництва; 2) існують усі законодавчі можливості працевлаштування працівника; 3) відсутня правова невизначеність; 4) першочергове місце має місце конфлікт інтересів.

Спори про виплату заробітної плати відповідають критеріям медіабельності трудового спору. Законодавство, що регулює відносини із оплати праці визначає, що «трудові спори з питань оплати праці розглядаються і вирішуються згідно з законодавством про трудові спори» [25]. Отже, можливість вирішення спору про виплату заробітної плати шляхом медіації законодавчо закріплена. Законодавчо визначено чіткий порядок розрахунку компенсаційних виплат при порушенні строків чи порядку виплати заробітної плати [26]. Ці фактори роблять питання вирішення справедливої компенсації втрати частини заробітної плати об'єктивними та не потребують суддівського розсуду.

Спори про поновлення на роботі, на нашу думку, мають вирішуватись шляхом узгодження інтересів працівника і роботодавця, тобто у процесі медіації. Саме така процедура допомагає врегулювати питання комфортного для всіх сторін продовження трудових відносин. Суд, на противагу медіації не встановлює дійсні мотиви причин звільнення, не врегулює конфлікт інтересів, не гарантує психоемоційний комфорт учасників трудових відносин при поновленні звільненого працівника. Ці фактори, які впливають на судовий спосіб вирішення трудового спору часто налаштовують роботодавців не оформляти з працівниками трудових договорів, адже подальше вирішення можливих конфліктів не задовольняє їх інтерес. Все це сприяє тінізації економіки, збільшенню судових справ з трудових спорів, зменшенню рівня задоволення від праці. Тому досудова медіація у цій категорії трудових спорів є найбільш доречним способом врегулювання.

Обов'язкова досудова медіація є однією із правових моделей медіації, можливість запровадження якої у систему вирішення трудових спорів передбачено на рівні Конституції України (ст. 124) [27] та законодавчих актів. Такий примус, як досліджувалось раніше, не зводить принцип добровільності медіації нанівець. Цей примус щодо необхідності

спробувати вирішити трудовий спір таким чином є необхідним на даному етапі розвитку правового інституту медіації в Україні, адже не тільки вирішує питання важкості подолання психоемоційного напруження на шляху конструктивного діалогу, але й швидко вирішить проблему завантаженості судових органів та органів виконавчої влади.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Можливість проведення медіації у трудових спорах передбачена законодавством. Медіабельність трудового спору визначає її потенційну успішність, а критерії медіабельності виступають певним «фільтром», що дозволяє визначити придатність трудового спору для проведення медіації. Загалом трудові спори мають високу медіабельність, а сама процедура медіації забезпечує врегулювання інтересів конфліктуючих сторін.

Певні категорії трудових спорів, такі як: спори про виплату заробітної плати, про поновлення на роботі, про оформлення трудових відносин є най-

більш чисельними з-поміж інших, тому найбільше впливають на завантаженість судів. Медіація як альтернативний спосіб врегулювання інтересів сторін трудового спору здатна взяти на себе навантаження та успішно вирішувати медіабельні трудові спори.

Запровадження обов'язкової досудової медіації у медіабельних категоріях трудових спорів, серед яких: спори про виплату заробітної плати, про поновлення на роботі, про оформлення трудових відносин, може допомогти розвантажити судову систему від розгляду цієї категорії справ незначної складності, сприяти збільшенню задоволеності сторін результатом вирішення трудового спору та навіть стати одним з факторів детінізації економіки.

Подальші дослідження мають спрямовуватись на пошук способів підвищення доступності медіації в Україні у трудових спорах та способів фінансового забезпечення обов'язкової досудової медіації.

Література

1. Kersley B., Alpin C., Forth J., Bryson A., Bewley H., Dix G., Oxenbridge S. Inside the Workplace: Findings from the 2004 Workplace Employment Relations Survey. London, UK: Department of Trade and Industry. 2005. 456 p. URL: <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/20885/> (дата звернення: 13.04.2023)
2. Дегтярьова О.М., Павленко Д.О. Застосування принципу добровільності у правових моделях медіації. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 1. С. 82–88. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-1-8542> (дата звернення: 13.04.2023)
3. Романадзе Л.Д. Критерії медіабельності в контексті системи вирішення спорів. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. № 6 (35). С. 8–13. doi: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6\(35\).676](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i6(35).676) (дата звернення: 13.04.2023)
4. Мазаракі Н. Щодо поняття медіабельності спору. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 258–262. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/49.pdf> (дата звернення: 13.04.2023)
5. Гресь Н.М. Критерії медіабельності індивідуальних трудових спорів. Приватне та публічне право. 2020. № 2. С. 37–41. doi: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.2.7> (дата звернення: 13.04.2023)
6. Токарева К.С. Критерії медіабельності спорів (дата звернення: 13.04.2023) Актуальні питання юридичної науки та практики: тези доп. учасників I Наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 квіт. 2020 р.), 166–168. URL: https://library.pp-s.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/465 (дата звернення: 13.04.2023)
7. Бортнікова А. Критерії медіабельності публічно-правового спору. Visegrad journal on human rights. 2017. № 6. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_6/5.pdf (дата звернення: 13.04.2023)
8. Кононов В.В., Петровська М.П. Критерії медіабельності земельних спорів. Юридичний електронний науковий журнал. 2016. № 4. С. 90–93. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/25.pdf (дата звернення: 13.04.2023)
9. Beer J., Stief E. The mediator's handbook. Canada: New Society Publishers. 2012. 208 p.
10. Bennett M., Hermann M. The art of mediation. Wolters Kluwer. 2nd edition. 2005. 290 p.
11. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
12. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Львів, 2018. 220 с. URL: http://lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2018/8401/avtoreferat_dysertaciyi_na_zdobuttya_nauNovogo_stupenya_Nandydata_yurydychnyh_nauN-1.pdf (дата звернення: 13.04.2023)
13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
14. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
15. Про працю: проект Закону України від 23.09.2022 р. Міністерство економіки України: веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/532HFm7> (дата звернення: 13.04.2023)

16. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
17. Дегтярьова О.М., Павленко Д.О. Сучасні способи врегулювання трудових спорів під призвою розуміння їх правової природи. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv> (дата звернення: 13.04.2023)
18. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
19. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
20. Мазаракі Н.А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с. doi: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2018-1155> (дата звернення: 13.04.2023)
21. Bingham L.B. Mediating Employment Disputes: Perceptions of Redress at the United States Postal Service. 1997. P. 20–30. doi: <https://doi.org/10.1177/0734371X9701700203> (дата звернення: 13.04.2023)
22. Лозовой С.В. Класифікація та принципи розгляду індивідуальних трудових спорів. Форум права. 2008. № 2. С. 328–332. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08lsvits.pdf> (дата звернення: 13.04.2023)
23. Судова статистика. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 13.04.2023)
24. Робоча сила України 2021. Державна служба статистики України. 2022. 216 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf (дата звернення: 13.04.2023)
25. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
26. Про затвердження Положення про порядок компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.1997 р. № 1427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-97-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.04.2023)
27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.04.2023)

References

1. Kersley B., Alpin C., Forth J., Bryson A., Bewley H., Dix G., Oxenbridge S. Inside the Workplace: Findings from the 2004 Workplace Employment Relations Survey. London, UK: Department of Trade and Industry. 2005. 456 p. URL: <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/20885/> (date of application: 13.04.2023)
2. Dehtiarova O.M., Pavlenko D.O. Zastosuvannya pryntsyphu dobrovolnosti u pravovykh modeliakh mediatsii. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Yurydychni nauky». 2023. № 1. S. 82–88. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-1-8542> (date of application: 13.04.2023)
3. Romanadze L.D. Kryterii mediabelnosti v konteksti systemy vyrishennia sporiv. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. № 6 (35). 2020. S. 8–13. doi: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(35\).676](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(35).676) (date of application: 13.04.2023)
4. Mazaraki N. Shchodo poniattia mediabelnosti sporu. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 12. S. 258–262. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/49.pdf> (date of application: 13.04.2023)
5. Hres N.M. Kryterii mediabelnosti indyvidualnykh trudovykh sporiv. Pryvatne ta publichne pravo. № 2. 2020. S. 37–41. doi: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.2.7> (date of application: 13.04.2023)
6. Tokarieva K.S. Kryterii mediabelnosti sporiv (data zvernennia: 13.04.2023) Aktualni pytannia yurydychnoi nauky ta praktyky: tezy dop. uchasnykiv I Nauk.-prakt. onlain-konf. (Kyiv, 23 kvit. 2020 r.), S. 166–168. URL: https://library.pp-s.pro/index.php/ndippsn_20200423/article/view/465 (data zvernennia: 13.04.2023)
7. Bortnikova A. Kryterii mediabelnosti publichno-pravovoho sporu. Visegrad journal on human rights. № 6, 2017. URL: http://vjhr.sk/archive/2017_6/5.pdf (date of application: 13.04.2023)
8. Kononov V.V., Petrovska M.P. Kryterii mediabelnosti zemelnykh sporiv. Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. № 4. 2016. S. 90–93. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2016/25.pdf (date of application: 13.04.2023)
9. Beer, J., Stief, E. The mediators handbook. Canada: New Society Publishers. 2012. 208 p.
10. Bennett, M., Hermann, M. The art of mediation. Wolters Kluwer. 2nd edition. 2005. 290 p.
11. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 r. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (date of application: 13.04.2023)
12. Shynkar T.I. Zastosuvannya mediatsii v administratyvnomu sudochynstvi: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo» Lviv. 2018. 220 s. URL: http://lp.edu.ua/sites/default/files/dissertation/2018/8401/avtoreferat_dysertatsiyi_na_zdobuttya_nauNovogo_stupenya_Nandydata_yurydychnyh_nauN-1.pdf (date of application: 13.04.2023)

13. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (date of application: 13.04.2023)
14. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.12.1971 r. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (date of application: 13.04.2023)
15. Pro pratsiu: proiekt Zakonu Ukrainy vid 23.09.2022 r. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: veb-sait. URL: <https://cutt.ly/532HFm7> (date of application: 13.04.2023)
16. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (date of application: 13.04.2023)
17. Dehtiarova O.M., Pavlenko D.O. Suchasni sposoby vrehuliuvannia trudovykh sporiv pid pryzmoiu rozuminnia yikh pravovoi pryrody. Yurydychni naukovy elektronnyi zhurnal. 2023. № 3. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv> (date of application: 13.04.2023)
18. Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii, zatv. Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 30.11.1999 r. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (date of application: 13.04.2023)
19. Pro sudovyi zbir: Zakon Ukrainy vid 08.07.2011 r. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (date of application: 13.04.2023)
20. Mazaraki N.A. Mediatsiia v Ukraini: teoriia ta praktyka: monohrafiia. Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2018. 276 s. doi: <http://doi.org/10.31617/m.knute.2018-1155> (date of application: 13.04.2023)
21. Bingham, L.B. Mediating Employment Disputes: Perceptions of Redress at the United States Postal Service. 1997. P. 20–30. doi: <https://doi.org/10.1177/0734371X9701700203> (date of application: 13.04.2023)
22. Lozovoi S.V. Klasyfikatsiia ta pryntsypy rozghliadu indyvidualnykh trudovykh sporiv. Forum prava. 2008. № 2. S. 328–332. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08slvits.pdf> (date of application: 13.04.2023)
23. Sudova statystyka. Sudova vlada Ukrainy: veb-sait. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (date of application: 13.04.2023)
24. Robocha sya Ukrainy 2021. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 2022. 216 s. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf (date of application: 13.04.2023)
25. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24.03.1995 r. № 108/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 13.04.2023)
26. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok kompensatsii pratsivnykam vtraty chastyny zarobitnoi platy u zviazku z porushenniam terminiv yii vyplaty: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.12.1997 r. № 1427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-97-%D0%BF#Text> (date of application: 13.04.2023)
27. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 13.04.2023)

УДК 340.12:141.319.8

Теліженко Людмила Вікторівна

*доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальної юриспруденції та конституційного права
Сумський державний університет*

Telizhenko Lyudmila

*Doctor of Philosophy, Docent, Associate Professor of the
Department of Fundamental Jurisprudence and Constitutional Law
Sumy State University*

ORCID: 0000-0003-4558-513X

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8817

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНОМУ ПРАВІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

TRANSDISCIPLINARY APPROACH IN MODERN LAW: ANTHROPOLOGICAL CONTEXT

Анотація. Стаття присвячена аналізу антропологічних причин сучасної кризи права, зумовлених кризою самої наукової раціональності, яка звузила уявлення про людину. Розриваючи суб'єкт-об'єктні відношення, вона по чергово абсолютизувала або людину, або її умови. Це стало причиною не тільки одомірного уявлення про людину, а і звуження її прав та свобод, вироблених на цій основі. Наголошено, що в сучасних умовах це привело до спотвореного розуміння права, до пріоритету колективних прав над індивідуальними правами людини, до розмивання меж між правомірним і протиправним, до професійної вузькості та бездуховності самих правників.

Доводиться, що оптимальним шляхом подолання як кризи людини, так і кризи права сьогодні є формування трансдисциплінарності як більш високого етапу розвитку науки. Долаючи розрив між суб'єктом і об'єктом пізнання, трансдисциплінарність виходить за межі усіх дисциплін та розглядає людину, як і всі пов'язані з нею проблеми, цілісно, в її єдності зі світом. Показано, що трансдисциплінарність, яка розвиває уявлення про Третє як спільне для суб'єкта і об'єкта поле, що їх об'єднує та робить взаємочутливими, сформувалася на природничій основі, не вступаючи у протиріччя з наукою, філософією, релігією та культурою. Їх спільною точкою перетину тепер стає людина. Доведено, що це означає необхідність формування нової правової теорії, яка будуватиметься на розширеному розумінні індивідуальної свободи людини як біо-, соціо-, космопланетарної цілісності. Водночас це означає зміни і в юридичній практиці, поглиблення відповідальності людини за збереження та розвиток цілісності, невід'ємною частиною якої вона є сама.

Зроблено висновок про те, що в основі кризи права знаходиться криза самої людини, яка потребує нового розуміння своєї природи та сутності, сенсу життя й практичної діяльності. У праві має відбутися «антропологічний поворот» до людини як його первинної реальності. Тому право не повинно залишатися виключно в межах вузько юридичного підходу, сформованого під впливом традиційної раціональності, а виходити на більш високий науковий рівень, яким сьогодні є трансдисциплінарний підхід.

Ключові слова: людина, криза, трансдисциплінарність, право.

Summary. The article is devoted to the analysis of the anthropological causes of the modern crisis of law, caused by the crisis of scientific rationality itself, which has narrowed the idea of man. Violating subject-object relations, it alternately absolutized the person and his state. This became the reason not only for the one-dimensional phenomenon about a person, but also for the narrowing of his rights and freedoms, which develop on this basis. It is emphasized that in modern conditions this has led to a distorted understanding of the law, to the priority of collective rights over individual human rights, to the blurring of the boundaries between legal and illegal, to the professional narrowness and lack of spirituality of lawyers.

It is proved that the optimal way to overcome both the crisis of man and the crisis of law today is the formation of transdisciplinarity as the highest stage of the development of science. Bridging the gap between the subject and the object of knowledge, transdisciplinarity transcends all disciplines and considers man and all related problems holistically, in his unity with the world. It is shown that transdisciplinarity, which develops the idea of the Third as a common field for subject and object, which unites them and makes them mutually sensitive, was formed on a natural basis, without entering into contradictions with science,

philosophy, religion and culture. Their common point of intersection now becomes a person. It is proved that this means the need for the formation of a new legal theory, which will be based on an expanded understanding of individual human freedom as a bio-, socio-, cosmopolitan integrity. At the same time, this means changes in legal practice, a deepening of a person's responsibility for the preservation and development of integrity, of which he himself is an integral part.

It was concluded that the basis of the crisis of law is the crisis of the person himself, who needs a new understanding of his nature and essence, the meaning of life and practical activity. In law, there should be an «anthropological turn» to man as his primary reality. Therefore, the law should not remain exclusively within the limits of a narrow-law approach formed under the influence of traditional rationality, but go to a higher scientific level, which today is a transdisciplinary approach.

Key words: human, crisis, transdisciplinarity, law.

Постановка проблеми. Сучасна криза, що вразила всі сфери життя суспільства, в тому числі і право, неоднозначні наслідки глобалізаційних процесів, що часто поглиблюють кризові явища, актуалізують осмислення шляхів подолання кризи права як особливого, державного регулятора суспільних відносин, від стану якого залежить майбутнє держави, суспільства та навіть кожної людини, захищеної ним чи, навпаки, безпорадної перед сучасними викликами. Та оскільки право — це і форма свободи людини у її соціальній взаємодії, що ґрунтується на розумінні її природи та сутності, уявленні про справедливе як належне, то спільним знаменником всіх норм та ідей у праворозумінні є людина, криза якої є найглибшим проявом тотальної кризи сучасності. Тому враховуючи, що в основі кризи права знаходиться криза самої людини, зумовлена звуженням, одномірним уявленням про неї науковою раціональністю, виникає необхідність у осмисленні даної проблеми вийти на більш високий науковий рівень, яким сьогодні є трансдисциплінарний підхід. Розглядаючи суб'єкт-об'єктні відношення не в їх розриві чи протиставленні, що було характерним для європейської наукової раціональності з часу її виникнення, а в їх єдності, трансдисциплінарний підхід формує наукове уявлення про цілісність людини як її нерозривну єдність з усім світом. Це дозволяє подолати крайнощі метафізичного та емпіричного підходів до права та сформулювати на цій основі його нову концепцію.

Стан дослідження. Трансдисциплінарний підхід у праві осмислювався в роботах таких зарубіжних учених, як В.-С. Бадеску [1], Х. Ділеман [2], Л. Котце [3], Б. Ніколеску [4] та ін. Окремі аспекти його застосування в юриспруденції, зокрема щодо осмислення антропологічних основ права, наявні в працях таких вітчизняних дослідників, як О.Р. Дашковська [5], М.О. Можейко [6], Б.Г. Розовський [7], С.О. Сунегін [8] та ін.

Мета статті полягає в аналізі основних антропологічних причин кризи сучасного права та перспектив їх подолання шляхом використання трансдисциплінарності як більш високого етапу розвитку науки, з позицій якого стає можливим формування нового наукового уявлення як про людину, так і право, від неї невід'ємного.

Виклад основного матеріалу. З початку ХХІ ст. глобальна криза сучасності, що набула ознак системності, вразила всі сфери людської діяльності, не оминувши і право. Як «різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища» у праві вона позначилася цілою низкою негативних тенденцій [9, с. 343]. На думку окремих вчених, ці тенденції мають виключно сутнісний характер, визначений природою права як особливого державного регулятора суспільних відносин, дієвість якого забезпечується авторитетом держави та її можливістю застосовувати примусові заходи до порушників правових норм, і ніяк не залежать від інших кризових явищ та тенденцій у суспільстві [10].

Та право — це і форма свободи людини у її соціальній взаємодії, що ґрунтується на розумінні її природи та сутності, уявленні про справедливе як належне. Тому, як зазначає Б.Г. Розовський, саму сутність кризи права треба вбачати значно глибше, ніж у недосконалості діючого права. Адже право повинно бути гідним людини як його творця, розвиватися з її розвитком, висловлювати інтереси диференційованих елементів суспільства і, що важливо, захищатися гідними юристами [7, с. 165].

Проте, як вважають сьогодні дослідники, сучасне «право — це міф, абсолютизація однієї вузької категорії норм на шкоду іншим, наприклад нормам моралі, звичаям і т.д.» [10]; «типове приватне право наділених владою правителів» [7, с. 166]. Постійно реформуючись, воно сьогодні продовжує «спускатися» зверху та бути чиїмсь дозволом, стаючи тим самим «сучасним аналогом права рабовласницького, де свобода людини зведена до мінімуму, а її життя та діяльність запрограмовані та зарегульовані до найдрібніших деталей. Його характеристикою цілком може бути відома в Інтернеті реклама одного магазину: «У нас є все. Якщо чогось немає, значить, воно вам не потрібне» [7, с. 167].

У наслідок таких негативних процесів ми живемо в спотвореному, алогічному суспільстві, де людина протипоставлена йому, а її становище не просто незадовільне, а навіть страшне: «при конструюванні норм права та подальшому відправленні правосуддя за буквою закону з поля зору законодавців, суддів та учасників процесу

рангом нижче випала людина як індивідуальність, творець, новатор, нетрадиційний творець більш сприятливих умов життя та діяльності» [7, с. 168].

Продовженням цієї думки може бути і той факт, що сьогодні має місце тенденція відокремлення людини від соціуму, послаблення суспільних зв'язків та атомізація індивідів. Третє покоління прав людини, що з'явилися в другій половині XX ст. з глобалізаційними тенденціями і отримали назву колективних (право націй і народу на самовизначення, право на мир, на економічний розвиток тощо), стали вважатися вищими за індивідуальні права, часто обмежуючи та вступаючи з ними в протиріччя. Особливо це стало очевидним після відомих подій 2001 року з появою гасла боротьби з глобальним тероризмом, коли замість того, щоб керуватися інтересами індивідуума як представника соціуму, право все частіше стало керуватися інтересами соціуму як сукупності індивідуумів. Але ж, «якщо колективні права призводять до обмеження прав окремої людини, то це означає, що цілі, які об'єднують таку спільність, є антигуманними і протиправними» [5, с. 44].

Та чи не найбільша проблема сучасного права полягає в тому, що ці негативні тенденції відбуваються не самі по собі, а «з благословення» або за підтримки юристів, які, демонструючи професійну вузькість, бездуховність та безвідповідальність, спотворюють розуміння самої сутності права, відриваючи його від норм моральності, від релігійної традиції та культури, а, отже, від людини. З такою ж легкістю і з «благими намірами» юристи вже сьогодні здатні реконструювати право під «нову» людину, можливо навіть з модифікованим ДНК, абсолютизуючи для цього одні норми і руйнуючи інші, насамперед моралі. Так, поки медики борються зі скороченням захворюваності людей, юристи вже «удосконалюють» соціальні характеристики людини, відриваючи її від власної природи. Але ж, як доводив Ф. Фукуяма, посилаючись на результати сучасних досліджень у сфері біологічної та соціальної антропології, в людині генетично запрограмованою є низка найважливіших моральних універсалій, без яких природа людини можливо була б зовсім іншою, а суспільна співпраця навіть неможливою [11]. А без цих універсалій для людини безглуздом може виявитися і право.

То ж, якщо більш точно аналізувати сучасну кризу, в тому числі і права, то треба зазначити, що вона, насамперед, пов'язана з людиною, яка в усіх сферах суспільства як власній проекції продемонструвала недостатній рівень саморозуміння та позитивного ставлення до себе й інших. Втративши традиційну систему цінностей, розуміння сенсу життя, власну самоідентифікацію, людина почала руйнувати власно людське в людині, демонструючи свою неповноту й обмеженість як у приватній діяльності, так і у всіх суспільних

практиках. Для права, що «почало стрімко втрачати зв'язок зі своїм суто людським, моральним корінням та поступово перетворюватися на самодостатню систему інститутів, норм, цінностей, цілей, що утворюють уже власну основу і виходять із самих себе, часто піддаючись маніпуляціям», це обернулося неможливістю вироблення адекватних реальній людині регуляторів суспільних відносин, що оптимально відповідали б самій її природі, сприяючи розвитку та реалізації поставлених людиною цілей, можливості діяти або не діяти для задоволення своїх потреб та потреб інших людей [12, с. 119].

Отже, в основі кризи права — криза самої людини, яка потребує нового розуміння своєї природи та сутності, сенсу життя й практичної діяльності. У праві це здатне відобразитися як «антропологічний поворот», який дозволить дослідникам вийти не до держави, норм і законів, щодо яких людина є вторинною, а до неї самої як онтологічно первинної реальності, з якої виникає олюднений світ за її власним образом і подобою. Але для цього потрібні зміни в самій науковій раціональності, здатній повернутися до людини як свого наріжного каменю.

Як це не парадоксально, але виникненню кризи в праві сприяла традиційна, монодисциплінарна наука, яка у вирішенні всіх проблем, пов'язаних з людиною, виходила з визнання «розриву» суб'єкт-об'єктних відношень, почергово абсолютизуючи або людину, або умови (середовище) її існування. Ньютоно-картезіанська парадигма, що склалася в XVII–XVIII ст., відповідним чином позначилася і на праві, так би мовити, «матеріалізуючи» його. Адже новоевропейський раціоналізм, що сповідував культ природного розуму, право як сферу науки відокремив від морально-релігійних основ, а природне право людини звів виключно до її зовнішніх проявів і умов. З моменту прийняття французької Декларації прав людини та громадянина такий раціоналізм термін «природні права людини» з легкістю замінив на більш загальне і зручне для користування поняття «права людини». А після наукових відкриттів у фізиці кінця XIX — початку XX ст., про які прийнято говорити як про наукову революцію в природознавстві, раціоналізм докорінно змінив уявлення людини про себе та взагалі відкинув попереднє уявлення про її права як прояв сліпої та нерозумної природи. Адже тепер як суб'єкт пізнання вона виявилася первинною щодо світу, яким як виключно зовнішніми умовами свого існування вона повинна була скористатися для власного розвитку, насамперед, себе внутрішньої.

Особливо «яскраво» такий раціоналізм у праві виявив себе у формі юридичного позитивізму, що ототожнював право з позитивним правом (законом). З його точки зору до числа прав людини повинні були входити ті права, які вона вважає такими. А оскільки людину легко змусити чи умовити

вважати своїми правами будь-що, навіть те, що загрожує її власній природі, то правовий позитивізм перетворився на чисто процедурний феномен без будь-якого глибокого розуміння людини, політичного, соціального, філософського і т.д. Як іронічно з цього приводу зауважив Ф. Фукуяма, «...якщо можна кваліфікованою більшістю (або як завгодно) погодитися, що кожен має право розгулювати в білизні у громадському місці, то це стане фундаментальним правом людини разом із свободою союзів та свободою слова» [11]. А вже з останньої чверті XX ст. постмодернізм, у основі якого, за словами Ж.-Ф. Ліотара, лежить «постмодерністська чуттєвість» — специфічна парадигмальна установка на сприйняття світу як хаосу, почав формувати нову раціональність, проголошуючи чергову смерть — смерть «суб'єкта права» [13]. Оскільки інтерпретація права тепер стала залежати від того, хто і з якою метою його інтерпретує, з якими моральними чи політичними переконаннями.

З початку XXI ст., як доводять дослідники, критерії раціональності і взагалі почали стрімко руйнуватися, оскільки з'явилася багата та впливова частина населення, яка стала бачити й оцінювати реальність (закон) зі своєї виключно прагматичної точки зору, вважаючи істину соціально і контекстуально сконструйованим, а отже, тимчасовим та не обов'язковим для дотримання, міркуванням. На правовій теорії це позначилося тим чином, що право стало розглядатися як другорядне явище, сформоване позаправовими факторами, такими як історія, економіка, культура тощо. Наслідком такого розпаду визначальних для людини понять та ідей, які робили її світ зрозумілим та керованим, стало те, що сьогодні межі між правомірним і протиправним стали розмиватися, як і відмінності між добром і злом.

Отже, уявлення про людину і право в європейській науці з часу її виникнення виявилось невинуватим спрощенням, одномірним, а в умовах постмодернізму і взагалі не потрібним. Тому узагальнюючими щодо наслідків наукової раціональності можна вважати слова Б. Ніколеску, який сказав, що під її впливом почало існувати варварство: онтологічне, логічне, гносеологічне, про що сьогодні добре повинні пам'ятати правники, політики, лідери різних країн [4].

Це дає підстави зробити ще один важливий висновок про те, що право не повинно залишатися виключно в межах вузько юридичного підходу. Будучи своїми сторонами одночасно укоріненим у різні сфери й практики людської діяльності, в саму сутність людини, для нього необхідним є вихід на більш високий науковий рівень, в межах якого можливим було б осмислення і людини, і суспільства, і права на новій, спільній для них науковій основі. Фактично мова йде про необхідність нової наукової парадигми, людський вимір якої

здатен бути спільним для різних наук і дисциплін, а отже, рятівним для людини й суспільства.

Нові перспективи для осмислення проблем права у нерозривній єдності з людиною та її світом сьогодні відкриваються в межах трансдисциплінарного (ТД) підходу, що представляє сучасний, більш високий етап розвитку науки. Використання світоглядних та методологічних можливостей трансдисциплінарності здатне визначити оптимальні шляхи виходу з кризи не тільки права, а науки і суспільства в цілому. Адже ключовою відмінністю трансдисциплінарності є подолання вже традиційного для європейської науки розриву суб'єкта і об'єкта пізнання, які нею по чергову «абсолютизувалися», унеможливаючи вироблення адекватних реальній людині знань, що дозволили б правильно вибудовувати оптимальні шляхи розвитку суспільства і людини. Як доводить Б. Ніколеску, румунський фізик, засновник Міжнародного центру трансдисциплінарних досліджень (CIRET) у Парижі, трансдисциплінарність — це нове знання, що виходить за межі дисциплін, не зводячись до старого, та орієнтується на «людину, яка знаходиться (або повинна знаходитися) у центрі будь-якого цивілізованого суспільства» [14]. Та найголовніше, що трансдисциплінарність вперше доводить єдність людини і світу, її нерозривний зв'язок з іншими людьми, відкриваючи тим самим перспективи не тільки її нового наукового осмислення, а і практичного відновлення нею духовності, сенсу життя, розуміння релігійних ідей і традицій, краси та мудрості світу [15, с. 12].

Справа в тому, що нерозривну єдність людини і світу, їх тісний взаємозв'язок трансдисциплінарність пояснює наявністю спільного для них як суб'єкта і об'єкта прихованого Третього, яке в квантовій фізиці та сучасних природничих дослідженнях визначається як реальність інформація чи інформаційний континуум, а у філософії — Буття, Дух, Ціле тощо. Приховане Третє об'єднує суб'єкт і об'єкт у спільному для них полі та робить їх взаємочутливими одне до одного. Відразу існуючи у багатьох рівнях Реальності, вони потребують одночасного дослідження «між дисциплінами, в різних дисциплінах, а також за межами усіх наукових дисциплін» [14].

При цьому точкою перетину, спільною межею між Третім і світом є саме людина, поза якою жодне наукове знання апіорі не можливе. Адже Реальність у трансдисциплінарності розуміється не як щось таке, що є тільки в людині чи поза нею, а як те, що і в ній, і поза нею одночасно. Людина є невід'ємною частиною цієї Реальності, яку вона змінює своїми думками, почуттями та діями. Тому у полі зору трансдисциплінарного дослідження постає не одномірна людська істота, зведена до клітин, нейронів, елементарних частин тощо, яка знаходиться навпроти цього світу, а багаторівнева

людська особистість, яка собою утворює єдність світу як цілісності та несе відповідальність за свободу свого вибору: бути в гармонії, у спільному русі з усім чи порушити його, нав'язуючи йому свою волю влади та панування. У зв'язку з цим Б. Ніколеску вважає, що завдання сучасної людини, яка живе в епоху космодерну, полягає в тому, щоб «будувати стійке майбутнє відповідно до загального руху Реальності» [16]. Оскільки космодерн означає, що всі сутності у всесвіті визначаються їх відношенням до інших сутностей» [там же].

Ця ж ідея відображена і в Хартії трансдисциплінарності. Зокрема в статті 8 зазначено: «Гідність людини має як планетарний, так і космічний вимір. Поява людини на Землі — один з етапів у історії Всесвіту. Визнання Землі нашим домом є одним із імперативів трансдисциплінарності. Кожна людина має право на національність, але як мешканець Землі вона також є транснаціональною істотою. Визнання міжнародним правом цієї подвійної приналежності, нації і Землі, є однією з цілей трансдисциплінарних досліджень» [17].

Орієнтуючись на власну методологію, трансдисциплінарність також вперше долає розрізненість та дисциплінарну вузькість усіх знань про людину і світ, виявляючи внутрішню, цілком природну у вже новому розумінні, їх єдність. Адже існуючі сьогодні 8 000 дисциплін означають катастрофу для знань, тому що їх єдності не існує [18, с. 77]. Наука має з'єднатися з буттям, об'єкт (наука) з суб'єктом (людиною) та виробити «нові знання, які не можна звести до старих» [18, с. 84].

Врешті-решт, трансдисциплінарний підхід, заснований на новому баченні сучасної взаємодії науки, культури, духовності, релігії та суспільства, дозволяє подолати фрагментарність бачення світу, його розколотість, насамперед, між наукою, релігією і культурою. Як висловився Х. Ділеман, «мета трансдисциплінарності — відновити єдність пізнання, не шляхом скасування наукового знання (або будь-якої іншої форми пізнання), а щоб бачити всі форми знання доповнючими одна одну та утворюючи разом один комплекс реальності» [2, с. 47].

То ж, трансдисциплінарні дослідження — це новий тип вироблення наукового знання, пов'язаний зі змінами в самих основах науки, що ґрунтується на визнанні початкової єдності людини і світу, суб'єкта і об'єкта пізнання. Не ідентифікуючись як традиційні, вони парадоксальним чином сходяться в людській особистості, несучи їй порятунок від сучасних, зокрема, природних викликів. Для права це означає, з одного боку, перспективи і водночас необхідність формування нової правової теорії, що будуватиметься на розширеному розумінні ідеї індивідуальної свободи людини та її одночасної єдності з усіма умовами життя й діяльності (природними, соціокультурними, космопланетарними і т.д.) як цілісності. Тому що індивідуальне, зовнішньо самостійне в людині, і її спільне зі світом, внутрішньо невідокремлюване від нього, є двома іпостасями єдиної сутності людини. З іншого боку, це означає зміни в юридичній практиці, яка повинна передбачати відповідальність людини перед собою і світом за збереження та розвиток такої цілісності, невід'ємною частиною якої вона є сама.

Висновки та перспективи. Отже, в основі глобальної кризи сучасності, як і кризи права, лежить криза гуманітарна. Своїм корінням вона охоплює цілу низку інших сфер життя суспільства, вимагаючи осмислення правової проблематики з одночасним виходом у культурну, політичну, філософську, релігійну, морально-етичну та інші площини, оскільки спільною основою для цих сфер і площин є людина. Для права це означає, що воно не може залишатися виключно в межах вузько юридичного підходу, який сформувався під впливом традиційної раціональності. У своєму осмисленні право має виходити на більш високий науковий рівень, яким сьогодні є трансдисциплінарний підхід. Як багатогранна єдність знань трансдисциплінарний підхід для права означає необхідність формування його нової теорії та практики, що будуватимуться на розширеному розумінні ідеї свободи людини та її одночасній практичній єдності з усіма умовами життя й діяльності.

Література

1. Badescu V.-S. Contemporary law — plurality, complexity and transdisciplinary. *Journal of Law and Administrative Sciences*. 2016. Vol. 5. P. 124–154.
2. Dieleman H. Transdisciplinary Artful Doing in Spaces of Experimentation and Imagination. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. 2012. Vol. 3. P. 44–57.
3. Kotze L.J. Earth system law for the Anthropocene: Rethinking environmental law alongside the Earth system metaphor. *Transnational Legal Theory*. 2020. Vol. 11. P. 75–104.
4. Nicolescu B. Transdisciplinarity: a hope for humanity. *Transdisciplinarity and education for the future*. Brasilia: UNESCO Chair on Youth, Education and Society; Catholic university of Brasilia. 2019. P. 13–18.
5. Дашковська О.Р. Еволюція прав людини під впливом процесу глобалізації. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 11. С. 41–46.

6. Можейко М.О. Пост-постмодернізм і сучасні тенденції у розвитку філософії права: фінал постмодерністської парадигми або новий початок? Філософія права і загальна теорія права. 2019. № 1. С. 16–31.
7. Розовский Б.Г. Мне стыдно быть юристом. Экономика та право. 2018. № 1. С. 163–183.
8. Сунегін С.О. Криза сучасного права: сутнісний аспект. Правова держава. 2015. Вип. 26. С. 134–147.
9. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970. Т. 4. 343 с.
10. Lanier M., Henry S. Essential criminology. 2nd ed. Boulder; Colorado. 2004. P. 321–324.
11. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Ч. 2. Гл. 7. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3604/3611> (дата звернення: 12.01.2023).
12. Теліженко Л.В., Мурач Д.В. Перспективи та можливості трансдисциплінарного підходу в праві. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 12 (46). С. 117–122.
13. Ліотар Ж.-Ф. Стан постмодерну. URL: <https://readli.net/sostoyanie-postmoderna/> (дата звернення: 25.04.2023).
14. Nicolescu B. Methodology of transdisciplinarity — levels of reality, logic of the included middle and complexity. Transdisciplinary Journal of Engineering & Science. 2010. Vol. 1. No 1. P. 19–38.
15. Nicolescu B. Transdisciplinarity: Theory and Practice. Cresskill, NJ: Hampton Press, 2008. 299 p.
16. Nicolescu B. How Can We Enter in Dialogue? Transdisciplinary Methodology of the Dialogue Between People, Cultures, and Spiritualities. Dialogue and Universalism. 2015. Vol. 25. P. 9–19.
17. Charter of transdisciplinarity (adopted at the First World Congress of Transdisciplinarity, Convento da Arrábida, Portugal, November 2–6, 1994). URL: <http://surl.li/bdnng> (дата звернення: 12.01.2023).
18. Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu talks with Russ Volckmann. Integral Review. A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research, and Praxis. 2007. Issue 4. P. 73–90.

References

1. Badescu V.-S. Contemporary law — plurality, complexity and transdisciplinary. Journal of Law and Administrative Sciences. 2016. Vol. 5. P. 124–154.
2. Dieleman H. Transdisciplinary Artful Doing in Spaces of Experimentation and Imagination. Transdisciplinary Journal of Engineering & Science. 2012. Vol. 3. P. 44–57.
3. Kotze L.J. Earth system law for the Anthropocene: Rethinking environmental law alongside the Earth system metaphor. Transnational Legal Theory. 2020. Vol. 11. P. 75–104.
4. Nicolescu V. Transdisciplinarity: a hope for humanity. Transdisciplinarity and education for the future. Brasilia: UNESCO Chair on Youth, Education and Society; Catholic university of Brasilia. 2019. P. 13–18.
5. Dashkovska O.R. Evoliutsiia prav liudyny pid vplyvom protsesu hlobalizatsii. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2017. № 11. S. 41–46.
6. Mozheiko M.O. Post-postmodernizm i suchasni tendentsii u rozvytku filosofii prava: final postmodernistskoi paradyhmy abo novyi pochatok? Filosofiia prava i zahalna teoriia prava. 2019. № 1. S. 16–31.
7. Rozovskiy B.G. Mne stydno byt yuristom. Ekonomika ta pravo. 2018. № 1. S. 163–183.
8. Suniehin S.O. Kryza suchasnoho prava: sutnisnyi aspekt. Pravova derzhava. 2015. Vyp. 26. S. 134–147.
9. Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 t. Kyiv: Nauk. dumka, 1970. T.4. 343 s.
10. Lanier M., Henry S. Essential criminology. 2nd ed. Boulder; Colorado. 2004. P. 321–324.
11. Fukuiama F. Nashe postchelovecheskoe budushche. Ch. 2. Gl. 7. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3604/3611> (date of access: 12.01.2023).
12. Telizhenko L.V., Murach D.V. Perspektyvy ta mozhlyvosti transdystyplinarnoho pidkhodu v pravi. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seria: «Iurydychni nauky». 2021. № 12 (46). S. 117–122.
13. Liotar Zh.-F. Stan postmodernu. URL: <https://readli.net/sostoyanie-postmoderna/> (date of access: 25.04.2023).
14. Nicolescu V. Methodology of transdisciplinarity — levels of reality, logic of the included middle and complexity. Transdisciplinary Journal of Engineering & Science. 2010. Vol. 1. No 1. P. 19–38.
15. Nicolescu B. Transdisciplinarity: Theory and Practice. Cresskill, NJ: Hampton Press, 2008. 299 p.
16. Nicolescu B. How Can We Enter in Dialogue? Transdisciplinary Methodology of the Dialogue Between People, Cultures, and Spiritualities. Dialogue and Universalism. 2015. Vol. 25. P. 9–19.
17. Charter of transdisciplinarity (adopted at the First World Congress of Transdisciplinarity, Convento da Arrábida, Portugal, November 2–6, 1994). URL: <http://surl.li/bdnng> (date of access: 12.01.2023).
18. Transdisciplinarity: Basarab Nicolescu talks with Russ Volckmann. Integral Review. A Transdisciplinary and Transcultural Journal for New Thought, Research, and Praxis. 2007. Issue 4. P. 73–90.

УДК 340.142

Матвєєва Анастасія Володимирівна

кандидатка юридичних наук,

в.о. завідувачки кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства

старший науковий співробітник

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Matvieieva Anastasiia

PhD in Law, Active Head of the

Private Law and Comparative Law Department,

Senior Researcher

Yaroslav Mudryi National Law University

Іржавська Вероніка Євгенівна

студентка факультету юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Irzhavska Veronika

Student of the Faculty of Justice of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8842

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ІНТЕГРАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС В ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ

INTEGRATION OF UKRAINIAN AND EU LEGISLATION IN THE TRANSPORT SPHERE

Анотація. В статті Аналізуються законодавчі акти країн ЄС, де містяться норми, спрямовані на проблеми у транспортній сфері. Наразі це питання є актуальним, адже важливість транспорту полягає в тому, що він забезпечує зв'язки між галузями, підприємствами, регіонами країни, закордонними державами. Без транспорту був би неможливий сам процес сучасного виробництва, для якого необхідні зв'язки щодо постачання сировини й продукції. Тому необхідно вдосконалювати транспортну систему зв'язків, для покращення життя й ефективності роботи.

Вказується на те, що існує досить багато проблем в транспортній сфері, які необхідно вирішувати, наприклад викиди шкідливих речовин у повітря, стан доріг, недосконалу технологію виробництва дорожнього покриття, пересування великогазових автомобілів по дорогах загального призначення, затори та інше. По-різному вирішується ця проблема в законодавствах країн ЄС. Запроваджено велику кількість нормативно-правових актів, такі як Біла книга «Дорожня карта до єдиного європейського транспортного простору», Плани сталої міської мобільності, Брюссельська хартія, Цілі сталої розвитку ООН та інше. Доводиться, що таке законодавство надає можливість різноманітними методами покращити транспортно-дорожній комплекс. Аналізуються прийняті нормативні акти й в Україні, що врегульовують наведені недоліки, з приводу покращення життя населення за допомогою розв'язання транспортних питань.

Досліджено, як на практиці врегульовуються проблеми в європейських країнах та Україні, щодо викиду шкідливих речовин в повітря, мікромобільністю, станом доріг, зменшенням кількості транспортних засобів на викопному паливі, сервісним обслуговуванням та іншими питаннями.

Проаналізувавши нормотворчі та практичні аспекти політик, щодо покращення транспортної сфери, були вироблені зазначені в статті рекомендації, щодо методів розв'язання проблем чи покращення їх стану.

Ключові слова: транспортна сфера, транспортний засіб, перевезення, дороги, мікромобільність.

Summary. The article analyzes the legislative acts of the EU countries, which contain norms aimed at problems in the transport sector. Currently, this issue is relevant, because the importance of transport is that it provides connections between industries, enterprises, regions of the country, and foreign countries. Without transport, the very process of modern production, which requires connections regarding the supply of raw materials and products, would be impossible. Therefore, it is necessary to improve the transport system of connections to improve life and work efficiency.

It is pointed out that there are quite a lot of problems in the transport sector that need to be solved, for example, emissions of harmful substances into the air, the condition of roads, imperfect technology of road surface production, movement of heavy vehicles on general purpose roads, traffic jams, etc. This problem is solved in different ways in the legislation of the EU countries. A large number of normative legal acts have been introduced, such as the White Paper «Road Map to the Single European Transport Space», Sustainable Urban Mobility Plans, the Brussels Charter, the UN Sustainable Development Goals and others. It is proven that such legislation provides an opportunity to improve the transport and road complex by various methods. The adopted normative acts in Ukraine, which regulate the mentioned shortcomings, regarding the improvement of the population's life with the help of solving transport issues, are analyzed.

It has been studied how problems in European countries and Ukraine are regulated in practice, regarding the emission of harmful substances into the air, micromobility, the condition of roads, the reduction of the number of fossil fuel vehicles, service and other issues.

Having analyzed the normative and practical aspects of policies regarding the improvement of the transport sector, the recommendations specified in the article were developed regarding methods of solving problems or improving their condition.

Key words: transport sphere, vehicle, transportation, roads, micromobility.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Завдання, що стосуються розв'язання проблем економічного розвитку України, є пріоритетними для держави. Особливу увагу привертає транспортна інфраструктура, бо є фундаментальною основою для удосконалення як економічного розвитку країни, так і підвищення якості життя населення. Для цього важливим є переформатування нормативно-правової бази у транспортній галузі та її гармонізація із законодавством ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядається різні аспекти даної проблеми і на які спирається автор. Проблема розвитку транспортної галузі присвятили свої дослідження такі вчені як Трипольська Г. [13], Бондаренко І. [14], Яшкіна В. [14], Лепявко Б. [14], Першина О.С. [15], Танклевська Н.С. [16], Чернявська Т.А. [16], Сидоренко І.В. [17] та інші. Науковці досліджували питання розвитку транспортного комплексу та розроблювали методи покращення ефективного функціонування цієї сфери.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — дослідження сучасного стану правового регулювання транспортної системи України та аналіз досвіду країн ЄС у оптимізації правового регулювання транспортного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. При дослідженні проблеми транспортно-дорожнього комплексу, для початку необхідно дати визначення терміну «транспорт». Транспорт — «це сукупність всіх видів шляхів сполучення, транспортних засобів, технічних пристроїв і споруд на шляхах сполучення, що забезпечують процес переміщення людей і вантажів різного призначення з одного місця в інше» [12]. А от на думку Сидоренко І.В., це «специфічна галузь господарства, яка не створює, як інші виробничі сектори, нових матеріальних цінностей, а також те, що важливість цього процесу полягає в тому, що забезпечуються зв'язки між галузями,

підприємствами, зарубіжними державами» [17]. Окрім цього науковець зазначає те, що без транспорту був би неможливий сам процес сучасного виробництва, для якого необхідні зв'язки щодо постачання сировини й продукції.

Щодо транспортно-дорожнього комплексу, то Сидоренко І.В. вважає, що він є важливою складовою у структурі економіки України, оскільки це поєднання всіх видів транспорту, які взаємодіють між собою для задоволення потреб суспільного господарства в вантажних та пасажирських перевезеннях. До його складу входить також сукупність шляхів сполучення, рухомий склад, засоби управління і зв'язку, різноманітне технічне обладнання, що забезпечує роботу всіх видів транспорту.

Формування та розвиток транспортно-дорожнього комплексу регіону залежить від багатьох факторів: природних, соціально-економічних та історичних. Саме тому до нього пред'являються високі вимоги, стосовно якості, регулярності та надійності транспортних зв'язків, збереження вантажів, безпеки перевезення пасажирів, швидкості та якості доставлення.

На сьогодні український транспортно-дорожній комплекс має великий потенціал у розвитку, тому що країна розташована на перетині шляхів сполучення між західними європейськими та східними азійськими країнами. Тобто вона має розгалужену сітку транспортних шляхів і розвинутий новітній рухомий склад багатьох видів транспорту. Як відомо, через територію України проходять 4 з 10 Міжнародних транспортних коридорів. Згідно з дослідженнями англійського інституту «Рендел» Україна посідає перше місце за коефіцієнтом транзитності серед європейських країн. Тобто можна зробити висновок, що український транспортно-дорожній комплекс є одним з провідних у Європі за обсягами пасажирських і вантажних перевезень, перевезенням та оформленням транзитних вантажів і за наявністю магістральних газо- та нафтопроводів.

Автомобільні транспортні засоби є найбільш розповсюдженими, тому на їх частку припадає найбільша кількість негативного впливу. Основними недоліками можна визначити такі:

- поганий стан дорожнього покриття;
- викиди шкідливих речовин у атмосферу;
- відставання в розвитку транспортної інфраструктури, транспортно-логістичних технологій, мультимодальних перевезень;
- низький рівень розвитку інфраструктури, сервісного обслуговування, а також загального економічного та технічного стану транспортної галузі нашої країни;
- відсутність в національному законодавстві низки завдань, щодо мікромобільності.

Вищенаведені показники знаходяться на досить низькому рівні. Тому актуальним є завдання сталого розвитку транспорту для підвищення добробуту населення і забезпечення здорової, надійної, економічної, соціальної та екологічної основи як для сьогодення, так і для майбутніх поколінь.

Розробка сталої транспортної політики має на меті узгодження природоохоронних, соціальних і економічних цілей і вимагає вирішення широкого спектра проблем, пов'язаних з наземним транспортом.

Спершу необхідно розглянути деякі цілі сталого розвитку ООН. Важливість їх виконання закріплена Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», де вказані такі Цілі для України:

- Ціль 3: «забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці» [2];
- Ціль 9: «створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям» [2];
- Ціль 11: «забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів» [2];
- Ціль 13: «вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками» [2].

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення програмних документів та нормативно-правових актів. Досягнення Цілей має відстежуватися кожного року із представленням відповідних оцінок.

Окрім цього, забезпечення вільного переміщення людей у Європі є важливим як в соціальному, так і економічному аспекті інтеграції. Тому потрібно розглянути нормативно-правові акти ЄС, що стосуються функціонування транспорту.

Фундаментальним документом ЄС у сфері транспорту виступає Біла книга «Дорожня карта до єдиного європейського транспортного простору» [3], розроблена Єврокомісією. Її пріоритетами виступає конкурентна транспортна система. В Бі-

лій книзі представлено 40 ініціатив, що можуть збільшити зайнятість, і зменшити залежність від імпортованих нафтопродуктів, а також зменшити шкідливі викиди від транспортного сектору. Основні постулати книги такі:

- зменшення кількості ТЗ на викопному паливі в містах на 50% до 2030 року та на 100% до 2050 року;
- до 2030 року 30% автомобільних вантажних перевезень повинні перейти на інші види (на залізничний або водний транспорт);
- до 2050 року більшість пасажирських перевезень на середні відстані (300 км і більше) повинні перейти на залізничний транспорт;
- до 2050 року необхідно наблизитися до нульового рівня смертності від автомобільного транспорту;
- перехід до повного застосування принципів «користувач платить» та «забруднювач платить» та залучення приватного сектору;
- скорочення на 60% викидів від транспорту до 2050 року (як зазначається, необхідно, щоби пасажирів та вантажі перевозилися найефективнішими видами транспорту, а легкі персональні транспортні засоби можуть використовуватися для останніх кілометрів до точки призначення).

Окрім цього, в містах мають застосовуватися більше варіантів використання різних видів транспорту, поряд з тим для міжміських сполучень вибір варіантів менший. У містах потрібно перейти на чистіший транспорт через високу кількість викидів. Доволі великим є вибір громадського транспорту, особливо можливість застосування велосипедів.

Задля відновлення екологічного балансу та відшкодування шкоди, яку завдає транспорт навколишньому середовищу, в межах Європейського Союзу передбачено справляння плати за користування транспортною інфраструктурою.

В Білій книзі ЄС з транспорту передбачено, що плата за користування транспортною інфраструктурою повинна:

- «поширюватися на всі види транспорту й обчислюватися виходячи з єдиних принципів;
- дозволяти встановити рівновагу між витратами суспільства (зовнішні витрати плюс видатки на інфраструктуру) та прибутками суспільства, які воно отримує при стягненні плати;
- бути розроблена таким чином, щоб уникнути різкого збільшення оподатковування (включаючи транспортні витрати) в економіці в цілому (наприклад, підвищення експлуатаційних видатків можна попередити шляхом зниження чинних податків, таких, як податок на працю, або шляхом спрямування прибутку на фінансування розвитку інфраструктури)» [3].

Основний принцип даного стягнення плати за проїзд має на меті покривати не тільки витрати, що надходять від експлуатації інфраструктури, а й ті, що спрямовані на її утримання, більше того

й зовнішні видатки, тобто видатки, пов'язані із ДТП, забрудненням атмосфери, шумом, перевантаженістю доріг.

Основним принципом призначення ефективної та справедливої ціни користування транспортною інфраструктурою є принцип рівноваги між сумарними витратами та розміром оплати.

Біла книга також закликає поширити транспортну та інфраструктурну політику ЄС на найближчих сусідів для тіснішої інтеграції ринку. Продовженням Білої книги в ЄС став Пакет міської мобільності, який звертає увагу саме на проблематику міської мобільності. До неї входить обмін досвідом та успішними практиками, цільова фінансова допомога, фінансова підтримка на дослідження та інновації. У Пакеті йдеться про те, що міська мобільність є основною ціллю відповідних суб'єктів на місцевому рівні.

Необхідно зазначити про Брюссельську хартію, що була підписана понад 60 містами країн ЄС. Вона була прийнята для сприяння розвитку велосипедної інфраструктури міст, заохочення інвестицій в неї та збільшення використання велосипедів мешканцями міст. Так, до 2020 року частка пересувань велосипедами має становити 15% від загального числа поїздок, а кількість загиблих велосипедистів має зменшитися на 50%.

Не можна не зазначити Стратегію мобільності з низьким рівнем викидів, що визначає способи, якими можна досягнути низьких викидів транспорту:

- підвищення ефективності транспортної системи шляхом максимального використання цифрових технологій та заохочення переходу на використання транспорту з меншими викидами;
- розширення використання відновлюваної електроенергії та відновлюваного синтетичного палива, а також усунення перешкод для електрифікації транспорту;
- прямування до транспортних засобів із нульовими викидами та вдосконалення двигуна внутрішнього згорання.

Але практика свідчить про застосування інших тенденцій. Для прикладу, у 2011 році Єврокомісія прогнозувала, що паливо на основі нафти залишиться для пасажирських та вантажних перевезень навіть після 2050 року. Хоча у Німеччині наприкінці 2016 році було заборонено випускати легкові автомобілі із двигунами внутрішнього згорання з 2030 року з метою зниження шкідливих викидів на 95% до 2050 року. Норвегія запровадила заборону продажу автомобілів із двигунами внутрішнього згорання з 2025 року. Схожа практика діє в Нідерландах, Франції (з 2040 року), Великій Британії. Так само й інші держави ввели певні заборони, щодо імпорту транспортних засобів із двигунами внутрішнього згорання з 2030 року — Данія, Ізраїль Швейцарія та Велика Британія.

У більшості європейських міст впроваджені обмеження, щодо використання дизпалива, а також діють так звані зони низьких викидів. Такі рішення можуть прийматися з ініціативи міст через неналежну якість повітря. Площі таких зон можуть бути різними — від 8 км² у Мілані до 21 км² в Лондоні чи 88 км² у Берліні. У Німеччині наведені зони почали використовуватись з 2007 року, і стосувалися вони дозволів на в'їзд автівкам, що відповідали певним екологічним стандартам (ЄВРО-2 і далі). При цьому мешканці міст мали позитивну думку, щодо цих зон, адже 67% людей схвалили цю ідею. Наприклад, у Парижі з 2019 році було заборонено використовувати в центрі міста автівки, вантажівки та мотоцикли на дизпаливі, час експлуатації яких старших 13 років, а в цілому в місті не допускається водити автівки на дизпаливі, старші 18 років, та на бензині — старші 21 року (за невиконання — штраф 68–135 євро залежно від типу транспортного засобу).

Цікавим є той факт, що в Осло, Лондоні, Стокгольмі, Мілані впроваджені податки на затори. Так, в Осло автівка на бензині в заторі під час години пік має заплатити 5,75 євро, на дизпаливі — 6,29 євро.

З точки зору законодавства країн ЄС та його застосування на практиці було б доречно розглянути ці питання стосовно розв'язання транспортних проблем в Україні, адже в преамбулі Конституції України закріплено положення про незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору[1].

Для поліпшення ситуації з викидом шкідливих речовин в повітря в Україні у 2018 році була прийнята Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року [4]. Її головною метою є підвищення рівня безпеки та зменшення негативного впливу транспортного сектору на довкілля, покращення якості надання транспортних послуг, а ще створення умов, які зроблять можливим поступову інтеграцію України у внутрішній ринок ЄС. Наведена стратегія визначає необхідним «використання паливно-економічних та екологічних транспортних засобів, застосування альтернативних видів палива, «зелених» видів транспорту, пріоритетність потреб охорони навколишнього природного середовища» [4]. Даний нормативно-правовий акт має на меті:

- використання альтернативних видів палива та електроенергії в розмірі 50% до 2030 року;
- збільшення частки використання електротранспорту та електромобілів, доведення частки електротранспорту у внутрішньому сполученні до 75% у 2030 році;
- оновлення транспортних засобів у містах з переважним переходом на електротранспорт.

Окрім цього, прийнята у 2017 році Енергетична стратегія України на період до 2035 року [6]

зазначає, що в найближчі десятиріччя очікується відмова від транспортних засобів із двигунами внутрішнього згорання, замість них використовуватимуться беземісійні електричні та водневі двигуни. Відповідно до цих положень, передбачається, що у 2020–2025 роках буде створено розгалужену інфраструктуру для розвитку електротранспорту. Стратегія має на меті використання електроенергії на транспорті, а також біопалива другого покоління.

А от щодо проблем неналежного стану доріг, зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод, низького рівня розвитку інфраструктури та сервісного обслуговування, то з 7 квітня 2021 року було видане розпорядження «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року» [5]. Зокрема, до плану заходів було включено:

- проекти розвитку транспортної інфраструктури як на регіональному, так і на міждержавному рівнях;
- залучення інноваційних технологій та впровадження пільг для підтримки національних виробників;
- підвищення якості надання транспортних послуг, їх екологічність та відповідність світовим стандартам, інтеграція української транспортної системи до європейської мережі тощо.

Своєю чергою, такі нормативні акти як, Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року [7] та Державна програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року [8] визначають основною ціллю покращення безпеки дорожнього руху та зниження соціальних та економічних втрат і збитків від аварійності на дорогах. Також було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо управління безпекою автомобільних доріг» [9], де вводяться поняття аудиту безпеки автомобільних доріг — «незалежне, системне, технічне та детальне оцінювання впливу проектних рішень на безпеку автомобільних доріг» [9].

Доречним, окрім вищенаведеного, будуть питання регулювання мікромобільності. Воно є досить новим, адже у переважній більшості європейських країн документи було впроваджено у 2018–2020 роках, у низці країн законодавство ще розробляється або ж тривають певні перехідні періоди. Основні проблеми, що виникають з початком масового використання засобів мікромобільності, пов'язані з безпекою дорожнього руху, інфраструктурою та порядком міст, місцем цих засобів та прокатних систем у міській транспортній системі та впливом на довкілля. У окремих країнах за останні роки нормативна база змінювалась кілька разів, тому можна говорити про те, що тривають пошуки кращих політик.

Мікромобільність вже є реальністю сьогодення, і напроцювання дієвих засобів її використання може надати суспільству багато переваг: гнучка мобільність, зменшення викидів у містах, особисті фінансові заощадження, зменшення навантаження на транспортну мережу, підвищення рівності тощо. Водночас, наприклад, електросамокати не забезпечують належний рівень рухливості при щоденному використанні, на відміну від поїздки на велосипеді та піших переміщень.

Щоб краще зрозуміти чи готова Україна до активного використання мікромобільності, потрібно деталізувати:

- легальний статус користувача такого транспорту, як учасника дорожнього руху;
- безпека та місця для безпечного пересування для легкого персонального транспорту.

Відповідно до міжнародної практики, користувачі електросамокатів та решти засобів легкого персонального транспорту прирівнюються до прав та обов'язків велосипедистів.

Робота над легалізацією користувачів мікромобільності в Україні почалась в грудні 2019 року, і громадсько-експертне середовище надавало свої пропозиції депутатам Верховної ради з комітету транспорту та інфраструктури. У 2020 році було зареєстровано 2 законопроекти для врегулювання цього питання. Наразі у нас досі відсутнє законодавче закріплення цих питань, і в зв'язку з цим, користувачі не знають які у них права та обов'язки, де вони можуть рухатись, і у разі ДТП поліція не знає як класифікувати водія самоката, моноколеса, гіроскутера тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Аналіз європейського досвіду, щодо транспорту, а також українських програмних документів демонструє, що в нашій країні є багато завдань для вдосконалення. Зважаючи на це, можна висвітлити рекомендації для органів влади, щодо проблем в транспортно-дорожньому комплексі.

По-перше, було б необхідним поновити раніше розроблені проекти законів та постанов для гармонізації українського законодавства з європейським, однак вони не приймаються. Зокрема, йдеться про такі акти: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актом Європейського Союзу», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері безпеки експлуатації колісних транспортних засобів відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»; «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення їх у відповідність із

законодавством Європейського Союзу у сфері перевезення небезпечних вантажів».

По-друге, попри те, що Європейська Біла книга не є обов'язковою для впровадження, в ній наявні певні положення, що є релевантними й для України, бо вона рекомендує поступове виведення з використання автомобілів на викопному паливі до 2050 року з одночасним збільшенням кількості електротранспорту, в тому числі дорожнього. Це необхідно було б застосувати й в Україні, особливо було б доречним заохочувати автоімпортерів та автовласників.

По-третє, в Україні у системах громадського транспорту доцільно замінити автобуси на електробуси. Необхідно залучати електромобілі для роботи в різних службах: доставлення, таксі, прокату автомобілів, що зумовило б нижчий рівень викидів та шуму, а головне зменшило затори у години пік.

Окрім вищенаведеного, необхідно зазначити, що ефективніша політика, щодо транспортних проблем, була б якщо міста брали на себе більшу відповідальність у прийнятті рішень на місцевому рівні. Спочатку потрібно належним чином підготувати нормативно-правову базу. Доцільно впро-

вадити окремо виділені міські території з нульовим рівнем викидів забруднювальних речовин, це може бути певна зона, де найгірша якість повітря. Надалі такі б дії допомогли б краще інтегрувати електротранспорт і майбутній водневий транспорт.

Окремо необхідно виділити рекомендації, щодо покращення мікромобільності в Україні:

- надати визначення мікромобільності;
- ввести граничні параметри для попадання транспортних засобів у категорію мікромобільності за швидкістю, потужністю, масою;
- зрівняти у правах та обов'язках, щодо регулювання руху, засобів мікромобільності до користувачів велосипедів;
- розробити стратегічні документи, що могли б передбачити заходи з розвитку інфраструктури для мікромобільності, відповідне фінансування, проведення інформаційних кампаній щодо позитивних наслідків використання велосипедів та засобів мікромобільності як транспорту;
- створити правила перевезень велосипедів та засобів мікромобільності у громадському транспорті, як міському, так і міжміському засобах сполучень.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
3. Біла Книга — Транспорт «План розвитку єдиного європейського транспортного простору — на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи» // Видавничий центр Європейського Союзу в Люксембурзі, 2011. 28 с. (дата звернення: 08.04.2023)
4. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
5. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 р. № 321-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
6. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
7. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023)
8. Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.12.2020 р. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.04.2023)
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо управління безпекою автомобільних доріг: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2019. № 50. Ст. 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-20#Text> (дата звернення: 07.04.2023)
10. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування державного значення на 2018–2023 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2018 р. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.04.2023)
11. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2017. № 29. Ст. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 06.04.2023)

12. Авіаційна безпека: навч. посіб. для студ. спец. 7.06010105 «Автомобільні дороги та аеродроми» спеціалізації «Будівництво і експлуатація аеродромів» / Дмитриченко М.Ф. [та ін.]; Нац. трансп. ун-т. К.: НТУ, 2013. 103 с. (дата звернення: 09.04.2023)
13. Трипольська Г. Рекомендації до транспортного законодавства України з урахуванням практик ЄС. Київ, 2020. 39 с. (дата звернення: 09.04.2023)
14. Бондаренко І., Яшкіна В., Лесявко Б., Біла книга мікромобільності. Київ. 39 с. (дата звернення: 09.04.2023)
15. Першина О.С. Екологічні вимоги до транспорту в Європейському Союзі. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6957 (дата звернення: 12.04.2023)
16. Танклевська Н.С., Чернявська Т.А. Сучасні проблеми розвитку транспортного сектору України. Облік і фінанси АПК: освітній портал. URL: <https://magazine.faa.org.ua/suchasni-problemi-rozvitku-transportnogo-sektoru-ukraini.html> (дата звернення: 12.04.2023)
17. Сидоренко І.В. Транспортно-дорожній комплекс регіону як об'єкт інноваційно-інвестиційної діяльності. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/10197/28_Сидоренко_IV.pdf (дата звернення: 12.04.2023)

References

1. Konstytutsiia Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (application date 08.04.2023)
2. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 r. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (application date 08.04.2023)
3. Bila Knyha — Transport «Plan rozvytku yedynoho yevropeiskoho transportnogo prostoru — na shliakhu do konkurentospromozhnoi ta resursoefektyvnoi transportnoi systemy» // Vydavnychiy tsentr Yevropeiskoho Soiuzu v Liuksemburzi, 2011. 28 s. (application date 08.04.2023)
4. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.05.2018 r. № 430-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (application date 08.04.2023)
5. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku % Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.04.2021 r. № 321-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2021-%D1%80#Text> (application date 08.04.2023)
6. Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.08.2017 r. № 605-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> (application date 08.04.2023)
7. Pro skhvalennia Stratehii pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnogo rukhu v Ukraini na period do 2024 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.10.2020 r. № 1360-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (application date 08.04.2023)
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnogo rukhu v Ukraini na period do 2023 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.12.2020 r. № 1287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text> (application date 07.04.2023)
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo upravlinnia bezpekoiu avtomobilnykh dorih: Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2019. № 50. St. 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-20#Text> (application date 07.04.2023)
10. Pro zatverzhennia Derzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku avtomobilnykh dorih zahalnoho korystuvannia derzhavnoho znachennia na 2018–2023 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.03.2018 r. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/382-2018-%D0%BF#Text> (application date 07.04.2023)
11. Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2017. № 29. St. 315. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (application date 06.04.2023)
12. Авіаційна безпека: навч. посіб. для студ. спец. 7.06010105 «Автомобільні дороги та аеродроми» спеціалізації «Будівництво і експлуатація аеродромів» / Дми́триченко М.Ф. [та ін.]; Наци. трансп. ун-т. К.: НТУ, 2013. 103 с. (application date 09.04.2023)
13. Trypolska H. Rekomendatsii do transportnogo zakonodavstva Ukrainy z urakhuvanniam praktyk Ye S. Kyiv, 2020. 39 s. (application date 09.04.2023)
14. Bondarenko I., Yashkina V., Lepiavko B., Bila knyha mikromobilnosti. Kyiv. 39 s. (application date 09.04.2023)
15. Pershyna O.S. Ekolohichni vymohy do transportu v Yevropeiskomu Soiuzi. Ministerstvo yustytzii. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6957 (application date 12.04.2023)
16. Tanklevska N.S., Cherniavska T.A. Suchasni problemy rozvytku transportnogo sektoru Ukrainy. Oblik i finansy APK: osvittii portal. URL: <https://magazine.faa.org.ua/suchasni-problemi-rozvitku-transportnogo-sektoru-ukraini.html> (application date 12.04.2023)
17. Sydorenko I.V. Transportno-dorozhnyi kompleks rehionu yak ob'iekt innovatsiino-investytsiinoi diialnosti. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/10197/28_Sydorenko_IV.pdf (application date 12.04.2023)

УДК 341.9:347.63

Шуміло Інеса Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Shumilo Inesa

*PhD in Business Law, Associate Professor of the
Private International Law and Comparative Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0002-2123-7272

Пасат Марія Олександрівна

*студентка факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Pasat Mariia

*Student of the Faculty of Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0009-0000-5229-1098

Прокопова Катерина Дмитрівна

*студентка факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Prokopova Kateryna

*Student of the Faculty of Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0009-0005-8725-7777

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8793

ДОГОВІР СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ДОГОВОР СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА ДЛЯ ИНОСТРАНЦЕВ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

SURROGACY CONTRACT FOR FOREIGNERS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF REGULATORY REGULATION

Анотація. Вступ. Сурогатне материнство є досить новим явищем у світі і, з одного боку, може допомогти бездітним парам отримати дитину, з іншого боку, може виникнути багато проблем, пов'язаних з правовим регулюванням таких договорів. Питання міжнародного приватного права виникає, коли іноземні громадяни звертаються до українських агентств з проханням надати послуги сурогатного материнства. У міжнародних договорах про сурогатне материнство неоднозначно визначається право, яке буде застосовуватись до контракту, а також права та обов'язки сторін та винагорода за послуги сурогатної матері. Договір про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні також викликає правові проблеми, пов'язані з правом на візд та перебування іноземних громадян у країні, визнанням батьківства в країнах з різними системами права та наслідками порушення встановленого порядку виконання контракту з сурогатною матір'ю.

Мета. Метою дослідження є аналіз проблем та перспектив правового регулювання контракту на послуги сурогатного материнства для іноземців в Україні з погляду приватного міжнародного права, зокрема питання щодо права візду та перебування іноземних громадян в Україні, визнання батьківства в країнах з різними правовими системами, а також правових наслідків порушення встановленої процедури виконання контракту зі сурогатною матір'ю.

Матеріали і методи. Дослідження базується на наступних матеріалах: 1) нормативно-правових актах, які регулюють питання сурогатного материнства в Україні та за кордоном; 2) праці вітчизняних та зарубіжних науковців, що займаються науково-практичним дослідженням у галузі договірних відносин з приводу сурогатного материнства та надання відповідних послуг.

Для проведення даного дослідження було використано такі наукові методи як: формалізації, аналізу та синтезу (для обґрунтування та систематизації особливостей вибору права до контракту в міжнародних договорах про сурогатне материнство); теоретичного узагальнення та групування (для більш детальної характеристики вимог до учасників процесу сурогатного материнства, а також для побудови шляхів вирішення правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні); логічного узагальнення результатів (для формулювання основної думки).

Результати. У науковій статті проаналізовано проблеми та перспективи правового регулювання договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні з позицій міжнародного приватного права, пов'язані з правом на візд та перебування іноземних громадян в Україні з метою виконання договору, питання визнання батьківства в країнах з різними системами права та правові наслідки порушення встановленого порядку виконання контракту з сурогатною матір'ю. У роботі розглянуто розвиток сурогатного материнства в Україні та правові аспекти його регулювання, включаючи вимоги до учасників процесу. Також досліджено міжнародно-правові аспекти договору про надання послуг сурогатного материнства, зокрема, особливості вибору права до контракту, права та обов'язки сторін та визначення винагороди за послуги сурогатної матері. Запропоновано рекомендації щодо уніфікації міжнародного правового регулювання сурогатного материнства та його подальшого вдосконалення в Україні.

Перспективи. У подальшому дана наукова стаття може сприяти вдосконаленню правового регулювання сурогатного материнства в Україні, а також виявленню шляхів для розвитку міжнародної співпраці в цьому напрямку. Крім того, стаття може бути корисною для науковців, практиків та інших зацікавлених осіб, які мають намір поглибити свої знання в цій галузі та знайти вирішення актуальних проблем.

Ключові слова: сурогатне материнство, договір, Україна, іноземці, міжнародне співробітництво, правове регулювання, батьківство, візд та перебування, перспективи.

Аннотация. Введение. Суррогатное материнство является достаточно новым явлением в мире и, с одной стороны, может помочь бесплодным парам получить ребенка, с другой стороны, может возникнуть множество проблем, связанных с правовым регулированием таких договоров. Вопрос международного частного права возникает, когда иностранные граждане обращаются к украинским агентствам с просьбой предоставить услуги суррогатного материнства. В международных договорах о суррогатном материнстве неоднозначно определяется право, которое будет применяться к контракту, а также права и обязанности сторон и вознаграждение за услуги суррогатной матери. Договор о предоставлении услуг суррогатного материнства иностранцам в Украине также вызывает правовые проблемы, связанные с правом на въезд и пребывание иностранных граждан в стране, признанием родительства в странах с разными системами права и последствиями нарушения установленного порядка выполнения контракта с суррогатной матерью.

Цель. Целью исследования является анализ проблем и перспектив правового регулирования контракта на услуги суррогатного материнства для иностранцев в Украине с точки зрения частного международного права, в частности вопросы права на въезд и пребывание иностранных граждан в Украине, признания родительства в странах с разными правовыми системами, а также правовых последствий нарушения установленной процедуры выполнения контракта со суррогатной матерью.

Материалы и методы. Исследование базируется на следующих материалах: 1) нормативно-правовых актах, которые регулируют вопросы суррогатного материнства в Украине и за рубежом; 2) работах отечественных и зарубежных ученых, занимающихся научно-практическим исследованием в области договорных отношений по поводу суррогатного материнства и предоставления соответствующих услуг.

Для проведения данного исследования были использованы следующие научные методы: формализации, анализа и синтеза (для обоснования и систематизации особенностей выбора права до контракта в международных договорах о суррогатном материнстве); теоретического обобщения и группировки (для более детальной характеристики требований к участникам процесса суррогатного материнства, а также для построения путей решения правовых проблем в договоре о предоставлении услуг суррогатного материнства иностранцам в Украине); логического обобщения результатов (для формулирования основной мысли).

Результаты. В научной статье проанализированы проблемы и перспективы правового регулирования договора о предоставлении услуг суррогатного материнства иностранцам в Украине с позиций международного частного права, связанные с правом на въезд и пребывание иностранных граждан в Украине с целью выполнения договора, вопросы признания отцовства в странах с разными системами права и правовые последствия нарушения установленного порядка выполнения контракта с суррогатной матерью. В работе рассмотрено развитие суррогатного материнства

в Україні і правові аспекти його регулювання, включаючи вимоги до учасників процесу. Також досліджено міжнародно-правові аспекти договору про надання послуг сурогатного материнства, в тому числі особливості вибору права до контракту, права і обов'язки сторін і визначення винагороди за послуги сурогатної матері. Предложено рекомендації по уніфікації міжнародного правового регулювання сурогатного материнства і його подальшого удосконалення в Україні.

Перспективи. В подальшому дана наукова стаття може сприяти удосконаленню правового регулювання сурогатного материнства в Україні, а також виявленню шляхів для розвитку міжнародного співробітництва в цьому напрямку. Крім того, стаття може бути корисною для науковців, практиків і інших зацікавлених осіб, які мають намір поглибити свої знання в цій області і знайти рішення актуальних проблем.

Ключеві слова: сурогатне материнство, договір, Україна, іноземці, міжнародне співробітництво, правове регулювання, отцовство, в'їзд і перебування, перспективи.

Summary. Introduction. Surrogacy is a relatively new phenomenon in the world and, on the one hand, can help infertile couples have a child, but on the other hand, can create many legal issues related to the regulation of such contracts. The question of private international law arises when foreign citizens apply to Ukrainian agencies to provide surrogacy services. International agreements on surrogacy define ambiguously the law that will be applied to the contract, as well as the rights and obligations of the parties and compensation for surrogate motherhood services. The contract for surrogacy services to foreigners in Ukraine also raises legal issues related to the right of entry and stay of foreign citizens in the country, the recognition of parenthood in countries with different legal systems, and legal consequences for violating established procedures.

Purpose. The purpose of the research is to analyze the problems and prospects of legal regulation of the contract for surrogacy services to foreigners in Ukraine from the perspective of private international law, in particular issues regarding the right of entry and stay of foreign citizens in Ukraine, the recognition of parenthood in countries with different legal systems, as well as legal consequences of the violation of the established procedure for fulfilling the contract with a surrogate mother.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) legal acts that regulate surrogacy issues in Ukraine and abroad; 2) works of domestic and foreign scientists who conduct scientific and practical research in the field of contractual relations related to surrogacy and the provision of corresponding services.

The research used scientific methods such as formalization, analysis, and synthesis (to substantiate and systematize the peculiarities of the choice of law for the contract in international surrogacy agreements), theoretical generalization and grouping (for a more detailed characterization of the requirements for participants in the surrogacy process, as well as for building ways to solve legal problems in the contract for providing surrogacy services to foreigners in Ukraine), logical generalization of results (for formulating the main idea).

Results. The scientific article analyzes the problems and prospects of legal regulation of the contract for surrogacy services to foreigners in Ukraine from the perspective of private international law, including issues related to the right of entry and stay of foreign citizens in Ukraine for the purpose of fulfilling the contract, recognition of parenthood in countries with different legal systems, and legal consequences of violating the established procedure for fulfilling the contract with a surrogate mother. The study also examines the development of surrogacy in Ukraine and its legal regulation, including requirements for the participants in the process. The international legal aspects of the contract for surrogacy services are also explored, including the choice of law for the contract, the rights and obligations of the parties, and the determination of compensation for the services of the surrogate mother. Recommendations are proposed for the unification of international legal regulation of surrogacy and its further improvement in Ukraine.

Discussion. In the future, this scientific article can contribute to the improvement of legal regulation of surrogacy in Ukraine, as well as to the identification of ways to develop international cooperation in this direction. In addition, the article can be useful for scholars, practitioners, and other interested parties who intend to deepen their knowledge in this field and find solutions to current problems.

Key words: surrogacy, contract, Ukraine, foreigners, international cooperation, legal regulation, paternity, entry and stay, prospects.

Постановка проблеми. Договір про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні є новим і малодослідженим правовим інститутом, який потребує глибокого аналізу та вивчення як матеріально-правових так і колізійних аспектів регулювання. Розвиток цієї сфери медичних послуг в Україні супроводжується правовими проблемами, пов'язаними з правом на в'їзд і перебування іноземних громадян у країні, визнанням батьківства в країнах з різними системами права та правовими наслідками порушення встановленого порядку виконання контракту

з сурогатною матір'ю. Окрім цього, у контрактах з іноземними клієнтами виникають колізійно-правові питання, такі як вибір права до контракту, права та обов'язки сторін та визначення винагороди за послуги сурогатної матері. У зв'язку з цим, важливо дослідити проблеми та перспективи правового регулювання договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні, зокрема, з точки зору міжнародного приватного права, щоб забезпечити захист прав учасників цього процесу та визначити шляхи його подальшого вдосконалення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в сфері сурогатного материнства та міжнародного приватного права свідчать про значну актуальність цієї проблеми. Такі науковці, як Міщук І.В [10]., Котуха О [8]., Слаб'як Т.Б [10]., Анцух Н [14]., Розгон О [11]., Таланов Ю [9]. та інші, висвітлюють відповідність правового регулювання сурогатного материнства міжнародним стандартам та діючому законодавству країн, зокрема, України. У зв'язку з цим, було звернуто увагу на те, що недостатня уніфікація правового регулювання сурогатного материнства може призвести до відмови у визнанні батьківства, а також до правових конфліктів щодо здійснення послуг сурогатного материнства в міжнародному контексті. Крім того, підкреслено необхідність захисту прав та інтересів учасників процесу сурогатного материнства.

Метою статті є аналіз проблем та перспектив правового регулювання договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні з погляду міжнародно-приватного права, зокрема, проблеми з правом на в'їзд та перебування іноземних громадян в Україні, питання визнання батьківства в країнах з різними системами права, а також правові наслідки порушення встановленого порядку виконання контракту з сурогатною матір'ю.

Матеріали і методи. Дослідження базується на наступних матеріалах: 1) нормативно-правових актах, які регулюють питання сурогатного материнства в Україні та за кордоном; 2) праці вітчизняних та зарубіжних науковців, що займаються науково-практичним дослідженням у галузі договірних відносин з приводу сурогатного материнства та надання відповідних послуг.

Для проведення даного дослідження було використано такі наукові методи як: формалізації, аналізу та синтезу (для обґрунтування та систематизації особливостей вибору права до контракту в міжнародних договорах про сурогатне материнство); теоретичного узагальнення та групування (для більш детальної характеристики вимог до учасників процесу сурогатного материнства, а також для побудови шляхів вирішення правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні); логічного узагальнення результатів (для формулювання основної думки).

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день законодавство переважної більшості країн світу забороняє використання сурогатного материнства, вважаючи його порушенням основних моральних принципів суспільства¹. Така ситуація

пояснює значну увагу іноземців щодо отримання цих послуг в Україні, де на законодавчому рівні сурогатне материнство дозволено.

Наразі медицина у сфері репродуктивного здоров'я перебуває на стадії розвитку та удосконалення, що призводить до неповноцінного правового забезпечення сурогатного материнства, яке, як наслідок, є одним із законодавчо неврегульованих інститутів та знаходиться на межі цивільного та сімейного права.

Українське законодавство не містить чіткого визначення поняття «сурогатне материнство», але воно регулює питання походження дитини, яка народилася за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). Визначення, яке міститься в наказі Міністерства охорони здоров'я України (далі — МОЗ) «Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні», не є повністю точним, оскільки може бути сформульоване як один із методів лікування безпліддя, при якому всі етапи підготовки репродуктивних клітин, процес запліднення і раннього розвитку ембріона до їх перенесення відбуваються поза організмом [5].

Сурогатне материнство — це процес, який полягає в заплідненні сторонньої жінки (без використання її генетичного матеріалу), за допомогою імплантації ембріона, який був отриманий з використанням генетичного матеріалу чоловіка та жінки, що перебувають у шлюбі. Головною метою є народження дитини, яка після народження буде вважатися дитиною подружжя. Це відбувається на підставі договору між подружжям та сурогатною матір'ю [9, с. 361]. Зокрема, головною ціллю сурогатного материнства є трансплантація заплідненої яйцеклітини в організм жінки, яка не є біологічною матір'ю дитини, після узгодження замовлення з майбутніми батьками для виношування та народження дитини.

Варто зазначити, що існує два види сурогатного материнства: традиційне та гестаційне. У традиційному, також відомому як часткове сурогатне материнство, зберігається генетичний зв'язок між сурогатною матір'ю та дитиною, у той час як у гестаційному, також відомому як повне сурогатне материнство, такого зв'язку немає². Україна забороняє перший вид ДРТ, тому сурогатна мати не може мати генетичний зв'язок з дитиною.

Але, в свою чергу, треба також пам'ятати, що сурогатне материнство пов'язане з певними ризиками, тому при укладенні договору про надання послуг з сурогатного материнства необхідно передбачити спеціальні умови, які ніхто не може ігнорувати. Такі умови можуть включати необхідність проведення штучного переривання ва-

¹ Багато країн світу, зокрема, Франція, Італія, Іспанія, Ізраїль та Китай, забороняють сурогатне материнство, оскільки воно може привести до розриву біологічного та емоційного зв'язку між матір'ю та дитиною та негативно вплинути на її майбутнє.

² У більшості випадків, коли застосовується гестаційна форма сурогатного материнства, сурогатна мати згодна на цю процедуру як на комерційну угоду з отриманням грошової компенсації.

гітності з медичних причин, народження кількох дітей сурогатною матір'ю, виникнення вад розвитку у дитини, які не мають зв'язку з поведінкою сурогатної матері під час вагітності, смерть одного або обох фактичних батьків, народження мертвої дитини або настання викидня, розрив шлюбу фактичними батьками, неможливість вагітності після завершення процедур сурогатного материнства. Укладення договору з урахуванням таких умов дозволить передбачити дії в непередбачуваних ситуаціях та захистити права дитини, сурогатної матері та генетичних батьків [13, с. 182].

Підсумовуючи вищевказане, сформулюємо основні ознаки сурогатного материнства в Україні: 1) взаємна домовленість між сурогатною матір'ю та безплідним подружжям (замовниками); 2) факт штучного запліднення та імплантації ембріона; 3) обов'язкове використання генетичного матеріалу замовників; 4) мета — виношування та народження дитини для наступного передання її генетичним батькам.

На даний момент в Україні відсутній єдиний закон, який би повністю регулював взаємовідносини у сфері сурогатного материнства та надання відповідних послуг. Інформація щодо даного інституту міститься в окремих документах, таких як Цивільний кодекс України (ЦКУ), Сімейний кодекс України (СКУ), Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» № 1007-XIV від 16 липня 1999 року, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-XII від 19 листопада 1992 року, а також в Наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» № 787 від 9 вересня 2013 року.

Конвенція про права людини та біомедицину, яку прийняв Комітет Міністрів Ради Європи 19 листопада 1996 року, Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, а також резолюції Європейського парламенту, які були прийняті 16 березня 1969 року, і рішення Комісії з прав людини № 6574/71 і № 7654/76 та інші, мають важливе значення на міжнародному рівні для регулювання сурогатного материнства.

Звернімо увагу на вимоги до учасників процесу сурогатного материнства в Україні, що містяться в деяких законодавчих актах.

Так, стаття 123 Сімейного кодексу стверджує, що замовники, які скористалися послугами сурогатного материнства, можуть бути визнані батьками дитини, якщо біологічні матеріали чоловіка та жінки були використані під час процедур ДРТ [1]. Тому лише зареєстровані у визначеному законом порядку сімейні пари, (як громадяни України так і іноземці), яких визнано безплідними, можуть виступати стороною у відносинах сурогатного ма-

теринства. В свою чергу, відповідно п. 6.4 Порядку застосування ДРТ в Україні другою стороною, тобто сурогатною матір'ю може бути тільки повнолітня дієздатна жінка, за умови, що та має власну здорову дитину, добровільно письмово оформила заяву сурогатної матері за визначеною формою та за відсутності медичних протипоказань [5].

Насамперед зауважимо, що вибір права можливий тільки до контракту у сфері приватноправових відносин, що ускладнений іноземним елементом. Відповідна норма міститься у ч. 6 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право», де вказано, що вибір права не здійснюється, якщо відсутній іноземний елемент у правовідносинах [3].

Такий вибір права, що застосовується має назву «автономія волі» (*lex voluntatis*). У п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» прослідковується, що автономія волі — принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть самостійно здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до змісту відповідних правовідносин [3]. І саме автономія волі дає можливість сторонам договору реалізувати свою свободу, вибравши норми того або іншого правового режиму [8, с. 44].

Стаття 43 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначає умови застосування принципу автономії волі до договору. Згідно з цією статтею, сторони договору можуть обрати право, яке буде застосовуватися до цього договору, відповідно до положень статей 5 та 10 цього Закону, за винятком випадків, коли законами України прямо заборонено вибір права [3]. Тож, варто відзначити, що сторони договору можуть обирати застосування законодавства з дотриманням вимог законодавства країни, де був укладений договір.

Договір сурогатного материнства, згідно з його правовою природою, має багато спільних ознак з договором про надання послуг, що регулюється Цивільним кодексом України, зокрема, щодо особистих майнових відносин³. Згідно зі статтею 901 ЦКУ, договір про надання послуг передбачає зобов'язання однієї сторони за завданням іншої сторони надати певну послугу, яка використовується в процесі здійснення діяльності, тоді як замовник зобов'язується оплатити дану послугу виконавцеві, якщо договір не передбачає інакше [2].

Важливим є питання форми договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні, так як цим договором визначається життя та майбутнє новонародженої дитини. І саме через підвищену відповідальність при укладенні такого контракту, воно має відбуватись виключно

³ Майнові права, що становлять об'єкт цивільних правовідносин, можна відокремити від осіб, які здійснюють такі правовідносини, оскільки вони можуть мати грошову вартість, їх можна набувати за допомогою правочинів чи інших юридичних фактів та вони мають здатність до обігу.

у письмовій формі та з обов'язковим нотаріальним посвідченням, задля забезпечення виконання всіх умов договору та запобігання відхилення від зобов'язань.

За словами О. Розгон, обов'язкове нотаріальне посвідчення такого документа дасть змогу в разі оскарження його в суді підтвердити добровільність дій сторін [11, с. 132]. При укладенні такого договору з іноземними громадянами також варто встановити такі істотні умови як права і обов'язки сторін та його ціна. Необхідно приділити значну увагу правам та обов'язкам сторін договору, оскільки при укладенні останнього з іноземними громадянами ризики існують для обох сторін контракту, що є наслідком і того, що їх обсяг не визначено повністю законодавчими актами.

Основними обов'язками сурогатної матері перш за все є виношування дитини, її народження та передача подружжю, тобто замовникам, що надали свій генетичний матеріал. Також задля охорони інтересів чоловіка і жінки та дитини обов'язковим є виконання сурогатною матір'ю всіх вказівок лікарів, що ведуть спостереження за нею протягом вагітності та під час пологів [7, с. 70]. Що стосується прав сурогатної матері, то вона має право на відшкодування витрат, понесених нею у зв'язку з вагітністю та пологами, і безпосередньо при комерційному сурогатному материнстві — на винагороду.

Подружжя, що надали свій генетичний матеріал, повинні оплатити всі фактичні витрати, пов'язані з укладанням договору з сурогатною матір'ю, а також виплатити їй винагороду після народження та передачі дитини. Крім того, вони мають право передати опіку над новонародженою дитиною після народження.

Під час комерційного сурогатного материнства, крім витрат, необхідних для виконання договору, сурогатна мати отримує винагороду. Тому ціна за договором сурогатного материнства складається з двох частин — витрат, пов'язаних з вагітністю та пологами, і винагороди, яка включає в себе компенсацію за можливі незручності, що виникають під час вагітності, а також ризик погіршення стану здоров'я сурогатної матері [9, с. 364]. У договорі також повинні бути визначені умови та порядок оплати.

Проблема з правом на в'їзд та виїзд іноземних громадян з України з метою виконання договору про сурогатне материнство стосується питань, пов'язаних із візовим режимом, митним контролем, медичною страховкою та іншими документами, які необхідні для іноземних громадян на строк виконання контракту з сурогатною матір'ю. Одна з головних проблем полягає в тому, що законодавство України не містить чітких норм, які регулюють в'їзд іноземних громадян в Україну з метою виконання договору про сурогатне мате-

ринство. Це може призвести до відмови у в'їзді або незаконного перебування на території України для виконання контракту.

Проте варто пам'ятати, що за класичної форми статті 15 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» в'їзд і виїзд іноземців з України здійснюється за паспортним документом з необхідною візою, якщо законодавством або міжнародним договором України не встановлено інших правил [4].

Проблема можливості виїзду з України для іноземних громадян, які прибули до країни для участі в програмах сурогатного материнства є актуальна і зараз, під час воєнного стану в країні. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України», виїзд за межі України дітей, які не досягли 16-річного віку, дозволяється за умови наявності паспорта громадянина України або свідоцтва про народження дитини (якщо паспорт громадянина України відсутній) / документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетин державного кордону [6]. Тобто на сьогодні надання закордонного паспорта не є обов'язковою умовою для перетину державного кордону України дитиною. Ця норма стосується перетинання державного кордону дітьми — громадянами України, проте Державна прикордонна служба України на практиці застосовує її також для немовлят, які народилися в Україні у іноземних батьків внаслідок застосування сурогатного материнства. У цьому випадку їм дозволяється перетинати державний кордон України лише на підставі свідоцтва про народження, особливо під час дії воєнного стану [10].

Зауважимо, що наразі, під час війни в Україні велика кількість сурогатних матерів, як і мільйони українців, змушені покидати свої домівки через небезпеку. Деякі з них стають внутрішньо переміщеними особами, а деякі виїжджають за межі України здебільшого в європейські країни. Так, якщо сурогатна мати зупиняється у країні, де сурогатне материнство є забороненим, може виникнути певна кількість проблем пов'язаних з реалізацією такого договору та передачею дитини замовникам. Адже неможливість реєстрації сурогатних батьків у свідоцтві про народження дітей може призвести до небезпечних пологів та торгівлі новонародженими немовлятами. В цьому випадку варто згадати Рекомендацію щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою, укладену групою експертів з питань протидії торгівлі людьми Ради Європи, яка містить положення щодо допомоги та захисту таким сурогатним матерям, що передусім має полягати у доступі до медичної допомоги та житла, що деякою мірою забезпечить права даної категорії осіб [12].

Отже, щоб генетичним батькам могли виїхати зі своєю новонародженою дитиною з України, їм, окрім свідоцтва про народження, необхідно мати проїзний документ на дитину, що виданий відповідним дипломатичним представництвом іноземної держави в Україні. Якщо цього документу немає, прикордонники можуть бути пильними і вимагати додаткових документів, які підтверджують відповідність програми сурогатного материнства українському законодавству, таких як договір про надання послуг сурогатного материнства між генетичними батьками та сурогатною матір'ю, довідка про генетичний зв'язок, нотаріально посвідчена заява сурогатної матері про згоду на запис генетичних батьків як батьків дитини та обмінна карта новонародженої.

Питання визнання батьківства є важливою проблемою в контексті міжнародного приватного права. Кожна країна має свою власну систему права, яка регулює питання батьківства та установлення родинних зв'язків між дітьми та батьками. Відмінності в системах права можуть призвести до того, що визнання батьківства в одній країні може бути відхилене в іншій країні.

Один із прикладів відмінностей в системах права щодо визнання батьківства полягає у тому, що деякі країни визнають батьківство тільки в тому випадку, якщо батько був одружений з матір'ю дитини, а інші країни визнають батьківство незалежно від шлюбного стану батьків. Це може призвести до того, що батьківство може бути визнане в одній країні, але не визнане в іншій.

У разі договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні, питання визнання батьківства може бути ще складнішим через відмінності в системах права між Україною та країною, до якої належать батьки. Наприклад, якщо іноземні батьки мають однакове право на визнання батьківства в своїй країні, але це право відсутнє в Україні, то це може стати перешкодою для визнання батьківства в Україні. Тому, для вирішення цієї проблеми, необхідно проводити компетентну правову експертизу та взаємодіяти з правовими органами країн батьків та країн проведення сурогатного материнства.

Таким чином, проблема визнання батьківства в країнах з різними системами права та Україною є важливою проблемою в контексті міжнародного приватного права, особливо при укладанні договору про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні. Для вирішення цієї проблеми необхідно проводити правову експертизу, взаємодіяти з правовими органами країн та працювати над уніфікацією міжнародного правового регулювання визнання батьківства.

Визначення походження дитини, народженої через сурогатне материнство, є ще одним важливим питанням. І. Шуміло та О. Ковпик слушно вказують на необхідність надання сурогатній мате-

рі та фактичним батькам права вибору серед кількох альтернативних варіантів, які мають найбільший зв'язок з відповідними правовідносинами. Ці альтернативи включають право на постійне місце проживання сурогатної матері, фактичних батьків, місце народження дитини та місце імплантації ембріона [13, с. 186]. Отже, однією з сучасних тенденцій у розвитку міжнародного приватного права є використання альтернативних колізійних норм, які дають можливість враховувати фактичні обставини в різних ситуаціях.

Оскільки договір сурогатного материнства є двостороннім, то обидві сторони мають зобов'язання й можуть бути покарані за неналежне виконання. Сурогатна матір та подружжя-замовники можуть понести юридичні наслідки, якщо не виконають свої зобов'язання за договором. Умовами договору мають бути передбачені штрафні санкції, витрати, що покладаються на недобросовісну сторону, та компенсація моральної шкоди. Доцільно передбачити можливі порушення у виконанні договору сурогатного материнства, у тому числі правові наслідки в разі відмови батьків-замовників від дитини. Згідно зі статтею 123 пункту 2 Сімейного кодексу України, якщо батьки замовники відмовляються від дитини, то права на неї переходять до подружжя, яке замовило сурогатне материнство. Якщо батьки і родичі не забирають дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я, то вони можуть бути позбавлені батьківських прав відповідно до статті 164 СК України [1].

Отже, на практиці українське законодавство не може примусити батьків-замовників прийняти дитину, якщо вони вирішили її відхилити. Це призводить до страждання дітей, які залишаються без батьківського піклування. Ми вважаємо, що варто заборонити генетичним батькам відмовлятися від батьківства дитини, народженої за допомогою сурогатної матері. Інакше, інтереси новонародженої дитини не будуть належним чином захищені, оскільки ситуація може виникнути, коли сурогатна матір готова передати дитину батькам-замовникам, але вони не бажають стати батьками. Це може призвести до того, що дитина стане сиротою, але подружжя не несе відповідальності за свої вчинки.

Сурогатне материнство є складною та дискусійною темою в Україні та в світі в цілому. Проте, з розвитком медичних технологій та збільшенням числа пар, які не можуть мати дітей природним шляхом, сурогатне материнство стає все більш актуальною та потрібною послугою.

Україна має деякі переваги в порівнянні з іншими країнами, які надають послуги сурогатного материнства⁴. Перш за все, в Україні високі ме-

⁴ Згідно з повідомленням Міністерства юстиції, за період з 2015 по квітень 2020 року в Україні народилося 6599 дітей від сурогатних матерів, з яких 6126 мають батьків-іноземців.

дичні стандарти, що забезпечує якість та безпеку процедур сурогатного материнства. Крім того, в Україні відсутні суворі обмеження щодо національності та релігії замовників послуг сурогатного материнства.

Проте, розвиток сфери сурогатного материнства в Україні також стикається з певними викликами та обмеженнями. Один із головних викликів — це питання правового регулювання, яке все ще не має повного вирішення. Відсутність чіткого законодавства може призвести до неправомірних дій з боку медичних закладів та інших учасників процесу.

Крім того, існує ризик експлуатації сурогатних матерів, які можуть бути піддані фізичному та емоційному тиску, а також несправедливим умовам угод. Це становить серйозну загрозу для здоров'я та добробуту сурогатних матерів, а також для якості процедур сурогатного материнства загалом.

Іншим викликом є соціальна та етична сторона сурогатного материнства, зокрема, питання прав дитини, прав батьків, відповідальності за дитину та інших аспектів. Наприклад, в Україні поки що не існує чіткої процедури для випадків, коли батьки-замовники не бажають забирати дитину, яку народила сурогатна мати. Це може створювати проблеми для дитини та сурогатної матері, а також відповідальність за ці питання потрібно буде вирішувати в суді.

Отже, для подальшого розвитку сфери сурогатного материнства в Україні необхідно забезпечити чітке та ефективне правове регулювання, яке захищатиме права та інтереси усіх учасників процесу. Також важливо забезпечити медичну етику та добробут сурогатних матерів, а також вирішувати соціальні та етичні питання, пов'язані з сурогатним материнством, зокрема, питання прав дитини та батьківства.

Для вирішення правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні можуть бути застосовані наступні шляхи:

1. *Розробка та ухвалення чіткого та комплексного законодавства*, яке визначатиме правовий статус сурогатних матерів, умови укладання договору про надання послуг сурогатного материнства, права та обов'язки сторін, порядок визнання батьківства та інші питання.

2. *Забезпечення ефективного контролю та нагляду за виконанням умов договору про надання послуг сурогатного материнства*. Для цього можуть бути залучені спеціальні органи державного нагляду та контролю, а також незалежні експерти.

3. *Застосування міжнародних договорів та конвенцій про захист прав людини*, які забезпечують права сурогатних матерів та дитини, народженої від сурогатної матері.

4. *Підвищення рівня освіти та свідомості громадськості* щодо питань сурогатного материнства

та його правового регулювання. Це може допомогти зменшити ризик експлуатації сурогатних матерів та забезпечити виконання умов договору з повагою до прав та інтересів всіх сторін.

5. *Розвиток міжнародного співробітництва та взаємодії між державами* щодо питань сурогатного материнства та його правового регулювання. Це може допомогти забезпечити визнання батьківства в країнах з різними системами права, а також сприяти обміну досвідом та найкращими практиками у цій галузі.

Таким чином, такі шляхи можуть допомогти вирішити правові проблеми у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні. Проте, для ефективного розв'язання цих проблем необхідно спільні зусилля всіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, медичні заклади, юристів, сурогатних матерів та замовників послуг. Такий підхід може забезпечити виконання умов договору з повагою до прав та інтересів всіх сторін та сприяти розвитку сфери сурогатного материнства в Україні.

Висновки і пропозиції. Україна, як країна, що дозволяє надання послуг сурогатного материнства, стикається з численними правовими проблемами. Основні з них — це відсутність чіткого та комплексного законодавства, ризик експлуатації сурогатних матерів та питання правового статусу дітей, народжених від сурогатної матері. Сьогодні в Україні існують законодавчі акти, які встановлюють загальні вимоги до сурогатного материнства та порядку його проведення. Проте, відсутність єдиного правового регулювання сурогатного материнства на міжнародному рівні ставить під загрозу захист прав іноземних громадян, які бажають скористатися послугами сурогатного материнства в Україні.

Однією з ключових проблем є питання визнання батьківства в країнах з різними системами права. Для вирішення цієї проблеми можуть застосовуватись міжнародні договори та конвенції про захист прав людини, які забезпечують права сурогатних матерів та дитини, народженої від сурогатної матері. Проте, додаткові узгодження та зусилля з боку держав, які забезпечують правовий статус дитини та батьківства, будуть необхідні для досягнення міжнародної юридичної визнаності сурогатного материнства.

Також, в договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні є проблеми з правом на в'їзд та виїзд іноземних громадян з метою виконання договору. Необхідно забезпечити вільний доступ для замовників послуг сурогатного материнства, які приїжджають до України, а також визначити процедуру виїзду дитини та її прийняття до іноземних країн.

Порушення встановленого порядку виконання контракту з сурогатною матір'ю може мати серйозні правові наслідки, які повинні бути визначені

та передбачені в договорі про надання послуг сурогатного материнства. Необхідно забезпечити ефективний контроль та нагляд за виконанням умов договору, в тому числі залучення спеціальних органів державного нагляду та контролю.

Одним із можливих шляхів вирішення правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні є розробка та ухвалення чіткого та комплексного законодавства, що визначатиме правовий статус сурогатних матерів, умови укладання договору про надання послуг сурогатного материнства, права та обов'язки сторін, порядок визнання батьківства та інші питання. Підвищення рівня освіти та свідомості громадськості щодо питань сурогатного материнства та його правового регулювання, а також розвиток міжнародного співробітництва та взаємодії між державами також можуть сприяти вирішенню правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні.

Отже, договір про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні потребує пра-

вового регулювання, яке визначатиме правовий статус сурогатних матерів, умови укладання договору, права та обов'язки сторін, порядок визнання батьківства та інші питання. Для вирішення цих проблем можуть застосовуватись міжнародні договори та конвенції про захист прав людини. Одним з ключових шляхів вирішення правових проблем є розробка та ухвалення чіткого та комплексного законодавства, що визначатиме правовий статус сурогатних матерів. Також важливо забезпечити ефективний контроль та нагляд за виконанням умов договору, в тому числі залучення спеціальних органів державного нагляду та контролю. Підвищення рівня освіти та свідомості громадськості щодо питань сурогатного материнства та його правового регулювання, а також розвиток міжнародного співробітництва та взаємодії між державами можуть також сприяти вирішенню правових проблем у договорі про надання послуг сурогатного материнства іноземцям в Україні. Це допоможе забезпечити визнання батьківства в країнах з різними системами права, а також сприятиме обміну досвідом та найкращими практиками у цій галузі.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 32. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011. № 3773-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 19–20. Ст. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
5. Про затвердження Порядку застосування ДРТ в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
6. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57 і від 3 березня 2022 р. № 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023)
7. Москалюк В. Договір про сурогатне материнство // Нотаріат для Вас. 2006. № 12(86). С. 69–71.
8. Чабан О., Котуха О. Особливості вибору права, що застосовується до договору. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 42–47.
9. Таланов Ю.Ю. Актуальні проблеми сурогатного материнства в законодавстві України. Вісник ХНУВС. 2012. № 1(56). С. 360–368.
10. Міщук І.В., Слаб'як Т.Б. Правове регулювання сурогатного материнства. Молодий вчений. 2017. № 51. С. 73–76. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5.1/19.76.pdf> (дата звернення: 10.04.2023)
11. Розгон О. Деякі особливості засвідчення згоди на усиновлення дитини // Мала енциклопедія нотаріуса. 2008. № 4 (40).
12. Рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою: Рек., Багатостороння угода від 04.05.2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b/065/747/62b0657477600943704362.pdf> (дата звернення: 10.04.2023)
13. Шуміло І., Ковпик О. Правові та етичні проблеми транскордонного сурогатного материнства. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. С. 182–186. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/45>.

References

1. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku № 2947-III [Family Code of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III. Verkhovna Rada of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2002. № 21–22. St. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (date of access: 10.04.2023)
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. [Civil Code of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2003. № 40–44. St. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (date of access: 10.04.2023)
3. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23 chervnia 2005 r. [On Private International Law: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2005. № 32. St. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (date of access: 10.04.2023)
4. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva: Zakon Ukrainy vid 22.09.2011. № 3773-VI. [On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons: Law of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2012. № 19–20. St. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (date of access: 10.04.2023)
5. Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia DRT v Ukraini: Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy vid 09.09.2013 № 787 [Health of Ukraine: Order of the Ministry]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (date of access: 10.04.2023)
6. Pro zatverdzhennia Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 sichnia 1995 r. № 57 i vid 3 bereznia 2022 r. № 194 [On Approval of the Rules for Crossing the State Border by Ukrainian Citizens: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615-2022-%D0%BF#Text> (date of access: 10.04.2023)
7. Moskaliuk V. Dohovir pro surohatne materynstvo [Surrogacy Agreement] // Notariat dlia Vas. 2006. № 12(86). S. 69–71.
8. Chaban O., Kotukha O. Osoblyvosti vyboru prava, shcho zastosovuietsia do dohovoru [Features of choosing the law applicable to the contract]. Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2020. № 2. S. 42–47.
9. Talanov Yu. Yu. Aktualni problemy surohatnoho materynstva v zakonodavstvi Ukrainy [Actual problems of surrogacy in Ukrainian legislation]. Visnyk KhNUV S. 2012. № 1(56). C. 360–368.
10. Mishchuk I. V., Slab'iak T. B. Pravove rehuliuвання surohatnoho materynstva [Legal regulation of surrogacy]. Molodyi vchenyi. 2017. № 51. S. 73–76. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5.1/19.76.pdf> (date of access: 10.04.2023)
11. Rozghon O. Deiaki osoblyvosti zasvidchennia zghody na usynovlennia dytyny [Some features of certifying consent to adopt a child] // Mala entsyklopediia notariusu. 2008. № 4 (40).
12. Rekomendatsii shchodo usunennia ryzykiv torhivli liudmy u zviazku z viinoiu v Ukraini ta humanitarnoiu kryzoiu [Recommendations on mitigating the risks of human trafficking in connection with the war in Ukraine and the humanitarian crisis]: Rek., Bahatostoronna uhoda vid 04.05.2022 r. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b06574762b0657477600943704362.pdf> (date of access: 10.04.2023)
13. Shumilo I., Kovpyk O. Pravovi ta etychni problemy transkordonnoho surohatnoho materynstva [Legal and ethical issues of transnational surrogacy]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2020. S. 182–186. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/45>.

УДК 347.78

Якуніна Алла Олександрівна
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет*
Yakunina Alla
*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sociology
Dnipro State Technical University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-4-8680

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Анотація. Визначено, що на сучасному етапі євроінтеграційних процесів в Україні особливо актуальні ті питання, які пов'язані з цивільним законодавством та рекодуванням інституту інтелектуальної власності. Мета статті полягає в аналізі існуючих аспектів права інтелектуальної власності в Україні. Методологія вирішення поставлених завдань передбачає залучення правових інструментів, передбачених рекодифікацією, шляхом оновлення існуючих правових норм, включення до змісту кодексу нових правових норм для регулювання існуючих суспільних відносин, розширення норм і принципів і розкриття їх у правовому регулюванні для використання в майбутньому. зв'язки з громадськістю. Це дослідження є нормативно-правовим дослідженням із застосуванням методу дослідження у формі бібліотечного дослідження, а саме дослідження письмових документів як даних, отриманих із вторинних даних, включаючи первинні правові матеріали, вторинні правові матеріали та третинні правові матеріали. Загалом результатом рекодифікації має стати вдосконалення змісту, форми та виразу цивільного законодавства, забезпечення стабільності регулювання цивільних відносин. У статті визначено, що в Україні необхідність рекодифікації цивільного законодавства передбачає усунення всіх явних колізій. Проаналізовано три теорії виникнення права інтелектуальної власності: монізму, дуалізму та сучасної теорії. Також це передбачає впровадження кращого світового досвіду регулювання цивільних відносин та їх стабільності та визначення напрямів подальшого нормативно-законодавчого розвитку. У контексті статті визначено основні напрями рекодифікації Інституту інтелектуальної власності як одного з ключових цивільно-правових інститутів України. Як висновок, сучасна рекодифікація цивільного законодавства та прав інтелектуальної власності, зокрема, повинна бути не технічною копією європейських норм на тлі європейської інтеграції, а проходить з глибоким осмисленням та системною інтеграцією як європейського, так і міжнародного законодавства та національна наукова цивілістична думка.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, рекодифікація, колізія, правовий захист.

Summary. It was determined that at the current stage of the European integration processes in Ukraine, the issues related to civil legislation and the recoding of the intellectual property institute are particularly relevant. The purpose of the article is to analyze the existing aspects of intellectual property law in Ukraine. The methodology for solving the set tasks involves the involvement of legal instruments provided for by the recodification, by updating the existing legal norms, including in the content of the code new legal norms for the regulation of existing social relations, expanding the norms and principles and disclosing them in the legal regulation for use in the future. Public Relations. This study is a legal research using a research method in the form of library research, namely the study of written documents as data derived from secondary data, including primary legal materials, secondary legal materials and tertiary legal materials. In general, the result of recodification should be the improvement of the content, form and expression of civil legislation, ensuring the stability of the regulation of civil relations. The article defines that in Ukraine the need to recodify civil legislation involves the elimination of all obvious conflicts. Three theories of the emergence of intellectual property rights are analyzed: monism, dualism, and the modern theory. It also involves the implementation of the best world experience in regulating civil relations and their stability and determining the directions of further regulatory and legislative development. In the context of the article, the main directions of recodification of the Institute of Intellectual Property as one of the key civil law institutions of Ukraine are defined. As a conclusion, the modern recodification of civil legislation and intellectual property rights, in particular, should not be a technical copy of European norms against the background of European integration, but should take place with a deep understanding and systematic integration of both European and international legislation and national scientific civil opinion.

Key words: intellectual property, copyright, recodification, conflict, legal protection.

Постановка проблеми. Сьогодні європейський вектор розвитку України вимагає нових механізмів та вдосконалення існуючих механізмів правового захисту та захисту інтелектуальної власності, що, зокрема, знайшло відображення в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Питання систематизації положень законодавства про інтелектуальну власність у контексті рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства є одним із ключових у цій сфері.

Водночас у питанні побудови нового цивільного законодавства недостатня увага приділяється поновленню прав інтелектуальної власності, яке зараз формалізовано в ряді кодексів, таких як Цивільний кодекс, Господарський кодекс, Митний кодекс, Податковий кодекс, Кодекс і спеціальне місцеве законодавство. Майбутнє прав інтелектуальної власності залишається нерозв'язаним вченими. Чи буде він регулюватися єдиним нормативно-правовим актом чи будуть правові норми, розпорошені в спеціальних законах, прийнятих відповідно до предмета правового регулювання.

На сьогодні питання інтелектуальної власності є надзвичайно актуальним для України в контексті не лише забезпечення ефективної охорони, реалізації та захисту, а й у плані створення ефективного державного управління. Це також підкреслюється змістом Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем правового регулювання інтелектуального права займаються багато українських науковців. В рамках нашого дослідження відокремимо найбільш значимі.

Волощенко О. виявила низку правових проблем належної адаптації законодавства інтелектуальної власності до європейських стандартів, серед яких: відсутність правової регламентації сирітських творів, недосконалість процедури реєстрації прав на промислові зразки, низький рівень правової обізнаності користувачів та правовласників об'єктів інтелектуальної власності тощо [1]. Авторкою запропоновано механізми вирішення окреслених проблем, до яких належать: визнання та використання рішень Європейського суду з прав людини як джерела права, встановлення кваліфікаційної експертизи для процедури реєстрації прав на промислові зразки, закріплення на законодавчому рівні правового статусу сирітських творів тощо [1].

Кодинець А. дослідив особливості захисту прав інтелектуальної власності з огляду на формування в Україні спеціалізованої судової установи з розгляду і вирішення спорів у цій сфері — Вищого суду з питань інтелектуальної власності; аналізував проблеми та суперечності чинного законодавства України, що регулює відносини інтелектуальної діяльності [2].

Бабенко В.А. та Хлівецька М.О. проаналізували кореляцію щабель рейтингу із поточними нововведеннями в нормативно-правову базу захисту прав інтелектуальної власності та соціально-економічною ситуацією в Україні [3]. Автори виявили макроекономічні та інституційні фактори, що перешкоджають подальшому розвитку інноваційного потенціалу та підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку інтелектуальної власності [3].

Якубівський І. висловив позицію, що компенсація як спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності повинна мати універсальний для сфери інтелектуальної власності характер і застосовуватися для захисту прав на різні її об'єкти [4]. Для цього стягнення компенсації за порушення майнових прав інтелектуальної власності як паушальної суми, замість відшкодування збитків, автор вважає, що доцільно передбачити у п. 5 ч. 2 ст. 432 Цивільного кодексу України, замінивши нею «разове грошове стягнення» [4].

Коротюк О. вважає, що поняття «інтелектуальна власність» і «право інтелектуальної власності» є однорідними, тотожними і можуть застосовуватись як рівнозначні [5].

Аналіз наукових публікацій свідчить про різноманітність досліджень у предметній тематиці. Але залишаються поза увагою недостатньо обґрунтовані тренди зміни законодавства щодо інтелектуального права.

Мета статті полягає в аналізі існуючих аспектів права інтелектуальної власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Права інтелектуальної власності можна вивчати з кількох точок зору. Права інтелектуальної власності (ПІВ) можна вивчати з точки зору економіки, політики (глобальної економічної політики) та юридичної точки зору. З позиції економічного аспекту, ПІВ є об'єктом багатства, яким можна оперувати у процесі обміну економічними потребами людини. Так само, з політичного аспекту, права інтелектуальної власності стали інструментом для розвинутих країн «впливати» на країни, що розвиваються після того, як питання прав інтелектуальної власності було включено як основне питання до Світової організації торгівлі (СОТ), що породило Угоду про торговельні аспекти інтелектуальної власності. Права власності та інші правові документи.

Визначення прав інтелектуальної власності (ПІВ) — це права, отримані від результатів діяльності людини, інтелектуальна діяльність, що приносить економічну вигоду. Права інтелектуальної власності (ПІВ) — це права, які виникають на основі результатів мислення людського мозку, що створює продукт або процес, корисний для інтересів людини.

Основною концепцією прав інтелектуальної власності є право економічно користуватися результатами інтелектуальної творчості. Виходячи

з цього розуміння, існує винагорода за виконану роботу, а саме правовий захист з боку держави інтелектуальної власності.

Мета — заохочувати та розвивати дух продовжувати працювати та творити. Людина може вільно подати заявку на отримання чи реєстрацію прав інтелектуальної власності. Ексклюзивні права, надані державою окремим суб'єктам ПІВ (винахідникам, творцям, дизайнерам тощо), є нічим іншим, як оцінкою праці (творчості) і таким чином, щоб інші люди стимулювалися до її подальшого розвитку, щоб система ПІВ інтереси громади визначаються через ринковий механізм. Крім того, система прав інтелектуальної власності підтримує створення якісної системи документації для форм людської творчості, щоб можна було уникнути/запобігти можливості виробництва тієї ж технології або інших робіт.

Авторське право є виключним правом творця, яке виникає автоматично на основі декларативних принципів після того, як твір реалізовано в матеріальній формі без зменшення обмежень відповідно до положень законів і правил.

Твір — будь-який захищений авторським правом твір у галузі науки, мистецтва та літератури, створений на основі натхнення, здатність, думка, уява, спритність, навички чи досвід, виражені у відчутній формі.

Суміжні права — це виключні права, які включають:

1. Наймовірні права виконавців.
2. Майнові права виконавців.
3. Майнові права виробника фонограми.
4. Майнові права телерадіоорганізацій.

Авторське право є приватним правом. Майнові права, закріплені за творцем. Творцем може бути окрема особа, група осіб, публічна юридична особа або приватна юридична особа. Авторське право народжується на творінні творця. Творіння, що виникають із «думки» та «серця». Або, кажучи антропологічною термінологією, права, породжені людською творчістю, смаком та ініціативою. Отже, авторське право справді має виникати з людської творчості, а не з чогось, що вже існує поза межами людської діяльності чи творчості.

Виходячи з вищевказаного розуміння, творчість людини є результатом роботи у формі відмінної форми та описує автентичність концепції в галузі освіти, науки, мистецтва та літератури. Тим часом, творець — це особа або кілька людей, які разом із своїм натхненням створили творіння, засноване на здібностях розуму, уяви, спритності, майстерності чи досвіду, як це викладено в характерній формі та особистому характері.

Це дослідження є нормативно-правовим дослідженням із застосуванням методу дослідження у формі бібліотечного дослідження, а саме дослідження письмових документів як даних, отриманих із вторинних даних, включаючи первинні

правові матеріали, вторинні правові матеріали та третинні правові матеріали.

Основні юридичні матеріали — це юридичні матеріали, які зобов'язують або роблять громадськість зрозумілою, включаючи юридичні продукти, які підлягають дослідженню, та юридичні продукти як інструменти для формування критичного права. Вторинні юридичні матеріали включають пояснення первинних юридичних матеріалів у формі експертної доктрини, знайденої в книгах, журналах і на веб-сайтах.

Процедура, яка використовується для збору даних у цьому дослідженні, є документацією, а саме вказівками, які використовуються у формі приміток або цитат., пошук юридичної літератури, книг та інше, пов'язане з виявленням проблем у цьому дослідженні як офлайн, так і онлайн.

Аналіз правових матеріалів здійснюється за допомогою методу контент-аналізу (метод «content analysis»), який здійснюється шляхом пояснення матеріалу юридичні події або юридичні продукти в деталях, щоб полегшити тлумачення під час обговорення,⁸ за допомогою законодавчого підходу.

У період національного розвитку, який позначений глобалізацією в усіх сферах, кордони країни стануть розмитими, а зв'язок між національною економікою та міжнародною економікою буде дедалі тіснішим, а також внутрішньою конкуренцією. Для цього нам потрібні хороші правила, щоб контролювати конкуренцію.

Останнім часом часто можна почути, що виникають суперечки між власниками прав інтелектуальної власності, особливо авторських прав. Це право виникає з різних причин, у тому числі через недостатнє усвідомлення поваги до прав інших. Тому що інтелектуальна власність містить два права, а саме моральні права та економічні права. Авторське право — це виключне право Творця або одержувача права публікувати чи відтворювати свою роботу чи давати на це дозвіл без зменшення обмежень відповідно до чинних законів і правил.

Права інтелектуальної власності — це інтелектуальна власність, яка захищена законом. Правовий захист прав інтелектуальної власності базується на двох причинах. По-перше, тому що в інтелектуальних творах є моральне право, яке відображає особистість творця. По-друге, через економічні чинники або комерційні права, що містяться в інтелектуальній роботі. Цей останній фактор спонукає країни світу забезпечувати повний і твердий правовий захист інтелектуальних творів.

Зазначені вище фактори можна описати трьома теоріями щодо прав інтелектуальної власності, а саме:

1. Теорія монізму — моральні та комерційні права, що містяться в правах інтелектуальної власності, є єдиним цілим, яке неможливо розділити.

2. Теорія дуалізму — моральні та комерційні права є двома різними речами.

3. Сучасна теорія — протиставляє дві наведені вище теорії, сучасні юристи дотримуються золоті середини яка стверджує, що два права є єдиним цілим, але їх можна розрізнити або відокремити одне від одного. . Ця третя теорія є те, що багато країн сьогодні інституціоналізовано в національному законодавстві.

Деякі дії, які вважаються порушенням авторських прав, включають цитування частини чи всіх творів інших людей, які потім додаються до їхніх власних творів (без посилання на джерело), щоб справити враження, ніби їх власна робота (так званий плагіат), використання чужих творів творіння для відтворення. без зміни форми чи змісту для подальшої публікації, а також навмисно відтворювати твори інших людей без дозволу та використовувати їх у комерційних цілях.

Що стосується обмежень на використання, пошук, копіювання або зміну твору, частково чи повністю, який не включено до дії, що порушує авторське право, якщо джерело повністю вказано на користь:

1) освіта, дослідження, навчальний текст, дослідження, написання наукових статей, складання звітів, написання критики чи рецензування проблеми без шкоди розумним інтересам Автора чи Власника авторських прав;

2) безпека та управління урядом, законодавчою та судовою владою;

3) читання лекцій виключно в навчальних і наукових цілях; або

4) виконання або виконання, які є безкоштовними, за умови, що вони не завдають шкоди законним інтересам творця.

В Україні державна реєстрація авторських прав здійснюється згідно за Законом «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 [6], постанови КМУ «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» № 1756 від 27.12.2001 р. [7]. Варто зазначити, що ряд питань авторського права регулюється Цивільним кодексом [8] (надалі — ЦК) інакше ніж Законом, і це необхідно мати на увазі, оскільки норми кодексу набули чинності пізніше, ніж норми Закону.

Кабінет Міністрів України постановою від 17 липня 2019 р. № 650 «Про утворення робочої групи з питань рекодифікації (актуалізації) цивільного законодавства України» розпочав процес рекодифікації сучасного вітчизняного цивільного законодавства, поставивши перед створеною робочою групою такі основні завдання:

– проведення комплексного аналізу чинного цивільного законодавства України та визначення сфер приватноправових відносин, які потребують приведення у відповідність до світових тенденцій розвитку приватного права;

– вивчення досвіду європейських країн щодо рекодування (оновлення) цивільного законодавства України;

– підготовка пропозицій щодо рекодування (оновлення) цивільного законодавства України [9].

Здебільшого прийняття цієї постанови обґрунтовується значними економічними та соціальними змінами, які відбулися в Україні за 16 років з моменту набрання чинності Цивільним кодексом.

Можна з упевненістю стверджувати, що динаміка суспільних відносин зумовлює необхідність перекодування цивільного законодавства, враховуючи те, що не лише цивілісти, а й експерти вважають, що Цивільний кодекс України 2003 року об'єктивно став кодексом, заснованим на продуманій та послідовно реалізованій науковій концепції.

При цьому ініційована урядом рекодифікація цивільного законодавства відповідає сучасній практиці. Зокрема, про це свідчить досвід Франції, де 01.10.2016 р. були суттєво змінені багато положень Цивільного кодексу (Кодекс Наполеона); наприклад, воно було включено в законодавчі визначення багатьох понять і договорів, проводилося розмежування фіксації приватних норм для конкретних ситуацій, заміна їх загальними нормами і положеннями, а також виділення загальних положень для ряду цивільних інститутів права.

Здійснюючи рекодифікацію прав інтелектуальної власності, ми повинні перш за все виходити з того, що вся концепція права інтелектуальної власності виникла як особлива і складна галузь приватного законодавства саме для безпеки та захисту майнових інтересів правовласників, результатів інтелектуальної творчої діяльності. Права інтелектуальної власності здатні забезпечити інтереси таких осіб саме тому, що головне з них — виключне право — є майновим правом, виступає предметом цивільного обігу і може повністю або частково належати будь-яким правовласникам. А це призводить до необхідності створення більш детальних правил обігу виключних прав для всього кола суб'єктів цивільного права.

З огляду на викладене, спробуємо окреслити найбільш актуальні, на наш погляд, напрями рекодизації прав інтелектуальної власності.

Першочерговим завданням є вирішення теоретичної дискусії щодо природи прав інтелектуальної власності. Відповідно до статті 190 Цивільного кодексу України майнові права, а отже, майнові права інтелектуальної власності відносяться до майнових прав.

Разом із положеннями книги IV Цивільного кодексу України можна спостерігати імплементацію в законодавство теорії виключних прав. Суперечливість такого врегулювання викликає не лише наукові суперечки, а й має практичні аспекти, які впливають на реалізацію та захист прав інтелектуальної власності.

Також необхідно перевірити наявність прав інтелектуальної власності, визначених статтею 420 Цивільного кодексу України. Зокрема, доцільно розширити цей перелік секретами методу виробництва (ноу-хау), методами господарювання (як самостійним об'єктом або в контексті раціоналізаторської пропозиції), що призведе до оновлення розуміння та сприйняття цього об'єкта права інтелектуальної власності). Доцільно було б розуміти суб'єктний склад правовласників такого об'єкта як торгова марка, що є засобом індивідуалізації товарів, робіт чи послуг суб'єктів господарювання.

Важливим питанням є врегулювання прав інтелектуальної власності: чи будуть вони концептуально врегульовані кодексом, а детально спеціальними законами; тоді необхідно оновити не лише Цивільний кодекс України, а й такі закони, уникнувши існуючих суперечностей, або ж усі норми звести в єдиний кодекс на зразок Податкового кодексу України.

Безперечно, вирішальним питанням у забезпеченні реалізації та захисту прав інтелектуальної власності є співвідношення авторського права та Інтернету; інтелектуальна власність та інформаційні технології. Звичайно, це співвідношення не може регулюватися виключно нормами цивільного кодексу, але принципово таке регулювання повинно бути передбачене цивільним законодавством.

Особливе, детальне регулювання має застосовуватися до створення, використання та захисту програмного забезпечення, яке сьогодні є найважливішим активом цифрової ери та виходить за межі об'єкта авторського права, такого як комп'ютерна програма.

Безумовно, запровадження принципу переддоговірної відповідальності з метою посилення безпеки та захисту комерційної таємниці, зокрема шляхом регулювання угод про нерозголошення, має сприяти комерціалізації права інтелектуальної власності.

Важливим питанням перекодування прав інтелектуальної власності є питання співвідношення інтелектуальної власності як виключного права з конкуренцією, яка має домінувати та розвивати економіку, а не пригнічувати права та інтереси суб'єктів права інтелектуальної власності.

І ще одне важливе питання, звичайно, це посилення захисту прав інтелектуальної власності та відновлення прав. У цьому контексті це вирішення питання щодо застосування компенсації як міри відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності щодо всіх об'єктів, а не лише щодо

окремих творів мистецтва. Актуальним є не лише визначення розміру такого відшкодування, а й розкриття принципів розумності та справедливості, визначення складу правопорушення.

На нашу думку, важливим питанням захисту прав інтелектуальної власності є визначення підстав для звернення до суду. Чи буде це лише факт порушення, оспоровання чи невизнання конкретного суб'єктивного права чи загальна підстава шляхом закріплення виключного права за конкретним суб'єктом, що виходить за межі обов'язкового принципу надання правової охорони.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень. Авторське право служить для того, щоб оцінити твір і заохотити творця твору створювати нові твори.

Метою впровадження закону про авторське право є захист виключних прав, моральних прав та економіки творця твору. Далі пояснюється: Виключні права — це права творця твору контролювати механізм володіння та розповсюдження свого твору. Виключні права означають, що кожен, хто хоче використовувати, копіювати, відтворювати та продавати твір, захищений авторським правом, повинен спочатку отримати дозвіл від автора. Моральні права означають, що навіть якщо твір було придбано, покупець все одно повинен вказати ім'я автора твору. Моральне право створити твір завжди буде належати тому, хто його створив. Майнові права означають, що творець твору має право на економічну винагороду від сторін, які його використовують.

Підсумовуючи, стрімкий розвиток цивільних відносин вимагає перекодування цивільного законодавства та прав інтелектуальної власності. Це особливо актуально з огляду на те, що інтелектуальна власність охоплює гірничодобувну, хімічну, агропромислову та інші галузі промисловості. Отже, можна зробити висновок, що стрімкий розвиток суспільних відносин потребує перекодування цивільного права та права інтелектуальної власності.

Тому бажано, щоб сучасна рекодизація цивільного законодавства та прав інтелектуальної власності, зокрема, була не технічною копією європейських норм на тлі європейської інтеграції, а проходила з глибоким осмисленням та системною інтеграцією як європейського, так і міжнародного законодавства та національна наукова цивілістична думка, яка має фундаментальне минуле, багатогранне сьогодення та багатообіцяюче майбутнє.

Література

1. Волощенко О. Проблеми удосконалення права інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції. Підприємство, господарство і право. 2019. № (4). С. 10–14.
2. Кодинець А. Захист прав інтелектуальної власності в умовах впровадження судової реформи. Підприємство, господарство і право. 2018. № 3. С. 9–13.
3. Бабенко В.А., Хлівецька М.О. Національна інноваційна система та захист прав інтелектуальної власності України в контексті міжнародних рейтингів. Економічний простір. 2018. № 136. С. 102–114.
4. Якубівський І. Компенсація за порушення майнових прав інтелектуальної власності: проблеми теорії та практики. Право України. 2019. № 1. С. 262–264.
5. Коротюк О. До питання змісту понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 6. С. 125–138.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України № 2811-IX від 01.12.2022. Відомості Верховної Ради України. 1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 25.03.2023).
7. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова Кабінету Міністрів України № 1756 від 27.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-p#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
8. Цивільний Кодекс України: Закон України № 980-IV від 19.06.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.03.2023).
9. Про утворення робочої групи з питань рекодифікації (актуалізації) цивільного законодавства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 650 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-p#Text> (дата звернення: 25.03.2023).

References

1. Voloshchenko O. Problemy udoskonalennia prava intelektualnoi vlasnosti v umovakh yevrointehratsii. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2019. № (4). S. 10–14.
2. Kodynets A. Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti v umovakh vprovadzhennia sudovoi reformy. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2018. № 3. S. 9–13.
3. Babenko V.A., Khlivetska M.O. Natsionalna innovatsiina systema ta zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti Ukrainy v konteksti mizhnarodnykh reitynhiv. Ekonomichnyi prostir. 2018. № 136. S. 102–114.
4. Yakubivskiy I. Kompensatsiia za porushennia mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti: problemy teorii ta praktyky. Pravo Ukrainy. 2019. № 1. S. 262–264.
5. Korotyiuk O. Do pytannia zmistu poniat «intelektualna vlasnist» ta «pravo intelektualnoi vlasnosti». Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti. 2019. № 6. S. 125–138.
6. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy № 2811-IX vid 01.12.2022. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (date of application: 25.03.2023).
7. Pro derzhavnu reiestratsiiu avtorskoho prava i dohovoriv, yaki stosuutsia prava avtora na tvir: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1756 vid 27.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-p#Text> (date of application: 25.03.2023).
8. Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 980-IV vid 19.06.2003. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40–44. St. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (date of application: 25.03.2023).
9. Pro utvorennia robochoi hrupy z pytan rekodyfikatsii (aktualizatsii) tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.07.2019 № 650 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-p#Text> (date of application: 25.03.2023).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 4(62)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2023

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.04.2023. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 11,16. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.